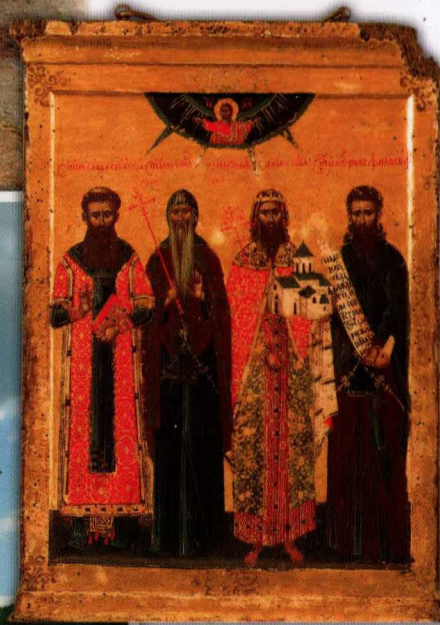
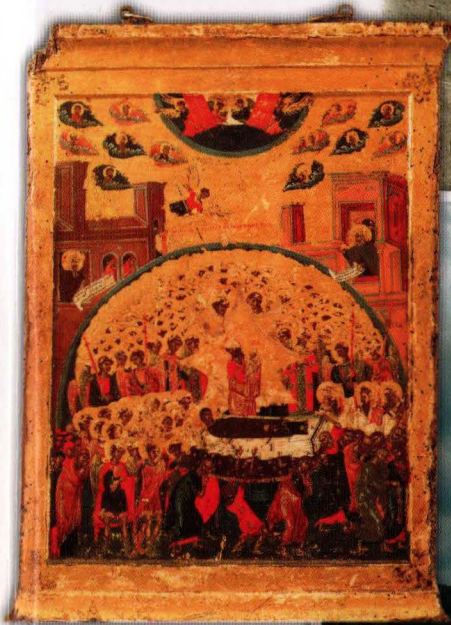

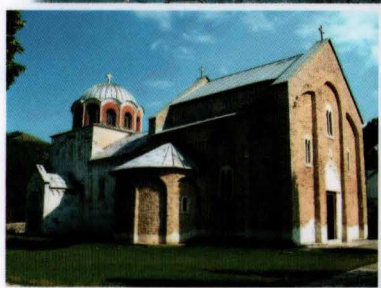
Немањини манастири

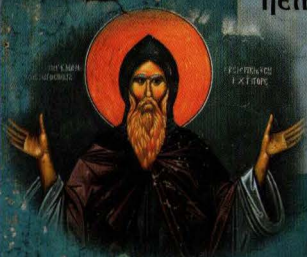
Манастир Морача

1. Манастир Студеница

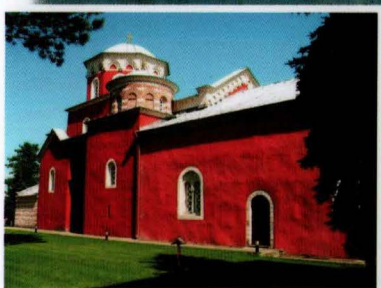
Немањин манастири
коло прво
1-10
јануар-децембар
2011.

2. Манастир Хиландар

3. Манастир Жича

4. Манастир Милешева

5. Манастир Морача

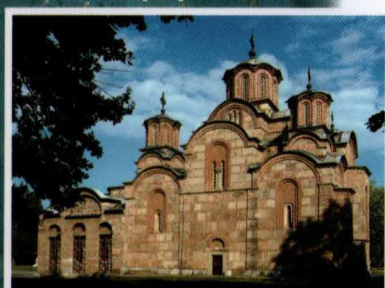
6. Манастир Сопоћани

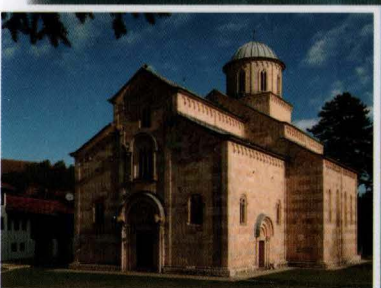
7. Манастир Бањска

8. Манастир Грачаница

9. Манастир Дечани

10. Манастир Св. Арханђели

ISBN 978-86-7660-141-7

9 788676 601417

Колантин
25 km

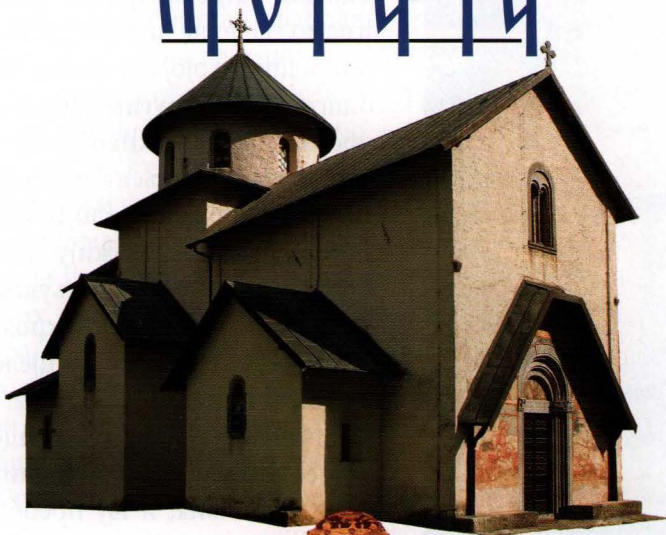
Подгорица
45 km

Српска културна и духовна баштина

Немањински манастири

Манастир Морача

МАНАСТИР МОРАЧА - СВЕТА ТРПЕЗА НА КОЈОЈ СЕ НЕПРЕКИДНО И КРОЗ ВЈЕКОВЕ СЛУЖИ БОГУ

Ваки хришћански храм је лествица ка небесима и тежња да се из бескраја пространства човјек врати унутра, у себе, као и да, преко тог прага, уђе у сигурни простор Божијег дома који, надахнут Духом Светим, он сам зида да победи самоћу и страх, да у њему, препорђен и преображен, непрекидно слави живот. Тек у храму, примањем Светих Тајни Божијих, примањем Светог Причешћа, човјек постаје једно са Господом и једно са другим људима. Истинска заједница међу људима, не заснива се само на тијелу и крви (као што то многи мисле), него се наше тијело и крв освећују и просвјећују Тијелом и Крвљу Христовом, и тек онда заједница коју имамо овдје на земљи (тјелесна заједница условљена природом у којој се рађамо, нашом природом и нашим општењем са другим људима и другим створењима), постаје жива, живоносна, вјечна и непролазна заједница, утемељена на Светим Тајнама, на Божијој тајни коју примамо као Божији дар, Божију благодат, Божију свјетлост, Божију снагу и Божију силу.

Бог је најприје у срцима људским, али Бог нам се јавио као Творац и Саздаатељ и кроз птице, и кроз рибе, кроз биље и кроз камен, кроз цјелокупну природу која нас окружује. Својом молитвом, и својим хришћанским живљењем, човјек култивише природу, а градећи на најљепшим и најживописнијим мјестима у њој храмове, кроз њих, и њу преображава и тако преображену приноси је Господу.

Ријека Морача, која сједињује горе из којих избија,

планине које глача и дуби са бескрајним плавим хоризонтима и висином неба, мирном површином језера у које се улива као и са тајном дубином мора у које отиче, она је символ вјечитог и бескрајног кретања, символ воде живота, коју нам је подарио Бог, да се њом напајамо, да њом постанемо бесмртна, вјечна и непролазна бића, да се од ње учимо љепоти и смислу живљења. И манастир крај ње, саграђен и уздигнут руком, и племенитом вољом, кнеза Стефана Вукановог Немањића, који је, са својом красном задужбином на длану, наш заступник пред Богом, пред поворком наших предака, отаца и праотаца, људи Божијих, он је та спона која везује прошла и будућа покољења. То је темељ и плод сазрео у бићу овога народа, и свједок чиме се народ хранио кроз вјекове да би опстао и преживио тешка историјска искушења, не само ради рјешавања својих пролазних питања и потреба, већ и ради суочавања са вјечним и непролазним смислом. Јер ако Христос не васкрсе, онда је узалудно и рађање наше, и живот наш, и дан када се родио човјек. Васкрсење је мјера људског постојања и постојања васељенског и свих могућих знаних и незнаних свјетова. То је квасац истинског и непролазног људског достојанства.

Никада овај манастир, овај храм, надахнут вјековном молитвом и издигнут изнад храма природе, који је његова тврда и камена колијевка, неће престати да буде сабирно сочиво душе нашега народа, ни данас, ни сјутра, као што није ни престајао то да буде кроз вјекове. Долазе царства и пролазе, долазе идеологије и пролазе, долазе партије и пролазе, а Црква Христова остаје непоколебива, јер она није од људи. Оно што људи стварају, оно данас јесте, а сјутра није. Оно што је Бог створио, а Бог

је глава Цркве Своје, Он је Творац Цркве, Он је душа Цркве, Он је сила и снаге Цркве Божије, то је неуништиво и непролазно.

Када је благочастиви унук Светог Симеона Мироточивог, Стефан Вукановић, на овом мјесту угледао крушков пањ на кога пада небеска луча, и осјетио чежњу предјела за неким обликом који ће га превазићи, оплеменити и Богу принијети, као евхаристијски, благодарни дар, подигао је овдје свети олтар. Од тада, ево скоро пуних 760 година, непрекидно гори та небеска луча, огањ Духа Светога се спушта на ову светињу, на овај непрекинути сабор. Много је српских архиепископа и патријараха који су овдје долазили и небески огањ призивали, Хљебом Живота хранили народ Божији, гладан и жедан живота вјечнога. Такав је био Сабор из 1608. године када је патријарх Јован Кантул, велики страдалник, сабрао прваке црногорске, херцеговачке, старорашке (косовско-метохијске) да овдје, на овом светом мјесту, запале пламен слободе. Поменућу и онај Сабор српских архијереја из 1648. године, на коме је изабран, блаженог спомена, патријарх српски Гаврило Рајић. И онда редом, велики је број архиепископа и епископа, херцеговачких, рашких и црногорских, чија су имена записана у Поменику овога храма, све до дивног изданка лавре морачке, великог исповиједника и патријарха српског Гаврила Дожића, који се овдје и тјелесно и духовно родио, и који сија као звијезда Даница на небу наше историје, црквене и општенародне. Кроз дуго историјско вријеме, вјековима, многи знаменити људи и велики духовни пастири су се овдје сабирали, и одавде храбрили и надахњивали народ, испуњавајући га просвјетљењем небеским и свјетлошћу небеском. Тиме су они, у прохујалим временима, свједочили, а и ми данас свједочимо, неразориво јединство Православне Цркве Српске светосавске. Откако је Српску Цркву утемељио Свети Сава, па до данас, тај наш свети хитон светосавски, јерусалимски и светогорско-цариградски никаква мрачна сила није успјела да разори. А шта све није угрожавало манастир Морачу у његовом историјском трајању? И данас, када то не бисмо очекивали, манастир је угрожен идејом о потапању кањона Мораче и подизању хидроелектрана, при чему, поред других, нема ни довољно економски оправданих разлога који би говорили у прилог градњи хидроелектрана (и то четири на броју). Тиме би се угрозило вјековно културно наслеђе које покрива не само манастир Морачу, већ и друге храмове, археолошка налазишта праисторијског времена, угрозио би се биљни и животињски свијет, чудесни природни крајолик, као и хиљаде хектара земље. Разбило би се и јединство становништва које би језеро подијелило удаљивши људе једне од других, као што би им био и онемогућен приступ до манастира Мораче, а био би уништен и магистрални пут у који су уложена велика новчана средства и угрожени многи људски животи. Тако су у своје вријеме и Плужине са електраном на Мратињу, умјесто обећаног напретка, постале слијепо цријево Црне Горе. Митрополија Црногорско – приморска се одлучно супротставља овом варварском пројекту, и овом књигом, сликом и ријечју, подсјећа читаоце на историјски значај и непролазну љепоту коју ово немањићко здање носи у својим њедрима.

Да Бог да, да светиња морачка, и у наше вријеме, изњедри у нама свето и непролазно сјеме Божије, сјеме разума, богољубља и братољубља, да је, молитвама њеног ктитора, кнеза Стефана, одбранимо од потопа и да је у пуној и неокрњеној њеној љепоти предамо покољењима које ће доћи послије нас. Да се то сјеме зацари у нама, у нашим душама, да оно процвјета и донесе правога плода, да би се свако од нас, обogaћен тим сјеменом претворио у ћивот светиње Господње и да бисмо, као Пресвета Богородица, којој је овај храм посвећен, и сви Свети Божији људи, ушли у радост и у покој Господа свога.

Оснивачима, градитељима, приложницима, добротворима, свештенослужитељима који су се кроз вјекове уграђивали у ову светињу, и свима онима који су живот свој положили за вјеру и отачаство бранећи овај „олтар прави на камену крвавом“, и чија су имена само Господу знана, нека Господ подари покоја, а роду нашем и свима земаљским народима нека подари истинске вјере, наде, љубави, мира, помирења и радости вјечне и непролазне, оне радости, којом Бог обдaruје оне који Њега љубе. Богу нашем, који је диван у Светима Својим, нека је слава и хвала у вјекове вјекова. Амин!

Ј. Филиповић

МОНАСТИР МОРАЧА

Панајија
йајиријарха
Гаврила
Дожића из
ризнице
манастира
Морача

Свети Илија, фреска у
манастиру Морача

Икона са сценама из живота Пресвете
Бојородице са средишњом сценом
Усиња Пресвете Бојородице

Са благословом архиепископа цетињског
и митрополита црногорско-приморског г. Амфилохија

Издавач:

Митрополија црногорско-приморска
ИИУ СВЕТИГОРА - Цетиње

Коло: НЕМАЊИЋКИ МАНАСТИРИ

Уређивачки одбор:

Протојереј-ставрофор Радомир Никчевић - главни уредник,
протојереј-ставрофор Миодраг Поповић - заменик главног уредника,
Звонко Поповић - оперативни уредник, Бошко Гајић, Весна Никчевић,
Весна Тодоровић и Јован Маркуш

Фотографије:

Архива Митрополије црногорско-приморске,
†Живота Ђирић, Зоран Тричковић и Павел
Алексеев

Дизајн:

Мр Мирко Тољић

Компјутерска припрема:

Срђан Салат

Штампа:

Дарак,
йримерак
црквеној
веза

Рукојисна књија
и кадионица из
манастирске
ризнице

Храм Усиња
Пресвете
Бојородице

Стефан, син вељеја
кнеза Вука, а унук
Светиоја Симеона
Немање, кћијтор
манастира Мораче,
дејшаљ живојисане
светиородне лозе
Немањића у
дечанској йријраји

Пујир са
кашичицом,
руски рад из
1853.

Манастирски
йоменик

СВЕТИГОРА

Сребрни дискос са йозлајом
из друје йоловине 19. века

Београд - Цетиње 2011.

МАНАСТИР МОРАЧА - СВЕТЛИШТЕ КРОЗ КОЈЕ ВАСЕЉЕНА ГОВОРИ

Многокрасну цркву Успења Пресвете Богородице, на земљи својих отаца, а у пустињи морачкој, сазда кнез Стефан, син Вуканов и унук Стефана Немање, сваком добродетељи украшен, благонрављу и кротошћу, себи као вечно покојиште,

а роду свом хришћанском на спомен, далеке 1252. године. У својој блештавој белини, као место сећања и сабора, сведок векова и трајања, у величанственом оквиру дивље и нетакнуте природе, овај храм је и носилац истина и порука које су, с колена на колена, као што су, по легенди у непрегледној колони руком руци додавали камен за његову градњу, преносили наши преци кроз време, које је увек било «тешко и нужно» за хришћански народ.

Предање каже да је млади кнез, као непознати путник намерник, ишао земљом у којој је владао његов отац и наишао, поред реке Мораче, на високо уздигнуту живописну терасу, обраслу густим зеленилом пузавица, дрвећа и другог горског биља, са које се водопад Светигора с буком, низ оштру стрмен, сурвава у кристално чисту реку. Задивљен

призором испред себе, он га је боље погледао и испитао, па од мештана сазнао да на ливади има један крушков пањ на коме ноћу гори свећа и чудесном светлошћу обасјава читав крај. Млади племић се више није двоумио, откупи имање од свештеника Сусе Томића, кога пресели у Горњу Морачу, па на месту где се појављивала необична светлост подиже цркву.

О кнезу Стефану Немањићу је у српској историји остало врло мало података, Највероватније је носио и стару дукљанску краљевску титулу, а, по угледу на своје претке, старије Немањиће, у зрелијим годинама се замонашио о чему сведочи и његова фреска у морачкој цркви на којој је приказан у монашком руху. Једна од три области које је Вукан Немањић, још за владе очеве, добио на управљање, са титулом «вељи кнез», била је и Дукља (Зета). У то време, дукљанска област захватала је и област дуж читавог слива реке Мораче, па је отуда и дошло до тога да Вуканов син Стефан подигне задужбину, своју гробну цркву, у овом крају. Манастир је подигнут на десној обали реке Мораче, у проширеном делу кањона ове реке, названом Доња Морача, на једној тераси која

надвисује речно корито за око 40 метара. Тај крај представља у Црној Гори најзамршенији сплет високих планина голих врхова и дубоких долина, у којима расте најраскошније и најразноврсније растиње, захваљујући богатом земљишту, формираном од наноса органског хумуса, топлој клими због заклањања високим планинама од хладних ветрова и великом богатству вода.

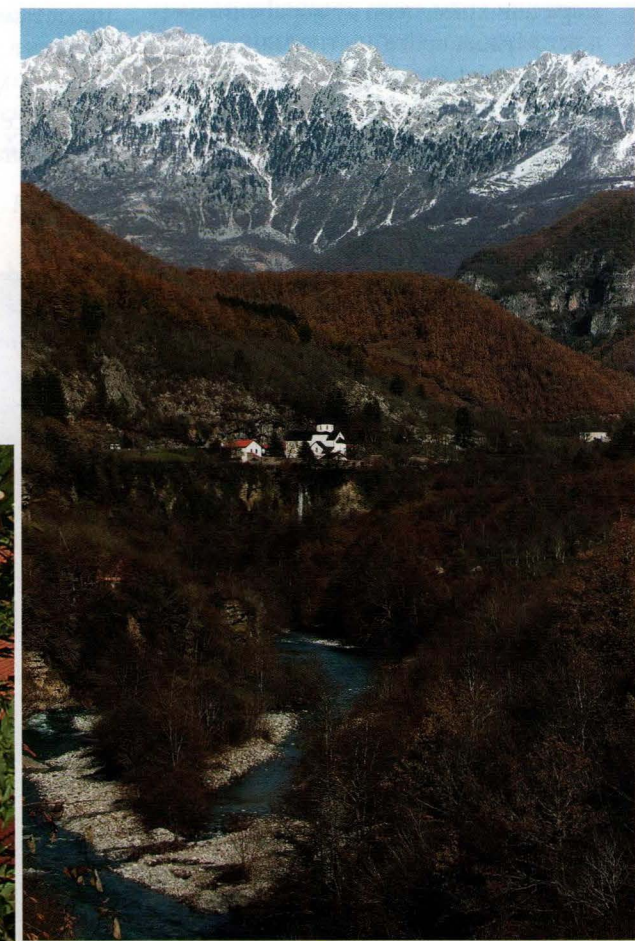
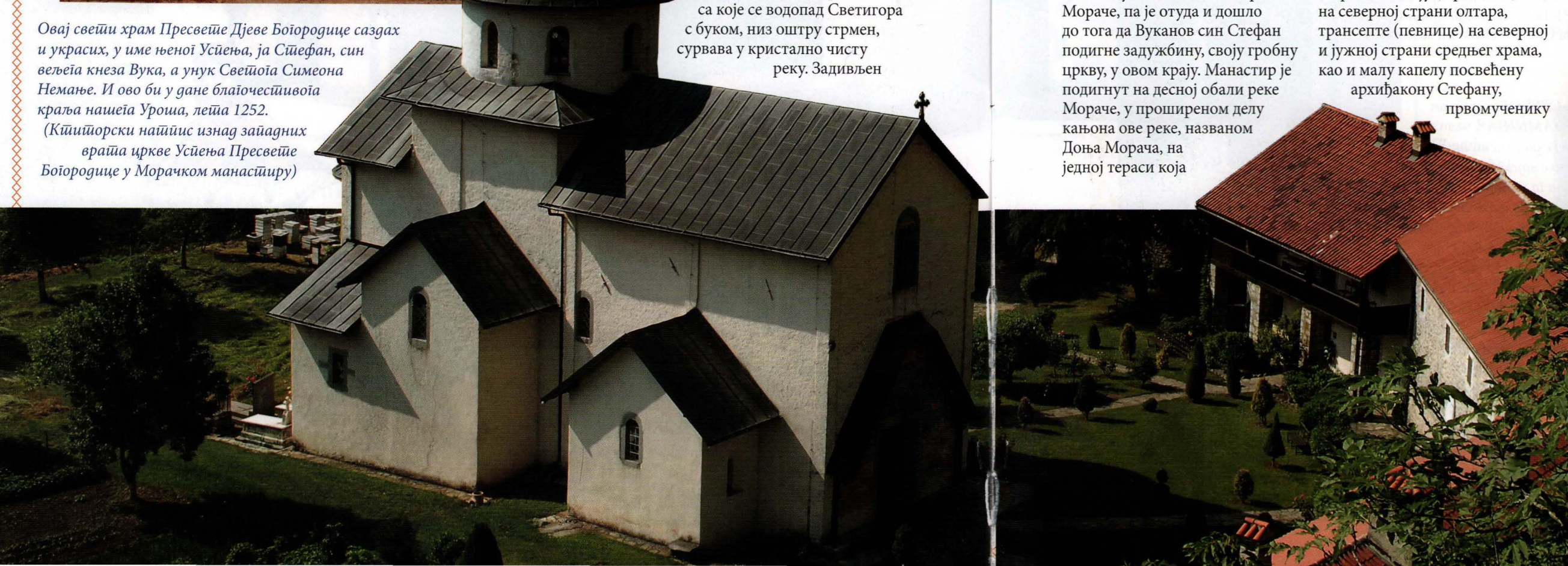
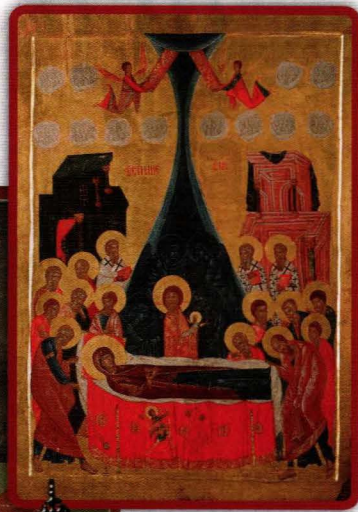
Главна црква Морачког манастира је једнобродна базилика са куполом и пространим припратом. По свом архитектонском облику, она спада у најстарију групу српских цркава такозване «рашке школе» и грађена је по угледу на раније владарске задужбине: Студеницу, Жичу и Милешеву. Црква је посвећена Успењу Пресвете Богородице. Њена дужина је 22,70, ширина 6,36, а висина до крста на куполи око 23 метра. Поред олтара, средњег храма и припрате, она има још ђаконикон на јужној и проскомидију (жртвеник) на северној страни олтара, трансепте (певнице) на северној и јужној страни средњег храма, као и малу капелу посвећену архиђакону Стефану, првомученику

«То је, ирије свећа, њој ирироде у сћању чистиоше. Човјек се осјећа у сапласју са нечим великим и наједном срећан, будући ирожећ љејошом. У Морачи се сам сјоменик у њојиуносји сједињује са иредјелом. Ту сам доживио неку врстиу ојикровења, васељенској њојресе. Има мјестиа која су космичка врајиа, и Морача је једно од њих. Ту се човјеку чини да ослушкује, да иако кажем, улиразвуке из васељене, иишо је нешишо узвишено. Морачу сам доживио некуд јаче и од саме Сјуденице, јер иу њојстоји мнојостјрука дивојиа: ријека, дивља, чистиа, кањон, манастир, околни иредјо, иланине, расјиње, зеленило, шуме, - све је ишо у савришеном складу. И кад неко има иаково савришено јединствиво, иреба да га њошјује. Нико нема ираво да диће руку на ишо, јер ако се ишо унишији, земља и народ се осиромашују, а сем ишоја долази до ланчане реакције која доноси друје недаће. То су духовна светилишија. Делфи су једно од њих. Морача је једно од њих. Сјуденица иакође, и иша светилишија иреба чувати. У ишиини око Морачкој манастира има једна иромовитиа силина. Има се уиисак како ће се иша ишиина наједном ироломити, као нека Бешовенова симфонија. Манастир који се види издалека је као неки иозив, као нешишо скоро несјиварно, али иишо је надомаку и ије се, кад дође, човјек осјећи као да се на њеја излила милосј»

(Славни швајцарски еколођ Франц Вебер)

Овај свети храм Пресвете Дјеве Богородице саздах и украсих, у име њеној Усијења, ја Сћефан, син вељеја кнеза Вука, а унук Светиоја Симеона Немање. И ово би у дане блајочесјивоја краља нашеја Уроша, лејиа 1252.

(Кѡијорски најѡиис изнад зајадних врајиа цркве Усијења Пресвете Богородице у Морачком манастиру)

су од сивог мермера. Истим мермером поплочана је и црква, само што су плоче грубо обрађене. Међутим, врло пространи амвон, кружног облика, испред царских двери, управо испод куполе, необично је лепо израђен од разнобојног камена и личи на розету (округли орманент у виду руже).

Порџа манасџира Морача, новинска ксилографија, око 1885.

хришћанском, на северној страни припрате.

Име њеног неимара није нам познато. Црква је зидана сигом (тухом), донесеном из Тушине (дан хода), а портали (довратник, праг и надвратник) су од сивог домаћег мермера, који је вађен недалеко од манастира. Портали западних врата, која су висока до 3 метра, и оних на улазу из припрате у средњи храм, лепо су израђени, док су јужна врата знатно мања и простије израде. Бифоре (дводелни прозори са стубићем по средини), као и једноставни прозори, такође

У средњем храму налази се и велики камени саркофаг - гробница, у којој је вероватно сахрањен ктитор манастира, кнез Стефан. Двокрилна врата (тзв. «красна врата»), на улазу из припрате у средњи храм, инкрустирана слоновом кошћу, представљају висок домет уметничке израде.

У порти Морачког манастира налази се још једна, мала, црква посвећена Светом Николи, за коју

РУКА СВЕТОГ ХАРАЛАМПИЈА

Прича се да је неки паџа наишао с војском у Бањане, зашћекла ђа ноћ, и да је љреноћио код џамошњег кнеза Саве Којривице. Сава је уједно био и свешћеник. Паџа, знајући за џо, видео је у Сави доброћ куйца за робу коју је носио са собом, џа му је

џонудио на љродају једну свешћу руку, узешћу из манасџира Морача. Тражио је за њу 100 цекина и добио. Сава је од џога дана чувао руку у свом дому. Када је умирао, наследницима је оставио аманет да је и они чувају све док у кући неко од њих буде свешћеник, а да је џоћом враћне манасџиру. Године 1929. умро је Иво Којривица, џоследњи свешћеник из Савине куће, и његов син је исћунио аманет љредака џе љредао свешћињу манасџиру Морача. Исћосћавило се да је џо рука Свешћој Свешћеномученика Хараламџија. Од 1929. џодине више никада није изнећа из манасџира Морача. Чува се у металном кивотићу и једна је од највећих вредности манасџирске ризнице.

степенице испод површине порте. Дужина јој је 5 метара, ширина исто толика, а висина око 6 метара. Некада је и на њој била изграђена припрага.

У време свог настанка, црква посвећена Успењу Пресвете Богородице украшена је фрескама изузетне уметничке вредности, од којих је највећи број уништен и пропао током њене дуге и веома бурне и страдалне историје. Као првог обновитеља Мораче стари српски родослови помињу српског краља Милутина, док је народно предање запамтило царицу Милицу као приложника древног дрвеног полијелеја тзв. «Богородичиног кола».

Почетком XVI века, 1504. године, Турци су, пљачкајући манастир, однели све

Манасџир Морача љре обнове 1965.

покретне драгоцености: златом и сребром оковане иконе и сасуде као и оловни кров са цркве, па се низ зидове храма, готово седам деценија, сливала вода уништавајући монументално зидно сликарство. Тек 1574. године црква је обновљена и покривена у време игумана Томе прилогом и настајањем кнеза Вукића Вучетића, а уз свесрдну помоћ Макарија Соколовића који је тада столовао у Пећкој патријаршији, о чему сведочи натпис изнад врата средњег храма као и сликана представа другог китора. Исте године израђен је, у олтару и средњем храму, нови живопис, који и данас постоји.

Манасџир Морача љридесетих џодина љрошлој века.

же бисћ љорушени, и обрешне се јероманех Тома, иуман, ва џурска нуждна времена, и обнови и џојиса свешћими ваображенми са браћијама јаже о Христџи и са кџићџори љриложници, и са насћојанијем кнеза Вукика (Вукића Вучетића),

ва љећо 7083 (1574) савиши се мјесеца охћемрија 23. дан. И ва џоже љећо љресћави се српски љаћријарх Макарије.» (Наћиис на враћима средњеј храма у Морачкој цркви)

Манастир је тада украшен новим фрескама. Од првобитних фресака, сачувало се нешто у џаконикону и оне су доста оштећене, потпуно сачуване, међу њима, остале су само

три које Манасџир Морача љриликком санаџије 1987.

се «по истанчаном осећају за боју, по композицији и психологији» сврставају међу врхунска остварења средњовековног сликарства. То су: «Помазивање царева и пророка», «Рођење пророка Илије» и у свету позната фреска «Гавран храни пророка Илију.» Предање каже да Турци нису деценијама дозвољавали да се црква покрије, али и да су је кришом монаси покривали

грањем и дрвима, па кад би наишли Турци, они би импровизовани кров обарали унутар светих зидина, док опасност не прође.

Кнез Вукић Вучетић грући кџићџор

По предању трипут су Морачани ишли у Цариград да траже помоћи и одобрење да се светиња обнови, и тек је трећем изасланству, у којем је био и Вукић Вучетић, ровачки кнез, пошло за руком, да уз помоћ великог везира Мехмеда Соколовића, рођеног брата српског патријарха Макарија, добије одобрење и помоћ за обнову немањићке задужбине, да јој се поврати некадашњи сјај и лепота.

У Морачи се налази и једна од најлепших и најзначајнијих иконописаних целина

код нас, из XVII века. На њеном стварању радили су истакнути домаћи мајстори тога времена са хиландарским зографом, Георгијем Митрофановићем, на челу. Иконостас и иконе ван њега, датирани и потписани, сведоче о постојању сликарске радионице у Морачи, која је интензивно радила у XVII веку, окупивши најбоље сликаре. Оно што задивљује код морачког иконописа је веома солидна сликарска техника, изванредна занатска обрада дубореза и његова позлата. Управо изненађује у то време тако добра техника са једне стране и богатство са друге стране. Морачки иконостас рађен је дуго, од 1596. до 1617. године, и то у тешким приликама неуспелог устанка против Турака. Само велики крст над иконостасом, рађен је и сликан 11 година, што се види из натписа на његовом подножју.

Током прохујалих векова, највиђенији представници црногорских и брдских племена састајали су се у манастиру Морача и договарали о борби против Турака и одлучивали о другим питањима која су била важна за српски живаљ и Српску Цркву. Први такав сабор одржан је 1608, други 1648. године. Прављени су планови за нападе на турска утврђења око Никшића и Колашина, а на сабору 1648. године у Морачи је за српског патријарха изабран Гаврило Рајић.

Озлојађени војним поразима у аустријско-турском рату 1688. и 1689. године Турци су појачали насиље према српској раји, што доводи до велике сеобе Срба 1690. године. У то време Морачу Турци нису много узнемиравали, о чему сведочи један запис да су «у време другог запустенија српске земље», Морачани градили мост код манастира. Познато је и да су, неколико година после

сеобе и после запустелости великих манастира Каленића, Манасије и Каменца (Честин), у те светиње пристигли морачки монаси доносећи богослужбене књиге и црквене утвари, чиме су од разарања сачували ове чувене средњевековне манастире.

Године 1712. храм је опет обновљен, тачније црква је прекривена новим клисом, а обновљен је и књижни фонд, док 1723. године непознати монах записује да тада «беше велика у земљи глад и невоља – не беше жита, не беше сена, не беше воћа и никако не беше берићета о чем људи живу» Почетком 19. века, на челу манастира налази се архимандрит Аквсентије Радоњић. Из записа се зна да се 1797. године вратио из Русије и да „нађе велику жалост, Радула кнеза убила од Турака 1794. и Јован прекрасни син Радулов осироти сву Морачу 1797. Погибе на веру месеца јанура 30. дан.“ У то време Аквсентије кује планове за пресељење у Русију, па у Морачи у име Никшићана, Дробњака,

Пивљана, Морачана и Ровчана тј „ерцеговачког народа“, пише молбу руској царици Катарини да их узме у заштиту и омогући им пресељење у Русију. До пресељења, на сву срећу, није дошло, а име овог морачког игумана среће се међу учесницима

скупа народних првака из 1804, сазваног у циљу одбране митрополита Петра Првог од оптужби које су на његов живот и понашање стигле из Русије.

Године 1809. на Сеничком пољу долази до сусрета Карађорђа са око 400 Херцеговаца предвођених од

Крст на централној кули цркве Усијења Пресвете Богородице у Морачком манастиру

стране игумана Аквсентија, народних првака Мине Радовића и Батрића Кршикапе ради заједничких акција против Турака. Од војда су добили упутства о начину вођења борби, као и довољну количину муниције. Они ће наставити отпор Турцима и после повлачења србијанске војске и Карађорђа услед пораза на Чергу.

У лаври Морачи 23. јула 1811. године састављено је „Прошеније великому монарху Императору Александру Павловичу сверосијском Самодршцу и нашем покровитељу“ за помоћ у одеждама, сасудима и књигама за обновљене храмове. Молбу су поред архимандрита Аквсентија потписала још четири игумана. На полеђини писма је стајало: „За све общче помјануте манастире архимандрит Аквсентије Радонич на границе турацке с братијама и общче народом“.

Године 1813. долази до похаре манастира, а црква је покривена тек четири године касније. У међувремену архимандрит је затечен на аустријској територији без пасоша и био је ухапшен.

Борба Морачана и других племена са Турцима у крајевима око манастира годинама није јењавала. Најтежи напад на непокорни народ и храбре борце Морачане и Ровчане збио се 1820. године. Тада је босански везир Целалудин послао велики одред под вођством Делипаше да покори Дробњаке, Морачане и Ровчане. Они, потпомогнути од Бјелопавлића, одбију напад и нанесу тежак пораз Турцима. Видевши да само сједињени могу да се одупру непријатељу, Морачани после тога добровољно признају власт Петра Првог на својој територији и присаједине се Црној Гори. Пошто су Турци поражени, непознати монах је у зид јужне певнице урезао: „Да се зна кад погибе Делибаша у Морачи са својом војском септембра 17. 1820. године.“

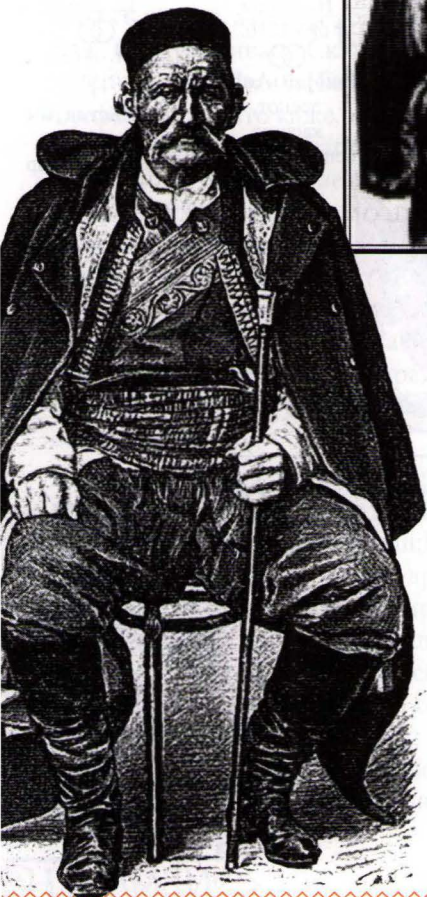
Једно од ријетких сачуваних њисама архимандрија Аквсентија јовори о стињању манастира 1822. године.

„Долазим у два слова јавиши Вашем блајородију за стиол

љубави Ваше којџораја незабивена
будеј во свој жини и молим Боја
за Ваше здравље чуши и разумјети.
Молим се забудиће Вашеја сџарика,
Ви сџе у обисџија јосџодаревих. Ви
срећу дијелиће, молиће Госџодара
да умилосџиви свеблажењејшују
милосџ; е ми не да моје убожесџво
јавиџи сја, како ваља и како је
дужносџ својему блаџодејтељу
јавиџи сјаи њеџовим џрвима у двору
архијерејском. Велики ме сџиџ
џокрива, али не да сваке јодине све
изнова кућимо, али сџаросџи и свака
брија, но Ве молим за ме задужиџи
џо једну кошуљу и мало каве и цукра
и сайуна да доложите јосџодару и
за један џеџрашљ, немамо ни једноја
и да ми џишеће шџо даљнија краја
од Цариџрада и са друџих сџџрана.“
Архимандрит је себе џоџиџсао као
„Ја безумни мученик Аквсенџије у
безумној служби, а
безакону народу“

Историја, као веома
значајног и храброг,
памти игумана
Димитрија Радојевића
који ће ту дужност

Мина Радовић
(џоре) и Новица
Церовић, новинска
ксџлоџрафија, око
1885.

обављати пуних 33 године, и за свога
игумановања изградити на Морачи
два моста и неколико нових здања у
манастиру, између осталих и школу.
Њега у свом чувеном спеву «Смрт
Смаил аге Ченџића», као «старца
доброг» помиње Иван Мажуранић.
Најзначајнији састанак главара,
на коме је донесен план о убиству
Смаил аге одржан је у манастиру
Морачи. Убиство су испланирали:
Перо Томов, брат владичин,
Новица Церовић, Мина Радовић и
архимандрит Димитрије Радојевић.
У време Димитрија Радојевића
је, највероватније, при манастиру
заснован и суд.

У ратним годинама од 1876. до 1878.
борбе су се водиле и око манастира
Мораче. Тадашњи игуман, Митрофан
Бан, извештава митрополита

Илариона: «Ја сам
од једног до другог
шанца као помамљен
трчао и на сваком
мјесту чуо сам глас
од војника, ће један
другог проклиње, да
цркву не оставе, него
код ње сви да погину»,
додајући даље у тексту:
«Ови несретњи јунаци
издишу сви окупљени
у манастиру.» Познато
је да је у време ових
последњих борби
за Турцима око
манастира, које је
лично предводио
игуман Митрофан
Бан, мала црква Светог
Николе служила као
барутана. Ову цркву
је опет привео намени
и обновио следећи

морачки архимандрит Михаило
Дожић 1881. године. Он је и 1891-
1892. године, о трошку краља Николе
препокрио и велику цркву Успења.

Данашњи изглед манастира потиче из
1935. године када је извршена знатна
рестаурација и када су обе цркве
прекривене бакром.

Кроз све време турског ропства
Морачки манастир је сачувао своје

велике поседе, које је највећим
делом добио оснивачком повељом
самог ктитора кнеза Стефана.
Међутим, одмах после успостављања
комунистичке власти земљишни
поседи ове немањихке задужбине
дошли су под удар аграрне реформе.
Тако је Земаљска пољопривредна
комисија на Цетињу донела 6.
септембра 1946. године одлуку којом
се на име максимума манастиру
оставља 30 хектара обрадиве земље
и 30 хектара шуме, у непосредној
близини, док му се на теритрији
општина Колашина и Шавника
одузима 1564 рала земље тј. 2 846 480
метара квадратних, од којих су две
трећине чиниле плодно земљиште. (1
рало захвата површину од 1820 метара
квадратних, што би процентуално
значило да је манастиру одузето више
од 82% укупног земљишта).

Још гори злочин према немањихкој
задужбини ова безбожна власт ће
спровести на прослави седамстоте
годишњице манастира 1952. године,
када ће немилосрдно спалити
манастирску библиотеку и архив,
уништавајући тако драгоцене податке
и из своје сопствене историје и
културе.

Поред тога, дуже од једног столећа,
од 1906. год и пројекта инжењера
Анте Драшковића са Брача, па све до
данас, у Црној Гори је присутна идеја
о потапању реке Мораче и стварању
хидроакумулационих језера и
електрана на њој, чиме би даљи живот
древног манастира и његових дивних
фресака и икона, као и природе која
га окружује, био потпуно измењен и
веома угрожен.

Данас, у сусрет својој
седамстошездесетој годишњици,
манастир Морача као бело гнездо
савијено и брањено хиљадама руку,
загријавано вековном молитвом и
народним заједништвом, стоји у својој
неокрњеној и првобитној лепоти.
Пркосећи времену и пропадању
подсећа нас на нашу обавезу памћења
и предавања будућим нараштајима
свих духовних, културних и
националних вредности које су
баштинили наши преци.

СВЕТОРОДНА РОДА ДИНАСТИЈЕ НЕМАЊИЋА до ктitora манастира Морача

Завида

Тихомир, велики жупан (1163-1166)

Страцимир, кнез † после 1189.

Мирослав, велики кнез хумски † 1190/99

Свети Симеон Мироточиви, (Стефан Немања) велики жупан (1166-1196)
* 1112/13. у Рибици;
† 13. фебруара 1199.
гроб у Студеници

Стефан Првослав, жупан; † око 1220.

Н. сестра бос. бана Кулина жива 1199.

Ана, монахиња Анастасија

Тољен, пом. 1189.

Андрија, велики кнез хумски † око 1250.

Петар (?)

Петар, пом. 1319-27

Брајко, пом. 1363.

Богдан, жупан, пом. 1247-49

Ђорђе, † после 1280.

Радослав, жупан † после 1250.

Вукосава, жива поч. 1296.

Драгослава, пре 1283 Драго де Маре

Никола, 8 *Кашарина*, ћерка Степана I Котроманића пом. 1338. † 1355.

Тољен, пом. 1298. *Кира Лена (Chatalena)*, пом. 1348.

Твртко, жупан, пом. 1282-85.

Богдан, жупан, пом. 1312

Барбо Крусић † пре 1282

Андрија

Петар

Слава

Мадје Мике дубр. властелин; † пре 1316.

Владислав, пом. 1342-63.

Богиша, пом. 1363.

Твртко, жупан, последњи пом. 1320

Вукан (Вук), велики кнез, диоклијски краљ 1186/9-1208; велики жупан 1202-1204; † после 1208/9

Стефан Првovenчани велики жупан (1196-1217) краљ (1217-1228), монах Симон, † 24. Сеп. 128. Гроб у Студеници

Свети Сава (Растко), * 1175; архиепископ од 1219; 14. Јан. 1236. † У Трнову

Н. ћерка † око 1216.

Манојло Анђео, деспот, касније епирски цар

Н. ћерка Н. Асен

Константин Тих Асен, бугарски цар (1257-1277)

1. *Јевдокија*, ћерка виз. Цара Алексија III Анђела, отјерана 1200/1.
2. 1207/8. *Ана Дандоло*, унука млетачког дужда Енрика Дандола † око 1255.

Ђорђе, диоклијски краљ 1208-1248; гроб у Сопотанима

Стефан, диоклијски краљ Ктитор манастира Морача

Димитрије, жупан; монах Давид (1286)

Владин (Bladinus) помиње се 1208.

Растко, монах Теодосије, гроб у Студеници

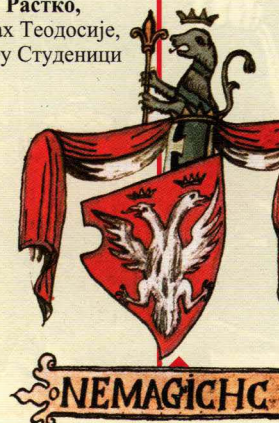
Вратислав

Димитрије Вратко, кнез † око 1360.

Никола, жупан

Милица † 11. Нов. 1405.

Лазар, кнез (види Лазаревићи)

NEMANJIĆI

ЗЕТА У 13. ВЕКУ

НЕМАЊИНО ДОБА

Традиција о „диоклијском краљевству” у Зети, и пореклу Немањића из Диоклије, негована је код Немањића. У историјским изворима се Зета назива и Немањиним дедином. Немањина породица је, без сваке сумње, била у сродству са последњим диоклијским владарима, а споредне гране Немањића носиле су у себи многе традиције о диоклијској династији. Немања је полагао право на „Диоклитију и Далмацију, рожденије своје, истовују дједину своју”. Па, и поред тога, укључивање Зете у његову државу било је схваћено као освајање и то због „рода грчког”, који је ту подигао градове и држао под силом ову земљу „да би се назвала грчка област.” Немањин син Сава у очевој биографији ставља припајање Зете упоредо са другим Немањиним припајањима: „и приобрене од поморске земље Зету и с градови”, а други Немањин син Стефан, доцнији краљ, посебно описује очево поступање с градовима. Котор је оставио, утврдио га и ставио у њега свој двор, а остале градове: Дањ, Сарду, Дриваст, Скадар, Свач, Улцињ и „град славни Бар”, како Стефан сликовито каже, „изменио славу њихову у образ запустенија” и истребио грчко име. Све се то не сме дословно схватити, јер сам Стефан даље каже да је Немања „своје људе” сачувао неповређене да служе његовој власти. Стефаново казивање треба, по свој прилици, разумети тако да је Немања протерао Грке из градова и онемогућио појаву византијске странке у њима.

Немањи се по укључивању Зете у своју државу морало наметнути питање о начину управљања овом облашћу и њеном месту у оквиру читаве државе. Решења је нудила дотадашња пракса владајућих породица: и код рашких великих жупана и код диоклијских краљева било је уобичајено да се државна територија дели међу члановима породице. Немања је и сам у почетку имао своју „удеоно

кнежевину” под врховном влашћу најстаријег брата. Доцније је он тај стари систем владања, раширен и у многим другим државама на раном ступњу њиховог развика, применио у својој држави. Његова браћа, Страцимир и Мирослав, имала су своје области, а касније су их добили и његови синови. Први пут се посебне области Немањиних синова спомињу у повељи за Сплићане издатај убрзо после 1190. Велики жупан је тим актом дозволио Сплићанима да „излазе свободно у моју земљу и сина ми Растка у Хумску земљу и сина ми Вука у Зету”. Зету је, дакле, предао на управу своме сину Вукану већ у првим годинама владања над овом земљом. За правог господара су, и после тога, у зетским градовима сматрали Немању и њега су спомињали у својим исправама. Вукана је Немања, према Савином казивању, благословио и поставио за „кнеза велија”, али ту титулу он у Зети није носио. У натпису на цркви Светог Луке у Котору из 1195. године наводи се уз великог жупана Стефана Немању и његов син Вукан, краљ Диоклије, Далмације, Требиња, Топлице и Хвосна. Са краљевском титулом се Вукан јавља и у другим документима овога времена. Вуканова краљевска титула се у свом основном делу, без сумње, настављала на титулу његових диоклијских претходника и доприносила је очувању традиција раније самосталног диоклијског краљевства. Диоклија је била као „велико краљевство од испрва” и на њу су се Стефан и Сава позивали кад су са папском столицом водили преговоре који су довели до Стефановог крунисања за краља.

У време Немање је процес стапања области, које су дотле ишле одвојеним путевима развоја и имале посебне традиције, био тек у почетку. Тада још ништа није сигурно обећавало да ће Немањина државна творевина бити дужег века од Бодинове краљевине,

која је, једно кратко време, обухватала приближно исту територију. Додељивање појединих земаља члановима владарске породице није нимало олакшавало сједињавање области и њихово стапање у јединствену целину, већ је, напротив, помагало одржавању старих политичких оквира и неговању старих традиција. Од стицаја околности, и променљивог односа снага, зависило је да ли ће претегнути ауторитет старешине породице и врховног владара, или ће се значајнијим показати деловање младог члана

династије који управља једном облашћу, нарочито кад та област има живе традиције раније самосталности. Чак и у случају идеалних односа међу члановима династије равнотежа је долазила у питање кад би се променио врховни владар.

ДОБА СТЕФАНА ПРВОВЕНЧАНОГ

Када се Немања повукао са престола у пролеће 1196, одредио је за свога наследника сина Стефана, вероватно због тога што је овај био муж

византијске принцезе, кћери Алексија III Анђела, који је претходне године превратом дошао на цариградски престо. Вукан, који је био старији, заобиђен је на тај начин и остављен да управља Зетом и другим областима, само сада под врховном влашћу свога млађег брата. У рашкој династији није, додуше, било строгог реда наслеђа, али су општа схватања о праву и реду давала предност старијем. Вуканово незадовољство је било предупређено Немањиним саветима и благословима, о којима казују оба његова биографа. Сава приписује Немањи следећу опомену упућену синовима: „Ову вам заповест дајем: да љубите брат брата, да не буде међу вама никакве злобе. Овоме од Бога и од мене посађеном на престолу моме ти се повинуј и буди му послушан, а ти владајући не увреди брата свога, већ га имај у почасти”. Све док је Немања био жив, синови су, колико се може видети из ретких извора, били у добрим односима.

Убрзо после Немањине смрти (1198) опајају се знаци нерасположења међу браћом. Када је Стефан отерао своју жену Евдокију, кћер цара Алексија III, негде 1200. или 1201, Вукан му је упутио прекоре и истовремено показивао предусретљивост према бившој снахи, која је преко његове територије испраћена с почастима и отишла у Драч. Вукан се тада, по свој прилици, умешао и у односе између Стефана и папе Иноћентија III посредством угарског краља Емерика. Једно Стефаново посланство у Риму затражило је од папе краљевску круну за српског великог жупана. Молба је била повољно примљена код папе, који је додељивање краљевских круна и титула увелико користио у својој политици као средство истицања папске власти над хришћанским владарима. Био је одређен и папски легат да изврши ову мисију, али је папа одустао од своје замисли услед противљења угарског краља.

Како је Вукан дошао у ближи додир са угарским краљем остаје непознато. Можда преко Хума, где је Угарска продрла 1198? Иако појединости нису познате, из даљег тока догађаја се види да је између Вукана и краља Емерика

склопљен против Стефана савез, који је имао за циљ да доведе на српски престо Вукана и да истовремено успостави врховну власт угарских краљева над Србијом.

Отворени сукоб међу браћом избио је у пролеће 1202. год. Стефан приказује ствари тако као да је Вукан „преступио” заповест свога оца и довео „иноплеменике на отачаство своје”. Стефана је протерао из земље, а државу изложио пустошењима. Али, иако су „иноплемени пукови” — свакако угарска помоћна војска — били бројни, Стефан се, како сам каже, уздао у благослов и молитве свога оца и, захваљујући томе, успео да победи непријатеље „силом својом” и да се врати у „отачаствије своје”. Ово исувише уопштено и, свакако, једнострано казивање заинтересованог учесника у догађајима једва се може допунити неком појединошћу из других извора. Краљ Емерик је те исте године јављао папи Иноћентију III да је „земљу великог жупана” вратио под своју власт. Он је у исто време почео да се назива краљем Србије. Од тада је Србија столећима до 1918. — навођена у титули угарских краљева.

Завладавши читавом српском државом, Вукан је узео велико-жупанску титулу, коју су носили његови рашки претходници. У запису на једном јеванђељу написаном „велеродном, велеславном велијем жупану Влку” наводи се да је владао „српском земљом и зетском страном и поморским градовима и нишевским пределима”. На жалост, о његовој краткој владавини није ништа познато. Занимљиво би било знати да ли је Зету с градовима задржао под својом непосредном влашћу или ју је предао неком од својих синова.

Као угарски вазал Вукан је за време своје кратке владавине био непријатељ бугарског цара Калојана, јер су Угарска и Бугарска у ово време биле у огорченом непријатељству због територија у данашњој североисточној Србији. Зато је прогнани Стефан нашао подршку управо код бугарског владара. Већ у току лета 1203.

цар Калојан је с великом војском провалио у спорне области и освојио их. Угарски краљ се жалио на бугарског цара да је напао и ужасно опљачкао Србију. Том приликом је, свакако, дошло до нове промене на престолу, којом је Стефан враћен на власт.

Тиме још увек нису биле завршене унутрашње борбе у Србији. Међу браћом је беснео рат још неко време. Стефан о овим догађајима прича цитирајући псалме: „Оскврни се земља наша од безакоња наших и убијена беше крвима и падосмо у плен иноплеменика”. После борби уследила је глад, тако да је Србија тешко страдала. Није познато кад су се браћа измирила, било је то, свакако, пре 1207. Срдачни односи су утврђени кад је трећи брат, монах Сава, дошао из Свете Горе са моштима њиховог оца Немање.

За време док су се у српској држави водиле борбе између Немањиних синова, пао је у пролеће 1204. год. Цариград у руке западњачких крсташа, а тиме се и политичка ситуација на Балканском полуострву из темеља изменила. Крсташа и Млечани су поделили територије Византијског царства и образовали нове државе: Латинско царство са средиштем у Цариграду, Солунску краљевину, затим феудалне кнежевине у Ахаји и на Пелопонезу. Венеција је потчинила себи многе градове и острва и створила моћно колонијално царство на Истоку. После четвртог крсташког рата, Млетачка Република је постала сила са којом се у балканској политици морало рачунати. Освајачи са запада ипак нису били довољно многобројни и јаки да би могли да поседну, и без остатка потчине својој власти, све византијске земље. Простране области су остале слободне, али обезглављене. После краћег времена појавиле су се и у њима снаге способне не само да се одупиру крсташима, већ и да поведу борбу за обнављање Византијског царства. Најважније овакве слободне грчке области биле су у Епиру и Малој Азији. После рушења Византије већи утицај у балканској

политици задобило је Друго бугарско царство обновљено у време кад се и Стефан Немања борио за добијање независности.

Услед свих тих збивања, политичка карта Балканског полуострва почетком XIII века постала је веома сложена, а још сложенији су били односи међу новим државама. Изукрштани и супротни интереси међу њима изазвали су многе ратове и готово непрекидна врења. У таквим нестабилним приликама, Србија је била изложена великим опасностима, готово са свих страна. Немањин наследник је ипак успео да проведе без штете српску државу кроз ове бурне године, тако да је она сачувала територијални интегритет и осигурала место у сложеном свету тадашњих држава.

После измирења Стефана и Вукана обновљено је за кратко време стање какво је било пре њиховог сукоба. Вукан је враћен на управу у Зети и признавао је врховну власт свога брата. Један уговор између Котора и Дубровника, склопљен априла 1207, а сачуван у једној касној дубровачкој хроници рађеној на основу архивске грађе, предвиђа обавезе ових градова у случају да онај други буде нападнут од млетачког дужда, краља обију Сицилија, или од „Стефана, великог жупана и од његовог брата Вукана.” Изричито спомињање Вукана у овом уговору је сигуран знак да је он још увек деловао у Зети у непосредној близини два града. Уосталом то је било за кратко време, јер се већ 1208. јавља Вуканов син Ђорђе, такође, са краљевском титулом. Натпис у манастиру Студеници показује да је Вукан био жив још 1209. Спомиње се са титулом велијег кнеза, оном истом коју му приписује Сава у Немањиној биографији. Преношењем управе над Зетом и диоклијске краљевске титуле на Вукановог сина традиције самосталног развитка Диоклије су продужене још за једну генерацију. Вуканов наследник у Зети се појављује у околностима које су карактеристичне за ситуацију насталу после четвртог крсташког рата и рушења Византијског царства.

Стефан Немањић је успео да одбрани Немањино наслеђе, изложено толиким опасностима у бурама с почетка XIII века. Одржао се без штете пред савезом латинског цара Хенрика и бугарског цара Борила, осујетио је припремани заједнички напад угарског краља и латинског цара, измирио се са угарским краљем Андријом и присилио на повлачење Хенриха Фландријског. Стефан је најзад успео да оконча и преговоре са Папском столицом и добије из Рима краљевску круну, којом га је венчао папски легат 1217. год. На тај начин уздигнут је ранг не само српском владару већ и српској држави, која је као краљевина добила угледније место у свету тадашњих држава.

Када је владалац читаве српске државе добио краљевску титулу, опао је значај старе диоклијске титуле, која је, како показује Вуканов пример, била везана за диоклијску територију. Она није одмах ишчезла, али је сасвим пала у сенку рашког краљевства, тако да је доцнија традиција почетак краљевске титуле код Срба везивала за Стефана Немањића, који је важио као „првовенчани краљ”. Последње године владавине Стефана Првовенчаног су веома слабо познате. Он је још за живота одредио свога најстаријег сина Радослава за наследника, а можда га је и узео за савладара. Није, међутим, основано мишљење да је Радослав за живота очева управљао Зетом и Требињем као некада Вукан.

ВРЕМЕ КРАЉА РАДОСЛАВА

које је он издавао потврђивао би Радослав, који се и у формули датума на градским исправама наводи као владалац. За краља Радослава се зна да је био под веома јаким грчким утицајем. Уживао је заштиту свога

У време краља Радослава (1227—1234) поштовани су затечени односи. Под Радослављевом врховном влашћу управљао је Зетом Вуканов син Ђорђе. Повеље

таста Теодора Анђела, који је довео Епир до врхунца моћи. Теодор је освојио од Латина Солун, прогласио се за цара и покушавао је да загосподари Цариградом, и на тај начин потпуно обнови Византијско царство. Епирска хегемонија на Балкану онемогућена је 1230. великом победом бугарског цара Асена II над Теодором Анђелом код Клокотнице. Највећа сила међу балканским државама постало је за неко време Друго бугарско царство.

Изгубивши драгоцену подршку, Радослав је и у земљи губио позиције. У каснијој традицији он је запамћен као „врежден умом”. Непопуларности је, свакако, допринела и његова оданост Грцима: он се грчки потписивао, стављао на новац грчки натпис и обраћао се Димитрију Хоматијану, охридском архиепископу, љутом противнику свога стрица, првог српског архиепископа Саве. Радослављева влада је била насилно прекинута и на престо је доведен његов брат Владислав (1234—1243). Владислав је био зет Асена II и уживао је преимућства од ове сродничке везе док је Бугарско царство било водећа сила на Балканском полуострву.

Из времена владавине краља Владислава о Диоклији тј. Зети не сазнајемо ништа више осим да је један део Татара који су 1241. учествовали у пустошењу Далмације продро далеко на југ. Од њих је страдао Котор, а опустошени су били и градови Свач и Дриваст. Можда је и град Сапа, на Дриму јужно од Скадра, о коме знамо да је поново насељен крајем XIII века, страдао од ове татарске провале.

ВРЕМЕ КРАЉА ВЛАДИСЛАВА

Дубровнику. У документу којим се Улцињска бискупија потчињава

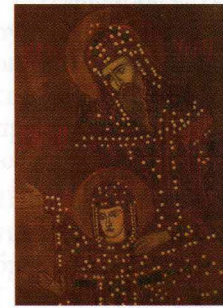
И у време Владислава имао је Вуканов син Ђорђе власт над Зетом или бар неким градовима. Он је стајао иза улцињског црквеног поковања

дубровачком надбискупу наводи се и „Ђорђе, кнез Диоклије, син жупана Вукана”. На основу тога се изводио закључак да Ђорђе више није носио краљевску титулу и да је потиснут на другоразредни положај. Није, међутим, довољно запажено да и Вукан није споменут са краљевском већ жупанском титулом, што показује да се у Дубровнику доследно тежило да се у званичном документу ранг споредне лозе Немањића умањи. Ђорђе је и 1242. носио краљевску титулу, као што се јасно види из писма којим су Улцињани најавили своје потчињавање Дубровнику и тражили брод којим ће улцињски епископ са пратњом доћи у Дубровник. У том писму се каже да се њиховом краљу допало све што су уговорили и утврдили и да је све потврдио. Овај краљ Улцињана не може бити нико други него Ђорђе у чије су име епископ и представници Улциња преузели обавезе. Пошто је познат доцнији став краља Владислава у спору између Барске и Дубровачке

надбискупије, тешко је могућим претпоставити да би се он „радо сложио” са оним што су уговорили Дубровчани са Улцињанима и што је било против најосновнијих интереса Барске надбискупије.

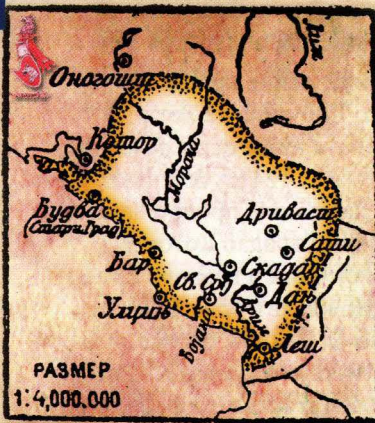
Читава случај намеће питање о односу између Зете и краља Ђорђа према краљу Владиславу и српској држави у целини. Његова акција се противила свим ранијим и каснијим начелима политике српских владара који су редовно штитили Барску архиепископију. Све се дешавало непосредно после татарских пустошења, а пре уклањања Владислава са престола, тако да се може претпоставити да је Ђорђе наступао самосталније него иначе, не страхујући од реакције из Рашке. Упадљиво је да је Урош I већ средином 1243. склопио уобичајени уговор са Дубровчанима и да епизода са улцињским епископом није помутила српско -дубровачке односе.

ВРЕМЕ КРАЉА УРОША I И ЊЕГОВИХ НАСЛЕДНИКА

За време Урошеве владе (1243—1276) завршава се период посебних кнежевина којима управљају огранци породице Немањића. У готово исто време ишчезавају

хумски кнежеви, потомци Немањиног брата Мирослава и Вуканови наследници у Зети. Тешко је претпоставити да је то резултат случајног стицаја околности. Још средином XIII века Мирослављеви потомци склапају посебне уговоре с Дубровником; хумски жупан Радослав, син кнеза Андрије, био је чак у један мах непријатељ краља Уроша I и улазио је у савез са Дубровчанима и бугарским царем против српског краља. За време Драгутина живи још увек у Хуму један син кнеза Андрије, али више

Држава Зета - средином XIV века (географија на подручје Рашке II) извор: Ст. Станојевић, Историја српског народа, Београд 1910. г., стр.176.

ЗЕТА

Назив Зете је до средине XIII в. далеко прешао оквир некадашње словенске жупе која се простирала око истоимене реке. Већ се у Барском родослову име Зете употребљавало за област која обухвата више жупа. Име Зете се проширило на пространију територију, захваљујући политичком оквиру диоклијске или

зетске државе. Међутим, службени назив те државе био је Далмација и Диоклитија, тако да се име Зете употребљавало неслужбено за целу државу, а уз то, у ужем смислу, за некадашњу жупу око реке Зете. Отуда има још почетком XIII в. у изворима помена Зете који дозвољавају да се из ње искључе област Пилота и обалски градови. Назив Диоклитија се у ученим круговима доста дуго одржавао — Доментијан још средином XIII в. каже Диоклијско море. Услед гашења политичких традиција диоклијске државе име Диоклитија је изашло из употребе, тако да је назив Зета остао без супарника. Од тада се име Зете раширило тако да је покрило сву територију од Боке Которске, Котора и Острога на западу и северу, до Бојане, Дриваста и Дања на југу и истоку. Понекад се посредством политичког оквира

државе Балшића име Зете проширило још даље тако да су реке Дрим и Мата обележене као реке у саставу територије Зете (1412).

Пред крај XIV в. у савременим изворима се почињу разликовати Горња и Доња Зета. Горња Зета била је Зета Црнојевића и, захваљујући њима, могу се оцртати њене границе. Иван Црнојевић тражи 1474. од млетачког Сената да остане господар Горње Зете ако је ослободи од Турака „од једног краја до другог то јест од Кушева до Острога” Биле су то врло старе границе, јер је суседни Оногошт (Никшић) већ у Барском родослову изван Зете (у XIV в. је називан Крајина као гранично подручје), док је код Кушева, села источно од Подгорице, била граница између Зете и Пилота у подручју где обронци планина избијају на залив Скадарског језера затварајући равницу. Горња Зета је, судећи по томе, настављала стару Зету и обухватала је поред долине реке Зете и планине на једној и другој страни све до највиших гребена.

Граница између Горње и Доње Зете не може се прецизно повући, али се може одредити подручје где су се две Зете сусретале. Било је то у равници око Подгорице и на рубовима равнице источно и западно од Подгорице. Подгорица је лежала „у сред Зете”, а за Медун, који је важио као почетак Горње Зете на планинској страни, каже се да је „кључ обеју Зета”. Доња Зета се простирала око Скадарског језера и дуж морске обале од Боке Которске до Бојане. Доњој Зети су, свакако, припадале планине између

нема кнежевску титулу. Власт у Хуму врши, у име краља, казнац у договору са властелом. Мирослављеви потомци су пали на положај локалне властелске породице, а стварну власт су добили људи које овамо шаљу српски краљеви.

О Зети, на жалост, нема тако детаљних података, али се ни ту не јављају Вуканови синови после владе краља Уроша. Према натпису на фрескама у Морачи, и други Вуканов син Стефан је носио краљевску титулу, док је трећи Димитрије, пре но што се замонашио, имао титулу жупана. Са Вукановим синовима се прекида традиција диоклијског краљевства. И доцније се дешавало да чланови најближе владаочеве породице имају под својом влашћу некадашње диоклијске земље или неки њихов део, најчешће уз друге поседе, али то се не надовезује непосредно на самосталну државну традицију старе Диоклије. Упоредо с тим Диоклија ишчезава и из државне симболике. Све до краља Владислава јавља се

у титули Немањића Диоклитија са Далмацијом, а после тога се делови старе титуле утапају у општи израз „поморске земље”. Доцније једино разликовање „српске” (или „рашке”) земље и „поморске” у српској краљевској титули подсећа на различиту историју српских земаља и њихове посебне традиције. Гашење диоклијских политичких традиција, по свој прилици, није било резултат свесне политике неког од немањићких краљева, иако се од Уроша па све до Душана може опазити тенденција ка централизацији и увођењу непосредне владаочеве контроле над државним територијама. Корени те појаве леже у развоју српске државе у првој половини XIII века. Држава је постала веома пространа, пружала се од Шарпланине до Рудника и равница Мачве, и од Мораве до Неретве. Некадашња Диоклија или, тачније Далмација и Диоклитија, представљала је само мали део те велике државе и то део удаљен

од средишта. Тежиште политичког живота, главно подручје активности, и културна жаришта налазили су се далеко од Зете. Поред тога, током времена се разбијала и целина некадашње Диоклије све јачим издвајањем градова и њиховим затварањем у комуналне оквире. Када приморске области поново почињу да играју већу улогу у историји Србије, то се дешава искључиво преко привредно активних и ојачаних зетских градова.

Од средине XIII в., откако нестају Вуканови потомци као господари Зете и дотле малобројни извори се још више проређују, тако да о овим крајевима дословно немамо никаквих сазнања осим понеког усамљеног податка о обалским градовима и њиховом привређивању. Краљ Урош I је обраћао пажњу на прилике у Зети, посебно се бринуо за дешавања у Бару и права Барске надбискупије у сукобу са Дубровачком надбискупијом. Барски римокатолици су се, уздали у

Скадарског језера и мора (Суторман, Румија); тако она није била потпуно равничарска, као што ни Горња Зета није била искључиво планинска. Подела на Горњу и Доњу Зету била је последица ширења имена Зете.

И у време кад се име Зете најшире распрострло, оно је покривало само мањи део територије данашње Црне Горе. Области у унутрашњости нису представљале неку повезану целину. Подгорје, о коме говори Барски родослов као да је у народу касније заборављено. Простирало се од Мораче на истоку до Раме на западу и обухватало је са територије данашње Црне Горе жупе: Оногошт (Никшићко поље), Комарницу, Пиву и Морачу. Имена ових жупа су посведочена и у периоду XIII—XV в. Кроз Оногошт је пролазио важан трговачки пут из Дубровника, који се управо у тој жупи спајао са путем који долази долином Зете. Насеље Оногошт било је одмориште на крају једне етапе караванског пута. Јачи развој трговине и живље кретање дуж овога пута подстицали су, свакако, развој насеља. У њему је у један мах боравио цар Урош (1362) и водио преговоре са Дубровчанима. Захваљујући трговачком путу, становници Оногошта су били и сами увучени у трговачки промет и одлазили су у приморске градове. У Дубровнику су учили занате или ступали у службу.

У жупи Морачи имао је своје земље Вуканов син Стефан, који је ту 1251/52. подигао манастир. Важан средњовековни саобраћајни правац између Дубровника и Рашке, односно између приморских и загорских наших крајева ишао је преко Мораче. Овај правац пута од Никшића до манастира

Горња и Доња Зета
(Горња Зета—Црна Гора);
извор: Историја Црне Горе,
књига друга—том други,
Титоград 1970., стр.49

Мораче је сасвим природан, јер иде природним увалама и речним долинама, мада се пење у подручје Требијаша код Капетанова језера до висине 1647 метара. Дуж овог пута, данас доста запушеног, остали су трагови тог старог пута, а нарочито тих трагова има између Требијаша и села Вељег Дубоког. Када се узме у обзир вредност овог пута, онда је јаснији и средњовековни положај манастира Мораче.

Вуканови потомци су имали земаља у унутрашњости. То се види из случаја Стефановог брата, Вукановог сина жупана Дмитра, који је у жупи Љубовићи, дуж Лима, у Бродареву, подигао 1281. цркву.

свога краља и усуђивали се да тврде да је он за њих папа. Поред краља Уроша I, у Србији је деловао његов брат Владислав, ранији краљ. Владислав је после силаска с престола остао у добрим односима с братом и носио је до краја живота краљевску титулу. Из биографије Урошеве, сачуване у Зборнику биографија српских краљева и архиепископа који је саставио архиепископ Данило II, сазнајемо да је он чак био веома мало вољан да одваја делове своје државе и да их предаје макар и најближима. Такав његов став, веома различит од схватања Немањиног доба, имао је чак врло тешке последице.

Краљевом сину Драгутину је, по архиепископу Данилу II, било обећано од стране оца „да ће га учинити краљем у отачаству своје у српској земљи и да ће му за живота свога даровати свој престо”. То је Урош наводно обећао и угарском краљу кад је склапан брак између Драгутина и угарске принцезе: „Ево ћу учинити да син мој буде самодржавни краљ свој српској и поморској земљи”. Подлога овог Даниловог казивања ће, свакако, бити обавезе које је Урош I преузео после пораза и заробљавања 1268.

Угарски краљ је, уосталом, Драгутина рачунао као „младог краља Србије”.

Драгутин је и поред свих тих обећања живео на двору свога оца и био, како каже Данило, „у великој тузи и жалости да нема ниједнога одељеног дела свога отачаства, где би засебно пребивао”. Урош је и даље био непопустљив, па је Драгутин добио помоћ од таста и пре оружаног сукоба још једном на коленима молио: „Дај ми чеду своје достојни део имања твога, јер гле колико времена проведох као ништи гост у твојем дому, очекујући да прими твој милостиви дар”. Када ни то није помогло, дигао

Српске земље крајем XII и почетком XIII вијека

је руку на оца и после победе код Гацка силом заузео престо, збацивши оца са власти. Данилово казивање нам тако осветљава Урошеву тежњу да све држи у својим рукама, да није ни мало случајно што баш у његово време нестају кнежевине споредних огранака немањићке лозе.

Драгутин се трудио да поступа друкчије. Своју мајку, Јелену Анжујску, је примио „са великом чашћу и славом и — како каже Данило — одели јој неки део државе своје за пребивање њезино”. При томе је, по причању Даниловом, Драгутин споменуо очево држање: „нећу да се лишиш богатства и имања славе моје, колико ми је Господ даровао, као што је мени наумио учинити мој отац да ме одстрани и отуђи од своје славе”. Данило нам не каже које области је добила Јелена „примивши од вазљубљеног сина свога достојни део државе земаља многих и красних”. Из малобројних савремених архивских докумената се може докучити да је господарила Зетом, или барем њеним великим деловима, затим Требињем и крајевима око Плава и Горњег Ибра. Када је краљ Милутин препустио сину Стефану територије у Приморју којима је раније господарила краљица Јелена, архиепископ Данило II каже „одели му достојан део своје

државе, зетску земљу са свима њезиним градовима и облашћу њиховом”.

Господарећи у исто време Зетом и делом земаља у унутрашњости, краљица Јелена Анжујска је, колико се по очуваним документима може судити, имала пуну власт и радила у својим областима све оно што су радили владоци у читавој српској држави. Она је располагала владалачким правима на царине на својим територијама, давала их у закуп трговцима и имала понекад натезања око наплате. Бринула се о снабдевању зетских градова житом и тражила од својих јужноиталијанских рођака дозволе за извоз из њихових лука. Дobar део Јеленине делатности био је посвећен црквеним стварима.

Како је била од „рода фружскога” и католикиња по васпитању, била је врло погодна личност за сређивање црквених прилика у католичким областима Зете. Јеленина делатност није остала ограничена само на Зету. У Србији је подигла манастир Градац и помагала и даровала многе друге манастире и цркве. Архиепископ Данило II хвали краљицу Јелену као побожну жену, непрестано обузету бригама о цркви.

Уклањањем Стефана из Зете завршава се један период у историји ове земље. Преко три деценије она је заједно са суседним областима имала поред српског краља и свога непосреднијег господара: прво краљицу Јелену, а затим Милутиновог сина Стефана. Одлучујућу реч у крупним стварима имао је краљ, без његове потврде се није могао даровати ни најмањи земљишни посед. Коришћење прихода и текући послови падали су у део намеснику у Зети. Отуда је читава област за њих била непосредније везана и отуда су се могле појавити међу властелом тежње да заједно са намесником намеће своју вољу читавој држави. Те тежње је зетска властела снажно испољавала и доцније у више махова.

ЖЕЗЛО И ВЕНАЦ СТЕФАНА НЕМАЊИЋА

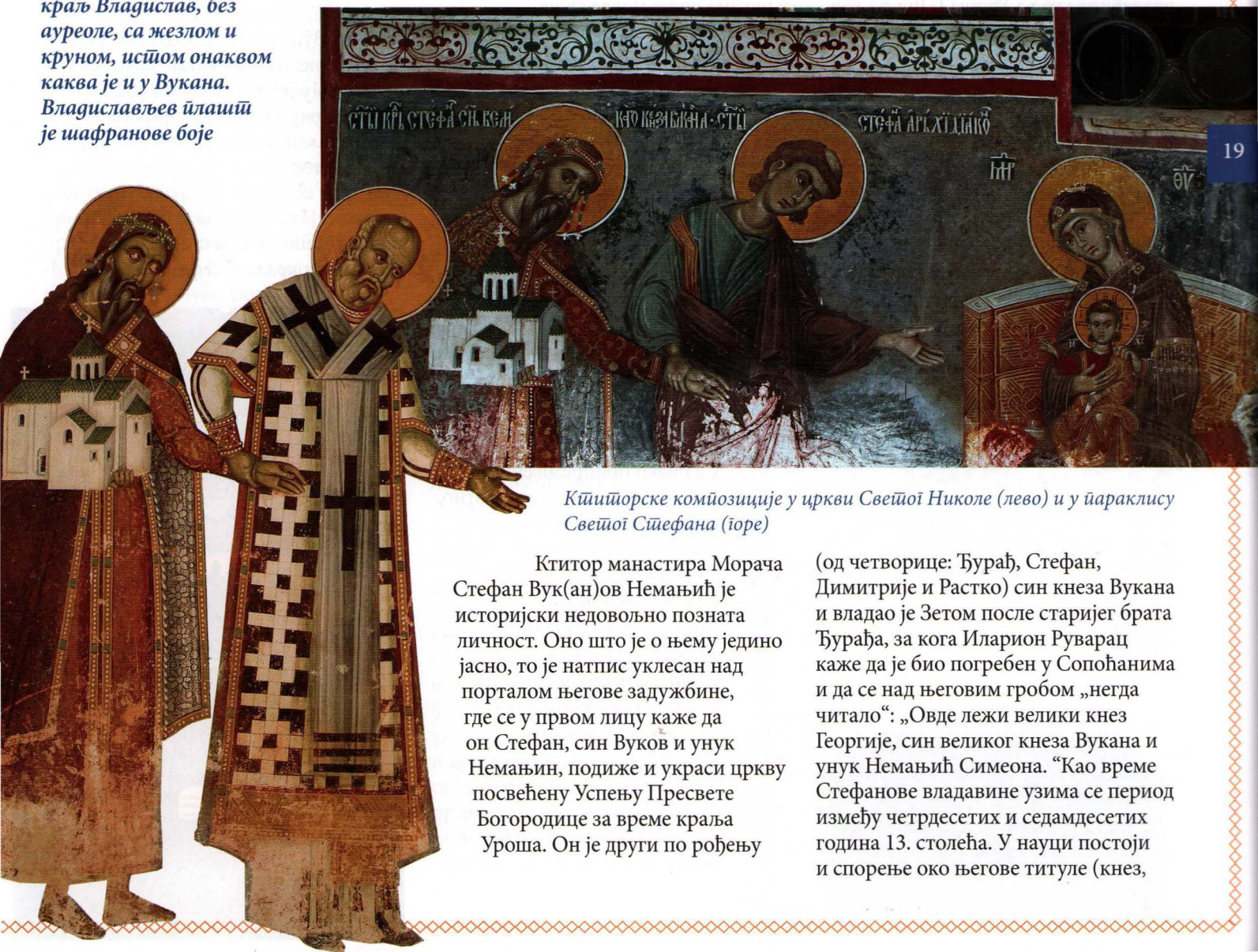
У Грачаници се појављује први пут најзанимљивији тип српске историјске слике: лоза Немањића. Фреска је широка око 1,75 м висока око 3,25 м; поједине фигуре велике су око 0,50 м. Позадина је плава. Лоза у коју су улепшени порирејши живо је зелена; розетиа изнад Милутинове плаве је ружичаста. Порирејши су распоређени у четири реда. Доле, у средини, насликан је Стефан Немања у иртурном владарском оделу; он има ауреолу. Десно стоји Вукан у тамноплавој халмиди. По њој су уикани бели бриљанови листови, у које је уписана мала розетиа са три лисја; око бриљанових листова поређан је једнославнији орнамент – четири беле иачкице. Туника је Вуканова црвена. Венац му је узани метални обруч, горе украшен луком, који од средине чела прелази преко шемена. Лево стоји Св. Сава; његова слика сасвим је уништена; једино што се познаје ауреола и лева половина лица.

У другом реду је у средини насликан Стефан Првовенчани у дивизијону, са круном и жезлом; он има ауреолу.

Десно стоји његов син краљ Владислав, без ауреоле, са жезлом и круном, истом онаквом каква је и у Вукана. Владислављев плаши је шафранове боје

(типични орнамент се више не распознаје), у висини ирсију оиточен је водоравном пошироком златном траком, која је искићена бисерима. Туника му је бледо зелена, у косо карирана (у ромбовима као да је бриљанов лис); доле је порубљена бојашо ишканом материјом, као и све остале иунике на овој лози. Десно од Владислава стоји Рагослав са жезлом и венцем. Туника му је тамнозелена, ирелива се у плаво, ојасана је бисерним појасом. Хламида је тамноплава, комликовани орнамент не да се разбраши. Лево од Првовенчаног стоји Сава II, иостарији архиепископ у иолиставриону, иред ирсима држи Еванђеље, има ауреолу. Лево од њега је неки млађи Немањић, можда Стефан, син Вуканов. Он има жезло и венац; доња хаљина му је црвена; преко ње носи плави плаши са великим жућим (златним) шавлионом. на плавој материји његовој плаши уикани су златни орнаменти који подсећају на јерменски «хач – кар», само што је у средини, место крста, нека ланцетиа.

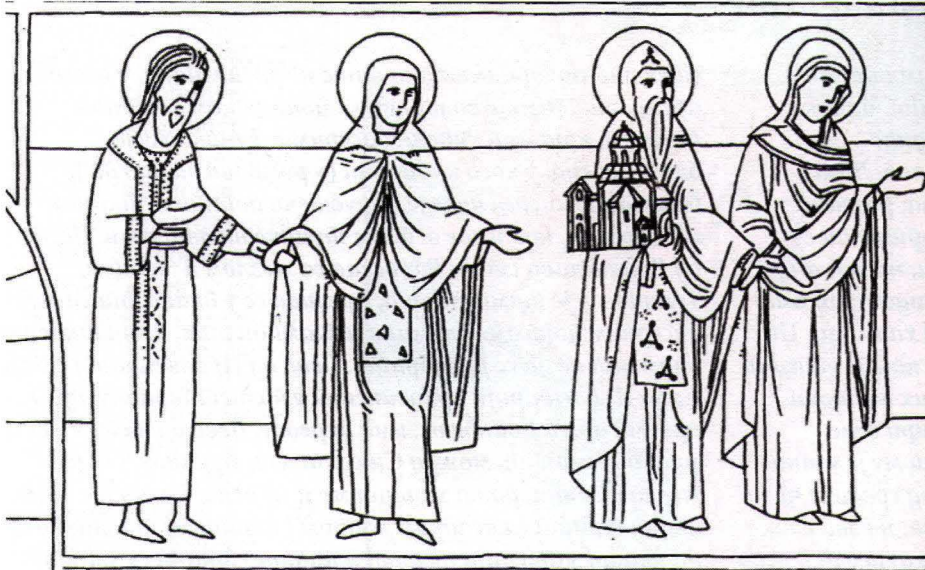
(Светозар Рагојичић)

Кијевске композиције у цркви Свете Николе (лево) и у ираклису Свете Стефана (горе)

Ктитор манастира Морача Стефан Вук(ан)ов Немањић је историјски недовољно позната личност. Оно што је о њему једино јасно, то је натпис уклесан над порталом његове задужбине, где се у првом лицу каже да он Стефан, син Вуков и унук Немањин, подиже и украси цркву посвећену Успењу Пресвете Богородице за време краља Уроша. Он је други по рођењу

(од четворице: Ђурађ, Стефан, Димитрије и Растко) син кнеза Вукана и владао је Зетом после старијег брата Ђурађа, за кога Иларион Руварац каже да је био погребен у Сопоћанима и да се над његовим гробом „негда читало“: „Овде лежи велики кнез Георгије, син великог кнеза Вукана и унук Немањић Симеона.“ Као време Стефанове владавине узима се период између четрдесетих и седамдесетих година 13. столећа. У науци постоји и спорење око његове титуле (кнез,

Кийијорска композиција у ирираиши цркве Усијења Пресвете Богородице

жупан, краљ), која није поуздано утврђена, мада се зна да је у време владавине краља Уроша I, Дукља као самостална краљевина престала да постоји.

Најстарији сачувани портрет морачког ктитора је онај изнад његовог гроба у југозападном делу наоса, настао по општеприхваћеном обичају сликања ктиторских надгробних портрета у немањићким црквама. Ова ктиторска представа је настала 1574. године и највероватније је да је лик Стефанов прсликан са

првобитног живописа. Он је у молитвено погнутом ставу, у рукама држи модел своје задужбине, док га Богородица приводи Христу на престољу. Одевен је у одећу која по типу и украсу сасвим одговара одећи појединих Немањића у сликарству 13. века. Иза њега су насликани игуман Тома и ровачки кнез Вукић Вучетић, који су, у то време, обновили цркву и црквена имања, па се представљају као други ктитори.

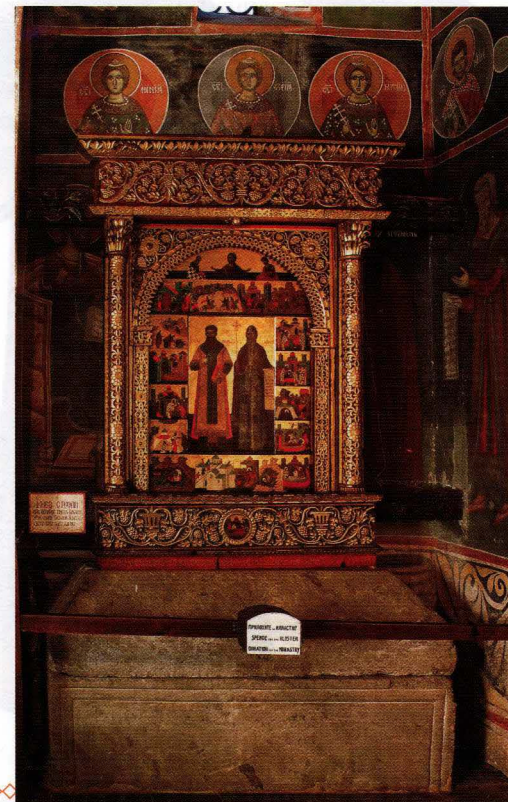
Интересантно је напоменути да, иако није био наследник престола и није имао политичке самодржавне амбиције, Стефан своје гробно место припрема по свему налик на своје претке, владаре. Са овако припремљеним покојиштем, он је, вероватно, хтео да истакне свој углед и достојанство, као и богатство и сродност са светородном лозом Немањића.

Други портрет, веома значајан за тумачење живота морачког ктитора, је онај на северном зиду

Цршеж кийијорске композиције изнад саркофага кнеза Стефана (лево) која је данас заклоњена иконом Свештих Симеона и Саве са жишијем Свештога Саве (десно)

припрете. Ту су 1577/1578. насликани Стефан Вукановић, с моделом своје задужбине, и Богородица која га, држећи му руку, приводи Христу на престољу. Он је овде приказан као монах, поред њега стоји натпис: „Краљ Стефан приемши иначаски чин“, док се његово монашко име не помиње. Иза Стефана је насликана његова жена уз чији лик стоји: „Госпожда краља Стефана“, која је,

као и њен супруг, обучена у монашко одејаније, али без, и световног и монашког, имена. На крају поворке је млађи мушкарац, кога „госпожда краља Стефана“ држи за руку, а који је означен именом Владислав. Он је сликан без инсигнија на глави и у богато украшеној одећи средњовековне српске властеле. Претпоставља се да је то син Стефанов. То што на Владисављевој глави нема венца, и што на лозама Немањића (грачаничкој, пећкој и дечанској) од Вуканових синова је сликан само Стефан, без даљег гранања и помена његових потомака, значило би да је у време краља Уроша Првог дошло до затирања моћи побочних грана Немањића.

Овде треба напоменути да су се, поред Стефана, замонашила још два Вуканова сина: Димитрије (монашко име Давид) чија је задужбина манастир Давидовица на Лиму и Растко (Тедосије) сахрањен у припрати Студенице. (По народном предању у живописној Никшићкој Жупи, Манастир Светог апостола и евангелиста Луке, подигла је ћерка Стефана Немањића, а унука Вуканова 1253. године. Првобитно је био на десној обали реке Грачанице, плоднијој и сунчанијој, испод брда Градине. Његово рушење уочи Косовског боја, наговестило је будућу катастрофу српскога рода. Велика стена, која је висила изнад манастира, земљотресом је била покренута и одваљена пала, сасвим га разоривши. У тој судби манастира, народ је предвиђао и своју несрећу. И стварно, после тога, пропало је Српско царство на Косову. Како је за време деспота Стефана Високог, настао мир у земљи, и племе жупско се реши да обнови манастир. И та његова обнова на другој страни реке 1492. године, објавила је будући васкрс народне душе.)

Љубав према монашком (пустињском) животу је, вероватно,

“Овај Свети храм Пресвете Богородице сазидан и украсан у име Њеној Успјења ја, Стефан, син великог кнеза Вука, унук Светиој Симеона Немање. И то се зби у доба благодетиивој краља нашег Уроша, лета 6760, индикта 10” уклесано је (а некада и било истакнуто црвеном бојом) у камену испод уредставе Пресвете Богородице са Христом и анђелима над зајадним порталом Морачке цркве

надахнула морачког ктитора и да се определи за подизање своје задужбине на пустом и скровитом месту, као што је вероватно и да су под његовим надзором, у морачкој припрати сликани ликови знаменитих подвижника и пустинослужитеља који су касније у другом осликовању храма поновљени (Јефтимије Велики, Антоније Велики, Јован Лествичник, Марија Египћанка, Варлам и Јосаф, Марко Трачки и др.).

С обзиром на то да су потомци Вукана Немањића нестали са историјске сцене, веома се ретко, у наредним вековима, у историјским изворима помиње морачки ктитор Стефан Вукановић. Међутим, иако није познато да је за њега написана служба и житије, његов култ су ширили морачки монаси који су хтели да истакну чињеницу да је њихов манастир имао угледног оснивача и покровитеља и да његово тело почива у самом манастиру. Посебно занимљив у том смеру је Загребачки родослов у коме се каже: „Овај велики кнез Вук роди Стефана великога кнеза самодршца свих српских земаља, и поморских и хумских. Стефан будући сваким добродетељима украшен, посебно благонарављу и кроткошћу, роду хришћанском сазда многокрасну цркву, сваким православним знамењем украшену, у име Успјења Пресвете Богородице, у

Морачи у луци званој Берисимли, за упокојење моштију његових, и ту почивају целокупне и до сада мошти свете.“

У цркви Светог Николе, која је осликана 1639. поново је приказан ктитор са моделом храма у рукама. Богородици са Христом на престоли приводи га Свети Никола коме је храм посвећен, да би у четвртном по реду приказу, три године после, из 1642. у параклису Светог Стефана био приказан у владарском орнату са натписом у коме се каже: Свети краљ Стефан син великога кнеза Вукана. На овој композицији га Стефан Првовенчани приводи Богородици са Христом на престоли.

Посебан вид поштовања према свом ктитору монаси су показали у посебном уређењу гробног места, када су над њим поставили средином четрдесетих година 17. века монументалну икону, тешког и богатог оквира, са ликовима Светог Саве и Светог Симеона и сценама из Савиног живота. На овај начин истакнуто је сродство ктитора са оснивачима и најугледнијим представницима светородне династије чији култ је обнављањем патријаршије био веома оснажен. У доњем делу иконе, у сцени Успјења и сцени Зидана Мораче, Стефан је означен као краљ. Још на једној икони сликаној 1640. године он је представљен у друштву Светог Саве, Светог Симеона и Кирила Философа. У свести монаха и народа Стефан је слављен као свети краљ. На његовом гробу су се дешавала, и у народу су памћена, чуда. Једно од њих је и чудо са Турцима који су покушали да опљачкају и отворе његов гроб, одакле је планула ватра а они у страху почели да трче и попадали низ водопад Светигору, удавивши се у реци. У народу је присутно и веровање да је ктитор, својим светитељским моћима, успео да кроз године ропства, пред турским најездама, сачува своју задужбину у њеној пуној лепоти.

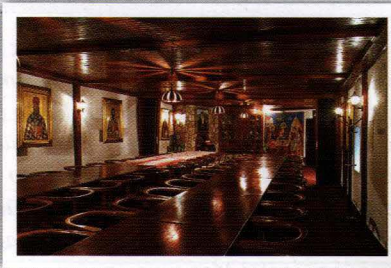
МАНАСТИРСКО НАСЕЉЕ

У средњем веку, нису само градови имали своја утврђења. То је био случај и са манастирима који су на тај начин обезбеђивали заштиту од знатижељених гостију и разбојника. Јаки зидови су оивичавали манастирско насеље, штитећи тако монахе, цркву, црквену ризницу и манастирске драгоцености од напада и пљачкаша. Међу најстаријим очуваним целинама код нас је манастир Свети Никола код Куршумлије. У Расу, у манастиру Ђурђеви ступови манастирски простор затворен је одбрамбеним зидом уз који су подигнуте одговарајуће зграде па се црква налазила у средини, придодата је кула кроз коју се улазило у манастир. Слично решење изведено је у Хиландару, затим у Бањској и Дечанима. Занимљиву целину представљао је манастир Студеница који је, по замисли свога ктитора Стефана Немање, имао симболичан изглед небеског града. Крајеви манастира обележени су кругом чији је центар под куполом велике цркве. По тим ивицама изграђени су бедеми и куле троугаоне основе, којих има 12, што има препознатљиву верску симболику (12 апостола). У ратовима са Турцима крајем 14. и почетком 15. века манастирска утврђења постају праве тврђаве. Раваница кнеза Лазара и Манасија деспота Стефана Лазаревића добар су пример ове појаве. Највероватније је и у градњи морачког манастира његов богати ктитор, подижући и украшавајући своју задужбину као

општежитељно монашко средиште, у проширеном делу кањона Платија на природној заравни која је била идеална за ту намену, подигао и одбрамбене зидове и кулу (чему иде у прилог претпоставка да је данашња мала црква Светог Николе уствари део порушене куле на једној од капија манастирског насеља),

конаке, трпезарију, гостопримницу, библиотеку. Највероватније је да су у то време у самој близини манастира у пећинама, које су се као гнезда скривале по стеновитим странама, живели монаси пустињаци, чиме се објашњава и постајање у манастиру јединственог циклуса икона из живота Пророка Илије, поготово првокласно мајсторски и животно

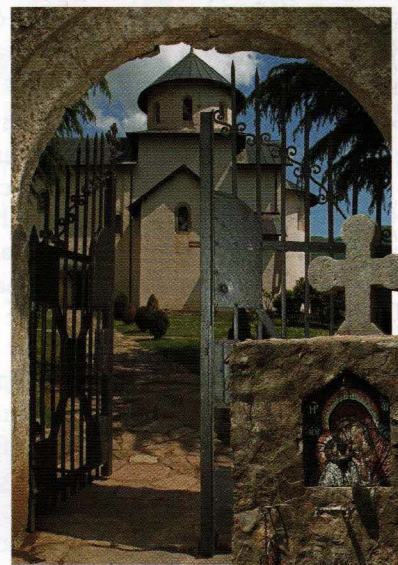
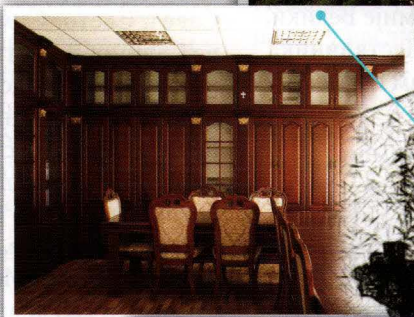
уверљиво сликане фреске „Пророк „Кућа Головића” - манастирска ризница

Трпезарија
Архимандрија

Библиотека

Црква Светио
Николе и
звоник

Мини хидро-електрана (горе) и манастирски млин (десно)

иза чијег се олтара налази монашко гробље, мале цркве Светога Николе и зграда

Илија кога у пушњи храни гавран.“ Познато је да је у оквиру манастира радила и школа, отворена 1854. године у манастирским конацима, а на захтев архимандрита Димитрија Радојевића њен први учитељ је био јеромонах Симеон Дамјановић. Чех Јозеф Хол који је боравио у Црној Гори 1881. и 1882. године записао је да су тада у Црној Гори постојале 34 школе, међу којима и ова, за коју он каже да је нова. Тада је већ постојала посебна зграда за школу у оквиру манастирске порте, то је био објекат изграђен између цркве и куле Головића, који више не постоји. Данас се манастирско насеље састоји од саборне цркве Успења Пресвете Богородице,

конака. Порта манастира опасана је високим зидом са две капије. Поред јужног манастирског зида је поток, сада у озиданом кориту, који се прелази мостићем да би се у манастир ушло. Изградњом важне сабраћајнице од Подгорице према Колашину манастир је отргнут од свог природног залеђа, камених литица. Комплексу припада и стара воденица, за коју предање каже да је старија од манастира и она је у скорашње време обновљена и покренута. Једна од манастирских зграда позната као „кула Головића“ прилагођена је за ризницу и манастирску библиотеку. О некадашњем изгледу манастирског комплекса руски истраживач Павле Ровински у свом путпису „Црна Гора у прошлости и садашњости“ из 1888. године пише: „На једној од њих (фотографија) представљен је изглед манастира са веће удаљености да да представу о предјелу на коме је смјештен. На снимку се види, као једва примјетна линија, водопад, десно су голе стијене слојевите структуре, које се спуштају према Морачи, а испод њих је мост преко ње. На другој је општи изглед цркве и других зграда. Он је врло живописно смјештен на високој обали ријеке Мораче, која се окомито спушта према ријеци и одакле се с висине од двадесетак метара обрушава водопад, а црна стијена којом се он с буком сурвава доље, обавијена је густим зеленилом пузавица и лијана. Равна пољана на којој се налази манастир широка је не више од сто метара и изнад ње се такође као окомита стијена издиже планина, у чијем подножју одмах и извире снажан поток, покрећући воденицу и претварајући се касније у водопад. Осим мале парцеле на обали Мораче, манастиру је оснивач даровао земљу и разне посједе, који су му доносили приходе, уз које он може, заједно с осталим годишњим приходима од стране парохијана и других посјетилаца не само богато покривати своје расходе, него и

располагати извјесном новчаном сумом, а такође имати резерве свих врста животног намирница, што је он у вријеме неродних година и других недаћа и дијелио с народом. (...) А у гладној години читав морачки народ долазио му је у манастир да се прехрани. Тада се у огромним котловима с посебним прибором кувао од кукурузног брашна качамак. Преко читавог манастирског дворишта у неколико редова биле су прострете траке домаћег сукна, око којег се размјештао народ и пред сваког таквог човјека стављала се грудва тога јела и комад сира, а с времена на вријеме давало се и месо. У току дана било је неколико смјена. Тај манастир, налазећи се у најтјешњој вези с народом, с једне стране је подржавао у њему дух народне слободе и преданости православној вјери, а с друге стране - у случају неке потребе указивао је и материјалну помоћ. Сада ћемо прећи на опис зграде. Осим главне цркве, унутар заједничког ограђеног простора, налази се друга, мала црква Св. Николе о којој причају да је постојала прије главне. Затим се нижу стамбене зграде: три зграде за игумана и монахе с неколико соба за госте. У једној згради у посљедње вријеме смјештена је школа с учитељем. Све те зграде нијесу једном биле паљене од стране Турака, а обнављао их је поменути игуман Димитрије. Из старог времена сачуван је само дио у коме се налазе кухиња и трпезарија. Горела је и главна црква и, спаљена први пут, стајала је без поправака много година. Кров је био оловни. Турци су га скинули, употребивши олово за изливање пушчаних зрна, а дијелом се истопио од ватре. И сада се поред самог зида налази олово помијешано с пијеском. Касније је обновљена црква била покривена клисом (ситним дашчицама). С таквим кровом она је остала до нашег времена и на исти начин је покривена прије неколико година.“

АРХИТЕКТУРА МАНАСТИРСКИХ ЦРКВА

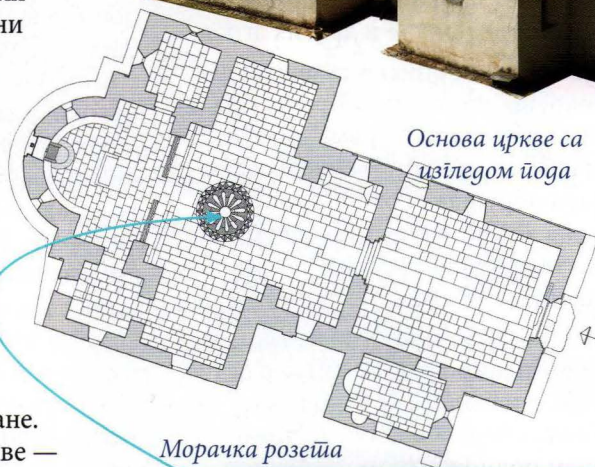
Све су њриликe да ће имена неимара градишeља које је кнез Сџефан Вукановић довео да му сазидају задужбину, и свим лeйоншама украсе мeсџо иде ће њочиваиши њеџово џшело џосле уџокојења, за сва времена осџаиши неџознаиша. Међуџим, у џо време већ се, код Срба, био усџалио обичај начина грађење црква на скровиџим мeсџима, најчeшће џри извориџиџима или уз џок џланинских река. Тако је и џеографски оквир умеџности рашке школе оџраничен рекама: на северу Зайадном Моравом, на зайаду Лимом и Морачом; на јуџу Дримом и на исџоку Јужном Моравом. Већина сџоменика рашкоџ сџиџла насџала је у долинама река Ибра и Лима. Главне цркве овоџ џериода досџа су сџурно даџиране, следећим хронолоџским редом: Жича (1208-1215), Свeџи Аџосџоли у Пећи (1225-1250), Милешева (око 1235), Морача (1252), Соџоћани (1250-1260), Градац (око 1270), Давидовица, коју је џодиџао

друџи Вуканов син жуџан Дмиџар, а коју су зидали дубровачки градишeљи Десина и син му Блаж (око 1270) и Ариље (1296). Биле су џо једнобродне грађевине, засведене џолубличасџим сводом, с џевничким џросџорима и џолукружном аџсидом, док је са зайадне сџиране џодизана џриџраиша. На бочним сџиранама храмова маџичном здању су чeсџо џридодавани џараклиси — маџи храмови — симеџрично са сваке сџиране, у којима су се највероваџније обављале службе за мџиве. Те кайеле џосвећене су најчeшће Свeџом архиђакону Сџефану, Свeџом Николи или џек џројављеном и канонизованом родоначелнику динасџије Свeџом Симеону (Немаџи). Куйола је џочивала на коцкасџом џосџољу, а џосџављана је у висини џевничких џросџора. Неке од раскошних грађевина имале су и мермерну оџлаиџу, као и џорџал и џрозоре са скуџиџоралним украсима. По оџиџим одликама, задужбина Сџефана Вукановића џриџада зрелим осџварењима рашкоџ градишeљсџива.

ЦРКВА УСПЕЊА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДНЕ

О архитектури главне морачке цркве професор Сретен Петковић каже да је то за наше прилике, велико здање, дуго преко двадесет четири метра, широко преко четрнаест и по, а високо око двадесет метара. Старо преко седам столећа, оно није претрпело већа оштећења, упркос својој бурној историји. Само су неки делови полуобличастих сводова и купола обнављани средином XVI века, али оновремени градитељи поштовали су свакако основе архитектонског решења најстаријих неимара.

Морачки храм је једнобродна грађевина која, осим цркве у ужем смислу — наоса и олтарског простора има и припрату са западне стране. Над средишним делом цркве — наосом — издиже се купола на коцкастом постољу, постављена на четири пиластра — ступца прислоњена уза зид. Тамбур је кружне основе и на њему се налази осам прозора. У осовини поткуполног простора саграђени су ниски певнички простори готово квадратне основе. Доста плитак средишњи део олтарског простора на истоку се завршава апсидом, која је

Основа цркве са изгледом џода

Морачка розеџа

полукружна и споља и изнутра. Бочни простори олтара — џаконикон

и проскомидија — квадратне основе, постављени су, како је уобичајено, уз средишњи простор олтара, и само их зид дели од певница. Ни на џаконикону ни на проскомидији нису са источне стране назначене мале апсиде. Правоугаона пространа припрата са западне стране наоса подигнута је кад и главни део храма. Уз њу је са северне стране саграђен истовремено један параклис, чија је апсида усечена у источни зид, те се споља не види. Сем централног дела наоса и апсиде, сви простори морачког главног храма прекривени су полуобличастим сводовима, који почивају на зидовима. Носећим или ојачавајућим луковима градитељи се нису служили. Изузетно, један тек мало наглашен лук на своду припрате утапа се у северни, односно јужни зид и сасвим поуздано нема конструктивну улогу.

Ни спољашњост морачке цркве Успења Богородице не одудара од уобичајених облика рашких храмова, иако је скромнија него код неких репрезентативних српских црквених грађевина из XIII века. Зидана је од сиге — порозног, лако обрадивог камена — који је потом прекриван малтером. На равним,

мирним површинама зидова једино се запајају по три пара плитких пиластара, постављених на подужним фасадама храма. У духу рашке архитектуре, при обради фасада градитељи Мораче поштовали су романичке уметничке традиције. О томе сведоче репрезентативан камени портал са западне стране, две бифоре — двојни прозори — на западном зиду изнад портала и на апсиди, као и фриз слепих аркадица изнад кровног венца. Поред портала и бифора, и оквири мањих прозора на фасадама клесани су од постојаног сиво-плавичастог мермера. Фриз плитких слепих аркада пратио је, нема сумње, ивице крова око целе цркве, али је сада очуван само на апсиди и на источном травеју. На чеоној и бочним странама, као и на куполи, овај фриз је вероватно пострадао у првој половини XVI века, па приликом обнове у седмој деценији тог столећа није био поновљен.

НАСТРЕШНИЦА

На западној фасади храма, од пре једног века приближно, постављена је мала настрешница, која штити портал и фреске с почетка XVII века. Судећи по неким писаним сведочанствима, а посебно по двама конзолама постављеним високо с крајева западне фасаде, простор испред главног улаза у храм наткриљивао је некада трем, саздан од непостојаног материјала.

КРОВ

Црква је данас покривена бакарним лимом, уместо некадашњих оловних плоча. Преко полуобличастих сводова постављени су двосливни

кровови. Купола има преко калоте купасте кровни покривач. Првобитно су, по свему судећи, танке оловне плоче биле положене на дрвену конструкцију.“ У прошлости је, пошто су почетком 16. века Турци са цркве скинули оловни кров, она више пута прекривана клисом, који се као материјал брзо трошио и пропадао.

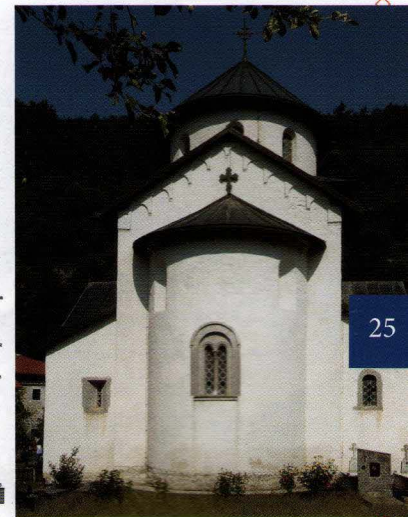
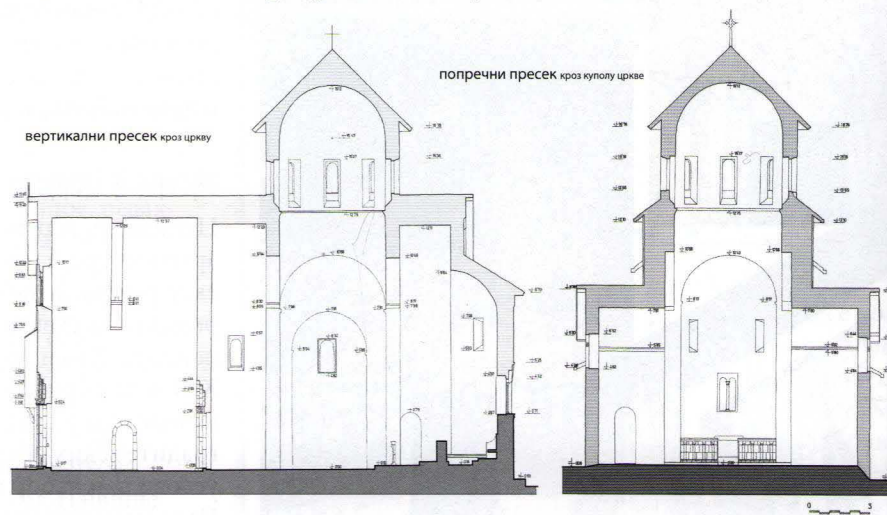
ПАРАКЛИС (КАПЕЛА) СВЕТОГ СТЕФАНА

По неким особеностима, храм Успења Богородичиног у Морачи разликује се, ипак, од других оновремених монументалних манастирских цркава. На плану се одмах запажа да морачки параклис са северне стране припрате нема свој

обједињене фасаде припрате и западног дела наоса. На тој великој површини они су поставили споредни улаз у цркву, који је данас, а чини се и пре, најчешће коришћен. Ова импровизација са изостављањем јужног параклиса управо указује да је тип рашких храмова племенитом једноставношћу својих саставних делова давао градитељима знатне слободе у компоновању целине.

ПРОЗОРСКИ ОТВОРИ НА ХРАМУ

Склоност ка извесним градитељским слободама огледа се и у распореду отвора на грађевини. Ако се изузме улаз са јужне стране припрате због

пандан на јужној страни. Оваква асиметричност се није јавила ни на једном српском споменику из XIII века. Поставља се питање због чега су морачки мајстори прибегли томе. Одговор даје конфигурација уског платоа на коме је Морача саграђена. Као и данас, и у средњем веку је најприроднији приступ цркви био с југа и отуда се прилазило храму. Главни западни улаз, због обавезне оријентације цркве у правцу запад-исток, био је окренут ка стрмом узвишењу. Параклис уз припрату са јужне стране сасвим би изломио зидне површине и склад високих, монументалних јужних фасада не би дошао до израза, те су се стога градитељи у договору са наручиоцем одлучили да погледу верника који приступају храму изложе простране

природног приступа храму, прозори на здању прилично су необично размештени. У духу романичких традиција рашког градитељства, pročеље и апсида украшени су дводелним прозорима, а по два прозора постављена на северни и јужни зид осветљавају певничке просторе и западни травеј. Остали прозори, или својим обликом или местом на фасадама, разбијају симетричност уобичајену код рашких грађевина. Два узана прозора на апсиди постављена су знатно изнад бифоре, готово испод самог кровног венца. Исто тако високо пробијен је и прозор на западном делу јужног дела припрате, који нема свој пандан на северном зиду. По два прозора у ђаконикону и проскомидији постављена су приближно у истој

висини, али су различитог облика. На први поглед хировит, размештај отвора на фасадама има своје добре разлоге. Управо тако распоређени прозори омогућили су да унутрашњост

морачког главног храма буде осветљена на најбољи начин. Прозори на разним нивоима у припрати складно осветљавају и зидове и свод овог простора. То је постигнуто и у олтару. У наосу, широки отвори на тамбуру, као и прозори у нижим зонама, уравнотежено осветљавају зидове и куполу, и једино се свод западног травеја налази у полусенци. Очеvidно је да је градитељ подредио формални склад спољних фасада другом

Мораче омогућава да се још боље уочи неимарова способност да спретно обликује унутрашњи простор.

ПРИПРАТА

Изразито лепа припрата, висока колико и наос, уз припрату у Сопоћанима, по монументалности и прегледности нема премца у српској архитектури XIII века. Али ни наос с олтарским простором не заостаје у том погледу. Овај главни део храма разбијен је на певничке трансепте и источни и западни травеј из литургијских потреба, па ипак их централни поткуполни простор складно обједињује. Архитектонски облици у овом средишњом делу ритмично се издижу да би, као круном, били завршени пространом и лепо осветљеном куполом.

ВИСОКА И СКЛАДНА

Наглашени вертикализам морачке архитектуре, а посебно обрада екстеријера, јасно упућују на романичка схватања непознатог неимара. Као и друге грађевине из XIII века у српској држави и Морача је подизана у духу романичких градитељских решења, па је то условило и избор њеног архитекте. Иако нема наде да ћемо дознати његово име, скоро је извесно да је дошао из приморја, понајпре из оног дела који је био у саставу српске државе. Осећање за монументалност, племенито поједностављивање облика и извођачка сигурност указују на могућност да је неимар већ имао знатна искуства у подизању сличних грађевина, па је могуће да се, пре него што је био позван да ради за Вукановог сина Стефана, већ опробао на другим црквама по српској држави.

АРХИТЕКТУРА ЦРКВЕ СВЕТОГ НИКОЛЕ

Мала црква посвећена Светом Николи готово је скривена у манастирској порти. Да нема остатака зидних слика на предњој фасади и крст на врху помислило би се да је то нека споредна

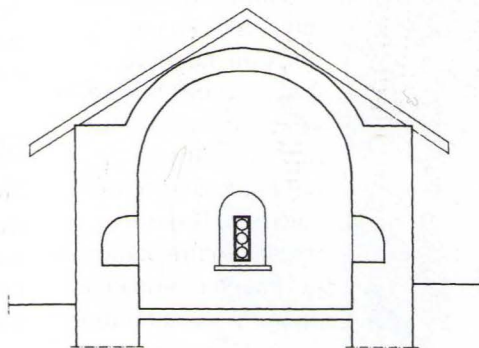

циљу — уравнотеженом и хармоничном осветљавању унутрашњости. Успело осветљавање ентеријера

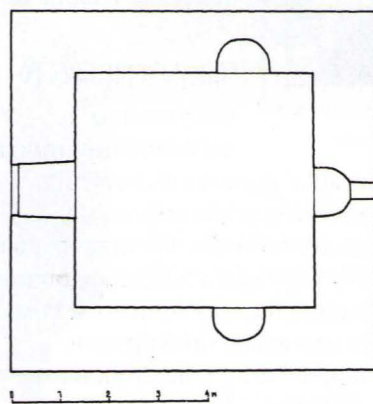
манастирска грађевина. Исто се тако и унутрашњост овог здања у просторном погледу разликује од уобичајеног изгледа малих храмова. Црква је квадратне основе, пресведена полуобличастим сводом, споља скривеног двосливним кровом. Изузев три нише, усечене у зидну масу у простору олтара, нема никаквих других облика особених за црквену архитектуру. Запажа се још и то да је под у унутрашњости цркве с предње стране знатно — за око пола метра — испод нивоа земљишта у порти. Иако данас нема јасних трагова, по остацима живописа на предњој фасади, као и по једном сведочанству с краја прошлог века храм Св. Николе је имао припрату у облику трема, вероватно лаке конструкције.

У архитектонском погледу црква Светог Николе може да доведе у забуну испитивача навикнутог на уобичајена решења. Најпре, редак је случај да црква нема апсиду, већ се завршава равним зидом, изузетни су и односи дужине и ширине овог храма, јер основа има облик правог квадрата чија је једна страна дуга 7,30 метара. Зидови грађевине, поред тога, необично су масивни и њихова дебљина износи 130 цм. Највише може да зачуди што је ова морачка црква оријентисана од северозапада ка југоистоку. Њено померање са устаљеног правца запад-исток веома је упадљиво и лако се запажа упоређивањем с главним храмом. Решење ове архитектонске загонетке је доста једноставно. Данашња црква Светог Николе је првобитно била једна, вероватно главна, кула у склопу одбрамбених зидова око манастира. Њена квадратна основа, одсуство апсиде и било каквих прозора, дебљина камених зидова и оријентација имају тако своје пуно оправдање. Уосталом, у историји српске уметности не би био изузетан случај да се одбрамбена кула претвара у црквицу. У Немањиним Ђурђевим ступовима крај Новог Пазара, његов праунук краљ Драгутин је 1282. године такође претворио једну од

кула у црквицу. Међутим, док се тачно зна време преправке куле у Ђурђевим ступовима, то није јасно кад је у питању морачки Св. Никола. Дуг натпис у црквици изнад улаза саопштава само да је храм био након турских освајања порушен »до времена сега«, те би, према томе,

Пресек цркве Светиој Николе

Основа цркве Светиој Николе

данашњи изглед грађевине и потицао из четврте деценије XVII века. Монаси Мораче приликом тадашње обнове нису имали, изгледа, никакав јасан траг од када »црква« потиче. У натпису они само опрезно помињу да се говори да је храм Св. Николе

старији од велике цркве.

Морачани из средине XVII века нису били лаковерни, што се лепо види по историји манастира тога доба. Зато се чини да су због турских власти свесно смислили, па и истакли у натпису, да је очигледно једна делом срушена кула некадашња веома стара црква. По турским законима, градња нових богомоља није била дозвољена, али су зато могле бити обнављане цркве које су постојале у време Мехмеда Освајача, значи до средине XV века. Отуда је и Морачанима била потребна легенда о старини овога здања, јер су, благодарећи томе, могли да добију дозволу за поправку цркве од надлежног кадије. Да је некадашња полусрушена кула била прилагођавана у време Турака црквеним потребама сведочи и ниво пода. Српски градитељи тога доба су приликом обнове често прибегавали укопавању цркава испод нивоа околног земљишта да би увећали унутрашњи простор, а да се при том спољне фасаде не уздижу.

Не зна се ко је платио да се обрušена морачка кула преобрати у мали храм. Највероватније да је то учињено заједничким трошком монашког братства и верника из околине, можда понајвише из племена Братоножића и Куча, који славе Св. Николу. По једном запису судећи, као да је владика Серафион, који је живео у то доба у манастиру, помагао подизање и украшавање Светог Николе. Његово ктиторство није, међутим, убележено у натпису из 1639. године. Можда стога што је његов прилог само делом подмиривао трошкове.

У свом вишевековном трајању ова кула, потоња црква Светог Николе, непредвидљивошћу животних околности опет је послужила својој првобитној намени — одбрани манастира: током црногорско-турске војне између 1876. и 1878. године, у овом малом храму била је смештена барутана, из које су се ратници снабдевали прахом бранећи манастир и своје домове. Кад је опасност минула и рат се завршио, барутана је 1882. преобраћена у богомољу, црква је освећена и добила је нов иконостас.

КАМЕНИ УКРАСИ И СКУЛПТУРА

У складу са схватањима рашке архитектуре, Морача је имала уобичајену камену декорацију. Декоративна скулптура украшавала је и спољашње фасаде и најрепрезентативније делове црквеног намештаја у унутрашњости храма. За сав овај украс коришћен је тврди сиво-плавичаст гранит, чија је постојаност издржала проверу векова.

На спољашњим фасадама сложенија камена декорација украшава данас портал са западне стране и дводелни

прозор, бифору, изнад портала. Мањи једноделни прозори и следеће аркадице на источном делу цркве само су занатски подухват.

БИФОРЕ

Две првобитне бифоре, клесане са више амбиција, постављене су управо на она уочљива места где се налазе и на осталим репрезентативним споменицима рашке архитектуре. Елегантних пропорција, полукружно завршене, бифоре се постепено степенасто увлаче у ткиво зида. У клесарском погледу најсложенији је једноставан романички капител, очуван само на бифори западне фасаде, који тек мало подсећа на основну инспирацију — антички коринтски капител. Иако превасходно занатско остварење, морачка бифора на западној фасади сведочи о спретности и искуству извођача.

ЕПИСКОПСКИ ПРЕСТО

Несумњиво најзначајнији пример старог каменог намештаја је епископски престо у апсиди олтара. Почива на два полукружна степеника, бочне стране на делу прислоњеном уз зид имају полукружне завршетке у које су уклесане спирале, док наслон чини фронтон с полукружним завршетком на врху.

Као и портали, и епископски престо је исклесан прецизно и брижљиво је изглачан. Широки, складних

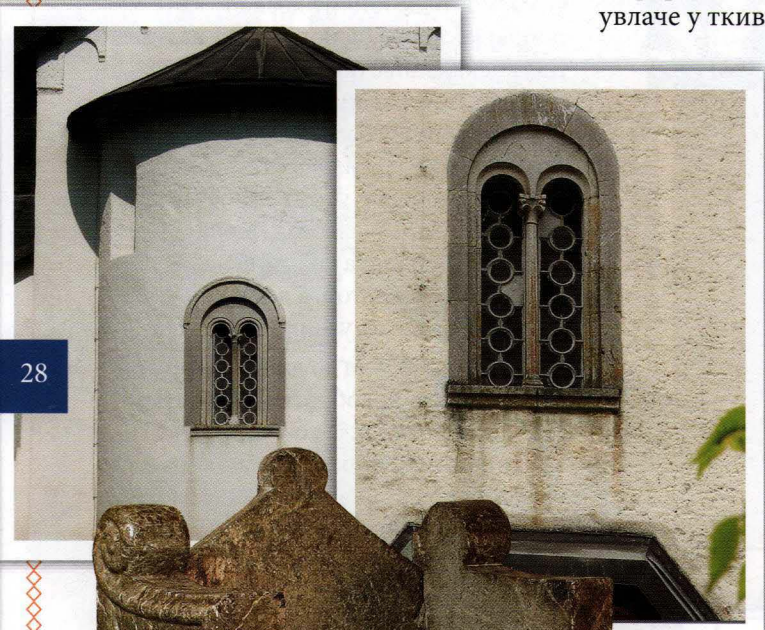
пропорција, он се може уврстити у најлепше примерке олтарског каменог намештаја у српским црквама из XIII века. Његовој лепоти знатно доприносе и рељефи грифона на бочним странама наслона. За разлику од украса на порталу, представљена фантастична животиња је јаснија. Има четири ноге, извијен реп, пар крила, а из отвореног кљуна помаља се језик. Грифони на престолима владара симболи су владарске моћи, па се понекад и приказују на бочним странама престола (седиште Виљема II у катедрали у Монреалу). На епископским престолима из јужне Италије фигуре лавова и слонова јављале су се обично у романици и биле су симболи епископске части, али се у Морачи уместо њих позајмљују грифони из владарске иконографије.

ГЛАВНИ ПОРТАЛ

Занатска вештина је још уочљивија на монументалном порталу на западном прочељу храма, знатно сложенијем послу за мајсторе. Рађен такође у сиво-плавичастом камену, портал се степенасто усеца у западну фасаду. У довратницима су се са сваке стране налазиле по две витке колонете. Увучене довратнике и ове колонете обједињују два овећа капитела са стране, на којима су исклесани рељефи. На капителе се ослањају потковичасти лукови који се смањују, степенасто улазећи у зид. Сви делови портала — довратници, колонете и њихове базе, лукови — клесани су брижљиво и вешто, па се у том погледу сасвим подударују с порталима на другим српским храмовима с краја XII и из XIII века (Студеница, Сопоћани, Градац), као и на ондашњим катедралама и црквама нашег приморја.

РЕЉЕФИ НА ПОРТАЛУ

Од узорног занатског остварења, какав је портал, одудару нешто, готово примитивно клесан рељеф на његовим капителима. С леве стране приказано је попрсје жене са дететом

на руци, које држи неки округао плод. До ових ликова исклесана је фантастична животиња која има птичју главу са избаченим језиком, крила, две ноге, дуг реп. Она као да лети, а из њеног кљуна, чини се, испала је људска глава. Капител с десне стране украшен је птицом која лети отвореног кљуна и у канцама држи људску главу. Уз њу је с десне стране приказан човек раширених руку, а испод њега су, с обе стране, две мање људске фигуре.

Невешта клесарска обрада ликова спречава да се са сигурношћу одреди шта је неуки мајстор желео да прикаже. Ипак, с много вероватноће могло би се закључити да су овде представљени Богородица са Христом, један грифон (или василиск), орао и на крају Распеће. Овакво објашњење тематског репертоара капитела на порталу не проистиче толико из онога што се стварно препознаје, колико из аналогија с оновременим скулптуралним украсом на романичким катедралама. Ликови Богородице са Христом с леве стране, и њен пандан, Распеће, на десној страни морачког портала симболи су почетка и краја Христовог овоземаљског јављања.

Све ове представе на капителима морачких довратника сасвим су упрошћене, штавише, понекад изобличене. Фантастична животиња, грифон, нема други пар ногу, а реп лављег тела се преображава готово у змијско тело какво има василиск. Орао држи у канцама, неочекивано, људску главу, што на романичким порталима чини лав, како се описује у Физиологу. Ако се при том има у виду да на Распећу није приказан крст, очигледно је да су клесари били сасвим невешти и недорасли послу. Неповољном утиску много доприносе и сасвим

Камени суд за освећену воду у иријраиш

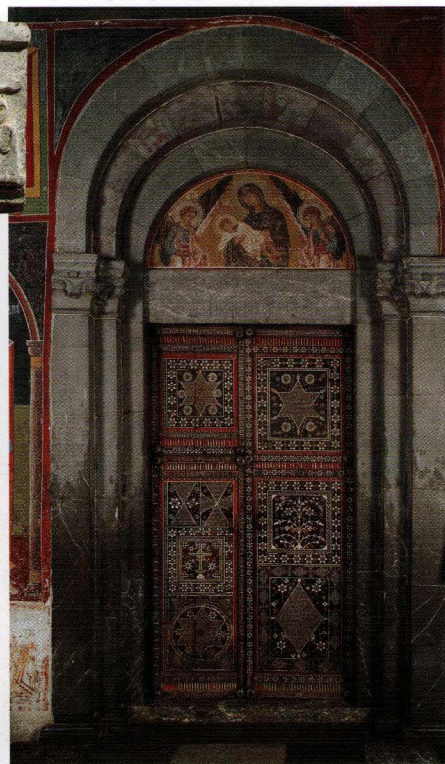
поремећене пропорције, на пример, велики орао уз мало Распеће. То је свакако била последица разноликости предлогака које су клесари користили за ове рељефе. За представу Распећа изгледа да је узор било неко романичко дрвено или бронзано распеће на коме је Христос био приказан као тријумфатор

на крсту. Попрсе Богородице са Христом могло би бити рађено по некој италијанској представи истог мотива, где се често у руке детета ставља јабука.

Рељефи морачког портала занемарљиви су у погледу уметничких вредности, али су занимљиви понајвише стога што се у великом веку српског стваралаштва на њима назире трагови оновремене народне уметности. О мајсто-

рима који су ово клесали не може се рећи ништа. Није немогуће да су две мале главе исклесане на подножју портала нека врста аутопортрета мајстора, као што је био случај код четири века млађих клесара у долини Ибра.

ПОРТАЛ ИЗМЕЂУ ПРИПРАТЕ И НАОСА

У унутрашњости храма мајстори су сачинили и једноставан, али складан портал између припрате

и наоса. Он је без колонета, а довратници имају упрошћене композитне капители. Тешко уочљив натпис с похвалом Св. Тројици урезан је у надвратник у време настанка храма.

Као што је било уобичајено, Морача је имала камени иконостас између олтара и наоса, простора за вернике. Од њега постоје само остаци. Базе и капители били су скромно украшени стилизованим лишћем, док се архитрав истицао наглашеном профилацијом. Данашњи камени зидић на том месту само је покушај из 1936. године да се обнови првобитни камени иконостас.

Онај који је макар једном доживио њозлаћену морачку јесен неће се изненадићи када види јесење златно морачких дубодолина на морачком живопису, на којем преовлађује боја зрелој жиће. То се даде видјети не само на спољњем зиду пријраће, живописане руком Светиојорца Георгија Миширофановића, него и на живопису пријраће, нарочито у ираклису Светиој Стефана и ироскомидији дјелу њоја Спрахине, и, наравно, у ђаконикону и на фрескама храма Светиој Николе. Морачки живопис је, у својој свеукупности – иако ја није сликала једна рука, већ многе, иако све оне нијесу биле њодједнако вјеште, иако је живопис настајао њоком дугој низа година – ирожећ испиом њоруком и испиим духом, испиом њодвижничком нарави и вјером, и спремљењем ирема вјечном, које собом описујуће и свједочи.“

(Мишиолић Амфилохије)

Зидно сликарство манастира Мораче може се у својој свеукупности (црква Усења, ираклис Светиој Стефана и црква Светиој Николе) сместићи у два иериода: спарије сликарство настало у другој њоловини 13. века, њосле самој њодизања велике цркве и млађи живопис који је настајао у 16. и 17. веку. Спарији живопис, који је некада њокривао све зидове саборне цркве, сачувао се само у ђаконикону, и њо у лошем стању. Међу најзначајнијим композицијама свакако је циклус из живоја пророка Илије, изложен у једанаест сцена. Веома је значајан за њо шћо иредставља једини њознаћи иримеор овој циклуса у монументалном средњовековном живопису. Циклус је раћен у две зоне. На сваком зиду су четири композиције, сем на северном иде су само три. Ту, у иорњој зони, зайочиње – на њолукружној њовршини је насликано Рођење Илијино, а зайим

се рећају сцене које иду хронолошким редом. Ремек дело је свакако фреска која иредставља иророка Илију, у часу созерцања, у иусићњи крај обале реке Хораша, са иавраном који ја храни.

Донедавно се још веровало да испиод новије живописа из 16. и 17. века можда њосије фреске из 13 века, али су испићивања њоказала да је ириликом израде новој живописа обијен спари у највећем делу цркве. Они који су иприремали зидове за израду новој живописа нису имали осећај за леио, макар њо било и доирајало и немилосрдно су, иде је обијање иеже шило, изиребали спари живопис. Сликари су имали иеишку дужности да држећи се раније расиоредом монументалних фресака, у ираницама својих изражајних моућности, иокрију велика архииекћионска илаћина. У нескладу између њихових композиционих концепција и монументалних

„СВЕТЛО И РАСПЕВАНО“ МОРАЧКО ФРЕСКО-СЛИКАРСТВО ИЗ 13. ВЕКА

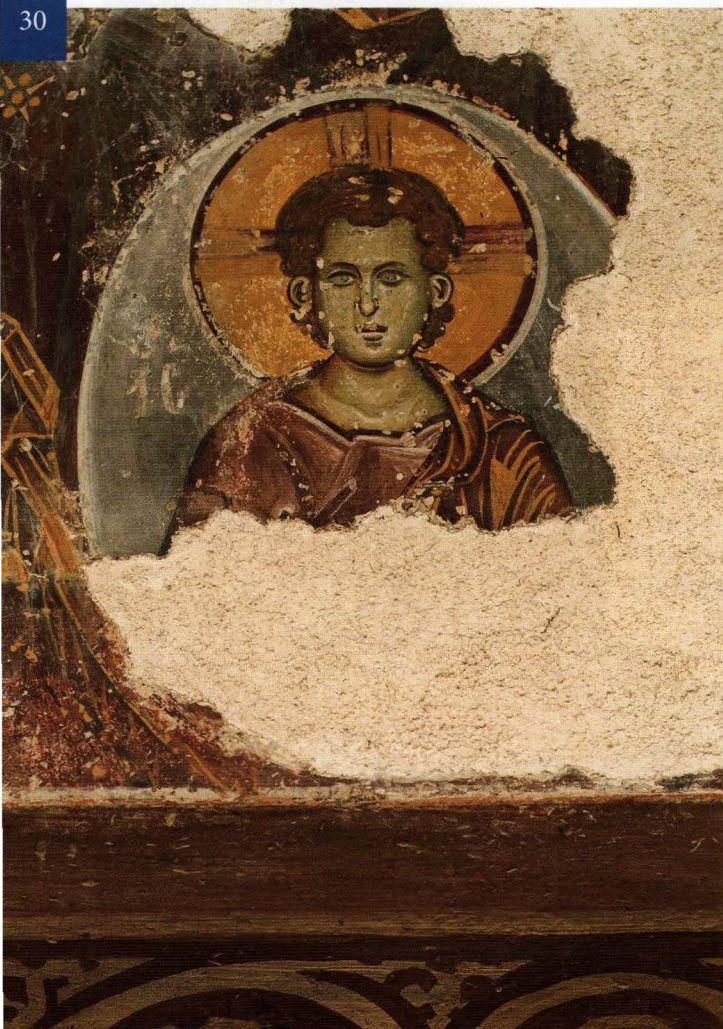
Ко је био мајстор који је у 13 веку осликао Морачу, и за собом оставио сведочанство високе сликарске културе тога времена, није нам познато. Мали простор ђаконикона, повезан с олтаром узаним отвором, једино је сачувао већу целину његовог првобитног сликарства.

Источни зид је издвојен од осталих својом тематиком. Испод прозора у средини зида, целом ширином, у три кружна медаљона приказан је Деизис – допојасни ликови Христа у средини и Богородице и Јована Претече са стране. Изнад прозора је попрсје Богородице Знамења са Христом у медаљону на грудима (позната, по својој јединственој лепоти, сцена Христос са плавим очима). Лево и десно од прозора су монументални ликови арханђела Гаврила и Богородице (горњи део је уништен) који сачињавају композицију Благовести.

Непосредно изнад источног зида очуван је на своду незнатан остатак кружног медаљона с ликом Христа Старца данима. Ова Христова представа која је инспирисана визијом пророка Данила постаје омиљена у посновизантијском сликарству.

ХРИСТОС СТАРАЦ ДАНИМА

„Гледах док се поставише престоли, и старац седе, на ком беше одело бело као снег, и коса на глави као чиста вуна, престо му беше као пламен огњени, точкови му као огањ разгорео... Видех, у виђењима ноћним, и гле, и гле, као син човечији иђаше са облацима небеским, и дође до старца и стаде пред њим. И даде му се власт и слава и царство да му служе сви народи и племена

облика који су им се намећули, лежи главни разлог лоше деловања њиховог сликарства. Треба истаћи, међутим, да је сликарска техника којом је рађен овај живопис, иако знатно грубља од оне из пренајбољег века, занатски врло солидна. Боје су задржале изванредну свежину и стабилност.

Живопис 17. века у параклису Светог Стефана и црквици Светог Николе, знатно је више уметничког квалитета. Он се издваја из сликарства тога времена свежином и лепотом колорита, као и композиционим решењима, и постоји на сликарство Милутиновићевог периода из 14. века. Једна од главних личности у великој обнови Морачког манастира још једном 17. века је хиландарски зограф Георгије Митрофановић. Слика фресака и иконописа, Георгије је један од најбољих сликара прве половине 17. века, који кроз своја дела, у форми, цртежу и боји, уноси новине. На морачком иконостасу се и појавио као сликар пресиконе иконе Богородице са Христом.

и језици. Власт је његова власт вечна, која неће проћи, и царство се његово неће расути..." (Данило 7. 9, 13-14)

ЦИКЛУС ПРОРОКА ИЛИЈЕ

Јужни, северни и западни зид у ђаконикону прекривени су сценама (11) из живота пророка Илије. Док су на северном зиду сцене углавном

срећно преживеле седам и по векова, композиције на јужном и, посебно, западном зиду су у тој мери пострадале да се њихов садржај с напором разазнаје. Ипак, изузев једне сцене на западном зиду, циклус посвећен Светом Илији може се потпуно пратити. Циклус је сликан хронолошким редом:

1. Рођење пророка Илије,
2. Илију у пустињи (код потока Хората) храни гавран,
3. Илију храни удовица из Сарепта,
4. Призивање огња небеског на гори Кармилској,
5. Илија коље Ваалове пророке,
6. Јављање анђела пророку Илији у пустињи Јудејској,
7. Бог се јавио Илији на Хориву,
8. Пророк Илија помазује Азаила и Јуја за царе и Јелисеја за пророка,
9. Илија плаштом раздваја воде Јордана,
10. Пророци Јелисеј и Илија пошто су прешли Јордан и
11. Вазнесење Илијино

Најважнија, и централно постављена, слика целокупног циклуса посвећеног Светом Илији је композиција његовог самовања крај потока Хората. Слика ђаконикона је с јасном намером поставио пророка Илију у пустињи наспрам врата кроз која се улази у ђаконикон. Тако се, већ на први поглед, јасно уочава коме је овај простор посвећен. Више од тога, сцена са Светим Илијом у пустињи намеће се као средиште и главна сцена циклуса. Овакав распоред нас подсећа на житијне иконе на којима је увек у средишњем пољу ова сцена, док се око ње ређају епизоде из пророковог живота. С правом се може закључити да је пресудан разлог што је морачки ђаконикон био посвећен Светом Илији, био, преваходно, у томе што је овај пророк старозаветни узор монашког, пустињачког живота. Морача, у прошлости тешко приступачна, била је, и по броју монаха и по духовном значају, стециште дубоко побожних

калуђера склоних усамљеничком и пустињском животу, на шта упућују и пећине на окомитој каменој узбрдици удаљеној неколико стотина метара од цркве, а у којима су, проводећи дане у посту и молитви, живели пустиножители. Отуда је разумљиво што су монашка братија као и ктитор, који ће и сам примити монашки постриг, видели у Илији најбољи могући узор за свој живот.

ИЛИЈУ У ПУСТИЊИ ХРАНИ ГАВРАН

„Потом дође њему реч Господња говорећи: „Иди одавде, и обрати се на исток, и сакриј се код потока Хората према Јордану. И из онога потока пиј, а гавранима сам заповедио да те хране онде.“ И он оде и учини по речи Господњој, и отишавши настани се код потока Хората, који је према Јордану. И онде му гаврани доношаху хлеба и меса јутром и вечером, а из потока пи.“ (Прва књига о царевима 17. 2 – 6)

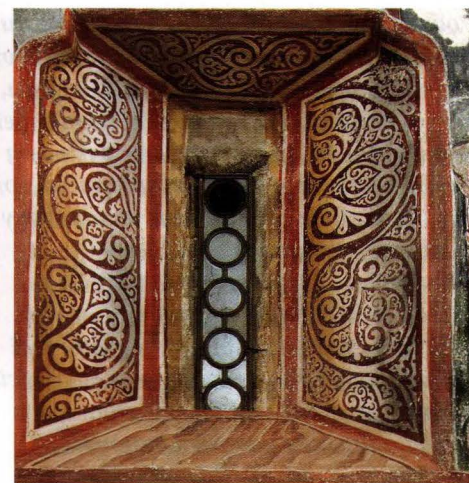
РОЂЕЊЕ ПРОРОКА ИЛИЈЕ

„Судећи по томе како је решио сцену Рођења Илијиног, јасно је да

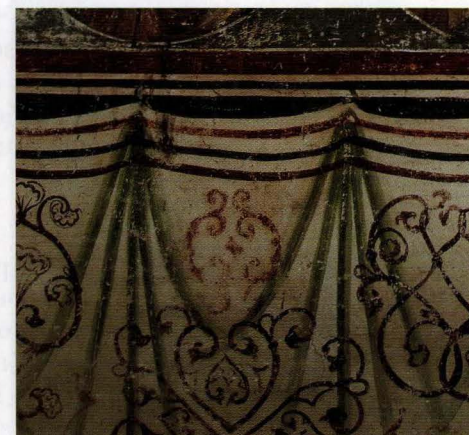
је непознати морачки сликар био у стању да наслика и групне сцене и то са много смисла и осећања за збивања, дајући психологију личности коју слика. Поред сретно датог распореда фигура на овој композицији, доброг перспективног решења и осећања за широку монументалну форму, овде

сликар доноси један интиман моменат лирског расположења, када слика младу девојку која нежно придржава породиљу. Ово је један од најлепших детаља у морачком, а свакако и читавом нашем средњовековном живопису.“ (Аника Сковран)

ИЛИЈУ ХРАНИ УДОВИЦА ИЗ САРЕПТЕ

„Сцена је сведена до краја. Удовица пружа два хлеба Илији стојећи на вратима града, који је наговештен само кружним одбрамбеним зидом. Том лапидарном приповедању одговарају и свечани достојанствени ставови приказаних личности. Илија се спокојно обраћа удовици која уздржаним гестом пружа хлебове гладном пророку. На Илијином лицу огледа се савршени мир и он у тој мери зрачи унутрашњом снагом и моћи да надраста своју људску природу. Овом утиску доприноси и лик удовице, која му смерно и са страхопоштовањем предаје хлебове. Брижљиво уобличено изражајно лице пророково, уоквирено белом брадом и дугом косом, има снагу најлепших милешевских ликова. Пажљиво проучен став при седењу, који је у исти мах природан али и свечан, као да је пренет из неког античког узора и делује као бојена, у зид утиснута, античка статуа...“ (Сретен Петковић)

ЖИВОПИС ИЗ 16. ВЕКА У ЦРКВИ УСПЕЊА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ

Обнављање живописа у 16. веку извршено је, као што се у натпису над вратима наоса види, трудом и настојањем игумана Томе и кнеза Вукића Вучетића.

У наосу, у првој зони, приказани су угледни Светитељи у целим фигурама: Свети ратници и мученици, у јужној певници апостоли, у северној, уз остале и српски Светитељи Сава и Симеон Немања (очигледно је наручилац желео да верник чим уђе у храм уочи домаће Светитеље) док су у југозападном углу насликани ктитори пред Христом на престолу: краљ Стефан, игуман Тома и кнез Вукић Вучетић. У вишим зонама живописани су Велики празници, недовршен циклус Страдања Христових, две сцене из Богородичиног живота, као и две илустрације по Цветном триоду (Неверство Томино и Исцељење ослабљеног) У куполи је уобичајен репертоар: у калоти, највишем делу је Христос Пантократор, испод њега Божанствена литургија, још ниже пророци, а на пандатифима су четворица јеванђелиста.

У апсиди у средишњем делу олтарског простора, у најнижој зони група архијереја приклања се Христу Агнецу, над њима је Христос Недремано око са серафимима, а у полукалоти је Богородица. Са северне и јужне стране од апсиде представљен је већи број апостола, Гостољубље Аврамово,

ФРЕСКЕ ИЗНАД ПОРТАЛА

Изнад два морачка портала – оног спољашњег, на западној фасади, и оног унутрашњег, између припрате и наоса сликана је Богородица са Христом у наручју и анђелима са обе стране. Обе ове композиције припадају најстаријем слоју живописа.

БОГОРОДИЦА У ЛУЊЕТИ УНУТРАШЊЕГ ПОРТАЛА

По својим особеностима ова фреска је усамљена у старом српском сликарству. Основа на којој су представљени светитељски ликови је боје окера, док су нимбови беличастосиви. Христос, брижљиво очешљаних праменова, лежи сасвим опуштен у мајчином наручју, док га Богородица, као да наслуђује његову будућу судбину, посматра са тугом. Крстићи на Христовој хаљини одговарају крстићима на лику малог Христа на композицији на спољашњем порталу.

БОГОРОДИЦА НА ЗАПАДНОЈ ФАСАДИ У ЛУЊЕТИ ПОРТАЛА

На западној фасци изнад портала сликана је Богородица крупних очију са малим Христом и два анђела. Лик Богородице рађен је са посебном пажњом, и нема сумње да је намерно, пошто је њој посвећен храм, Богородица истакнута. Упркос томе што је фреска на спољној страни зида и тиме изложена ђудима временских непогода, лице Богородице, сасвим у превласти румено – зелених боја, сачувало је свежину колора. Због истанчаности тонских прелаза, овј лик више делује као штафелајна слика него као фреска.

Сликари овог живописа нису успели да достигну мајсторску вештину и уметничку лепоту својих претходника из 13. века. Међутим, и без обзира на замерке које им се могу упутити, овај живопис има споменичку вредност као највећа целина зидног сликарства код нас у сликарству 16. века.

ФРЕСКЕ ИЗ 17. ВЕКА

ГЕОРГИЈЕ МИТРОФАНОВИЋ

„Георгијева умјетничка дјелатност у кругу ове устаничке тврђаве (манастиру Морачи) први је знак нових, нешто топлијих вјетрова који су

два велика празника Вазнесење (на своду) и Благовести (на источном зиду)

У припрати на северном зиду су представе Светитеља монаха, а на источном је сликана ктиторска композиција: Богородица приводи Христу на престолу краља Стефана, његову супругу и сина Владислава. Изнад је приказан Страшни суд, на јужном и једним делом на своду је седам Васељенских сабора, док је у овој зони на северном зиду и делом на своду велика Лоза Јесејева. На западном зиду су сцене из Христовог живота.

тада струјали кањоном Мораче. Хиландарски мајстор је својом сликарском вјештином управо стављао тјешитељски мелем на још незацијељене ране скоро полумртвог народа насељеног у брдима око Мораче. То је уједно и наговјештај једне нове, дугорочније и промишљеније тактике у политичком и националном раду коју ће са упорношћу његовати нови патријарх Пајсије, писац и књигољубац. Истовремено, сликарство Георгија Митрофановића, њежно пастелно и грациозно, колико је у контрастној противурјечности према тужној и

суровој стварности времена у коме настаје, као и у односу на чисту његову монашку поруку, толико је сјетни и благи ламенто над тек окончаном херојском али трагичном епохом.“ (Здравко Кајмаковић)

СЛИКАРСТВО 17. ВЕКА У ПРОСКОМИДИЈИ - ПОП СТРАХИЊА ИЗ БУДИМЉА

„Оригиналан при избору тема, поп Страхиња при живописању морачке проскомидије остаје веран традиционалној иконографији. Он себи једино допушта извесну слободу да унесе некакве појединости из

живота. С ретком прилежношћу, нетипичном за живописце зидних површина у то доба, поп Страхиња слика озеленело дрво у рају (Во гробе плотски), детаље резбарене трпезе (Премудрост сазда себи храм) или запонце на окованим књигама да се не би отварале (архиепископ Герман, праведни Лазар, епископ јерусалимски и др.) Штавише, он чак обраћа пажњу и на то да металне ресе по ободу рипида, које носе архиђакони Викентије и Филип, падају природно. Колико је у томе далеко овај сликар ишао показује и представа мермерне часне трпезе у композицији Поклоњење агнецу, која

је дословна копија оне праве испод ње. На трпези он слика, поред осталог, веома верно путир, кашичицу, копље, чак и сунђер, па овакав подробен опис светих сасуда при служењу проскомидије представља изузетну појаву у српском сликарству на почетку 17 века.“ (С. Петковић)

У најнижој зони, као и попрсјима друге зоне Страхиња ређа ликове Светих архијереја, при чему им брижљиво назначавача црквено средиште коме припадају. Најбројнији су цариградски патријарси, а заступљени су и антиохијски, јерусалимски, александријски. Међу

њима је само један представник Српске Цркве – архиепископ Арсеније.

На јужном зиду, изнад пролаза у олтар насликана је ретка композиција „У гробу телом“. То је илустација молитве која се изговара на крају припремања Причешћа, када се кади часна трпеза.

Најсложенија иконографска представа у проскомидији је Премудрост сазда себи храм, и захвата горње делове западног, источног и северног зида и цео свод.

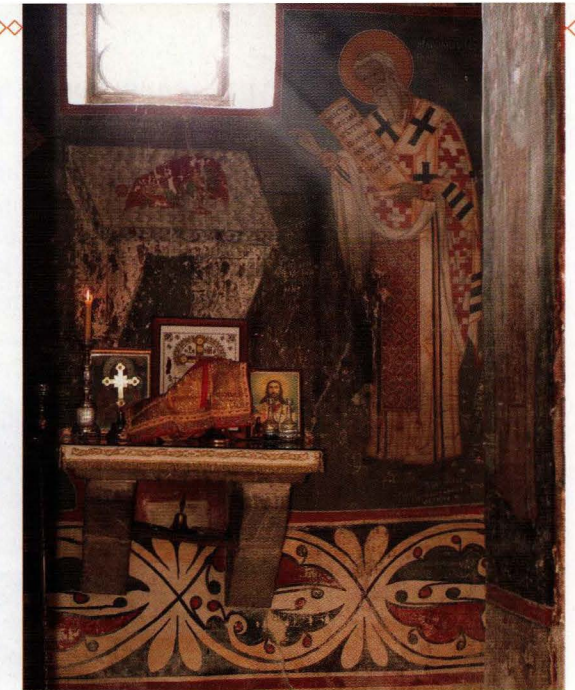
Најлепше сцене на морачким фрескама које је радио поп Страхиња у проскомидији су лик цариградског патријарха Германа као и представа Христа Логоса са седам дарова Духа Светога на своду, која је упечатљива по јаком осећању за ритам.

ЗИДНЕ СЛИКЕ У ПАРАКЛИСУ СВЕТОГ СТЕФАНА

Параклис Светог Стефана је сликан од пролећа 1642. до септембра исте године, од стране истог уметника који је сликао и црквицу Светог Николе. При овом сликању, мајстор се потрудио да на новом фрескопису понови стару тематику првобитног фрескописа из 13. века, онолико колико је то било могуће. Вероватно да је у томе успео при представи ктиторске композиције и у сликању композиције Поклоњење Агнецу.

На ктиторској композицији, у параклису посвећеном његовом заштитнику, архиђакон Стефан приводи ктитора, који носи модел храма у руци, Богородици на престолу.

Представљајући Поклоњење Агнецу у олтарском простору параклиса, живописац је уз четворицу угледних отаца Источне Цркве: Григорија Богослова, Василија Великог, Јована Златоустог и Германа

Цариградског – приказао исти број српских архиепископа: Саву I, Саву II, Данила I и Јоаникија I, који су били на челу Српске Цркве између 1219. и 1276. године. Низ архијереја започиње првим поглаваром аутокефалне цркве у Србији, Светим Савом, а он је насликан иза Светог Германа Цариградског, који је Светог Саву, по предању, устолочио за првог српског архиепископа. Укључивање локалних архијереја у Службу Светих отаца обично је спровођено ради одбране од латинске опасности. Одговор сликом на притиске из Рима био је, од наших манастира, најпотпунији и најдоследнији у Морачи. Српска

ФРЕСКЕ НА ЗАПАДНОЈ ФАСАДИ ЦРКВЕ УСПЕЊА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ

Фреске на западној фасади цркве насликао је 1617. године један од најбољих сликара прве половине 17. века, хиландарски зограф Георгије Митрофановић. Поред њих насликао је и неколике фреске на доњем делу источног зида припрате. То су: Богородица Елеуса са Христом на престољу, Христос цар царева и велики архијереј и Старозаветна Скиннија - Шатор сведочанства са Ароном и Мојсијем.

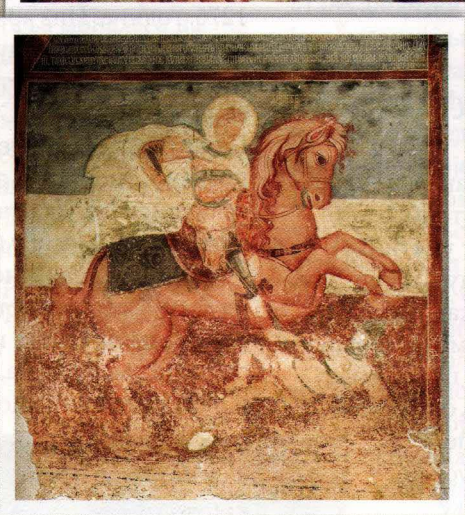
О настанку зидних слика на западној фасади, он је оставио запис:

„У име у Тројници слављенога Господа Бога и Спаса нашега Исуса Христа, насликаше се ови свети ликови у времена нуждна и тешка. Тада се велика насиља чињаху од Агариних потомака на хришћански род, и на цркве и манастире у пустињама и свету. По

допуштењу Божијем ово нам припада ради греха наших. И насликаше се ови ликови залагањем и усрдношћу игумана кир Макарија, јеромонаха, са осталим братством манастирским, Бог да их прости. Тада је текло 1616. лето, круг сунца је био 12 а месеца 18. Престол свих српских земаља држао је тада у Пећи патријарх Пајсије а херцеговачки митрополит био је Лонгин. Писах месеца септембра – Георгије зограф од манастира Хиландара.“

Тематика ових Митрофановићевих фресака није опширна – само су три лика и три композиције насликане у три зоне. У најнижој зони, са обе

стране врата насликани су Свети ратници Георгије и Димитрије на коњима, први убија аждају, а други цара Калојана. У вишој зони насликан је лево сан Јаковљев

замаху, Димитрије и Георгије копљима пробадају непријатеље, тј. грех и зло.

Јаковљева лествица је старозаветна метафора Богородице. (Храм је посвећен Богородичином Успењу.) Богородица је духовна спона и заступница људи пред Богом, јер је као телесно биће родила Бога – Сина. Јаков држи свитак на коме пише: „Ја

о лествици и над њим други старозаветни догађај – Мојсије пред неопалимом купином. Десно од лунете портала, у истој зони, представљена је Лествица Јована Лествичника, по којој се монаси пењу у рај или са које падају у адско ждрело. У врху је Христос као Анђеол Великог савета.

Теолошка идеја овог приказа је доста сложена. Са обе стране портала су један другом окренути Свети ратници који су чувари улаза и опомена сваком ко би са злим мислима и у грешном расположењу ушао у цркву. На пропетим коњима, у пуном

сам те видео у сну као лествицу која досеже од земље до небеског свода“. Мојсије пред неопалимом купином је алузија на Богородичино безгрешно зачеће. Као што је купина горела и остала зелена, тако је и Богородица родила, а остала девица. Слика представу и конкретизује сликајући Богородицу у медаљону на купини.

Лествица Јована Лествичника је опомена монашком братству и подстицај на њихов подвиг и улазак у рајска насеља.

На врху је Христос Анђеол Великог савета, њему сви теже, он је њихов Створитељ и први међу анђелима.

Црква је од својих почетака и током читавог свог постојања, што је показивано и низовима њених предводника сликаним на зидовима храмова, била и остала део православне екумене, делећи са њом верска начела, видљива и у литургијским обредима.

ЦИКЛУС ПОСВЕЋЕН ПРВОМУЧЕНИКУ И АРХИЃАКОНУ СТЕФАНУ

Живот, страдања и посмртна чуда архиђакона Стефана насликана су у

четрнаест сцена. У вишој зони повед почиње на источном зиду, постављањем Светитеља за архиђакона, па се наставља на јужном и западном страдањима, да би се на северном завршила његовим погребом. Нижа зона је посвећена проналажењу

Стефанових моштију и чудима која су се са њима збивала, док коначно нису биле положене у цариградски храм, њему посвећен.

„Као посебност мајсторовог уметничког поступка, која је страна тадашњим схватањима у српској средини, треба истаћи и уметничково настојање да спољашњим изгледом назначи и карактерне особине

појединих учесника у збивањима везаним за Светог Стефана. Док је млади архиђакон приказан у очигледној тежњи да се учини што лепшим, његови непријатељи и мучитељи свесно су сликани као сподобе. Јевреји са којима се Свети Стефан препире, један од мучитеља који га шиба, млађи човек који га каменује - сви су они великог носа, злог погледа или пренаглашене вилице, па се њихова опака природа види већ на први поглед. Таква карактеризација није случајна, јер ружних ликова нема међу Светитељевим приврженицима, па чак ни међу споредним учесницима збивања.“ (Сретен Петковић)

БОГОРОДИЦА СА ПРОРОЦИМА (сликао Георгије Митрофановић) 1616/1617.

Средишна представа Богородице с Христом на престоу типична је за Митрофановићев поступак. Лица Богородице и малог Христа моделирана су доста брижљиво, са широким засенчењима која прате њихове контуре, одећа већ са мање пажње, док је престо, готово грубо, само назначен цртежом. На икони је мајстор оставио свој запис: „При игуману кир Макарију, јеромонаху, рука грешнаго Георгија зутрафа от монастыра Хиландара, простите ме оци грешнога црнца. Сију икону уписа Вуксан за своју душу, Бог да га прости, в лето 1616 – 1617.“

горњим деловима олтарске преграде. Средњи и горњи део деизисне плоче су раскошније рађени, док је крст рађен најдекоративније. Уз њега су ликови анђела и серафима, на крајевима крста су четири розете, два змаја у подножју, много стилизованих цветова и лисова. Овако завршен иконостас, грададацијски рађен – од мирне основе па све разуђенији до раскошног врха, преноси и јаку духовну поруку о постепеном човековом уздицању од земаљског према небеском, вечном.

ЦАРСКЕ ДВЕРИ – БЛАГОВЕСТИ (сликао њой Сѣрахиња)

Уметник је успео да ликове складно повеже са мирном и плитком декорацијом злата на коју су постављени.

КРСТ НА ИКОНОСТАСУ

Велики крст над иконостасом резан је и сликан једанаест година, од 1596. до 1607, што се види из натписа на његовом подножју.

УСПЕЊЕ БОГОРОДИЦЕ (неизвестни аутор)

Икона која се карактерише јаком стилизацијом и декоративношћу.

ДЕНЗИС (сликао Георгије Митрофановић) 1616/1617.

На раскошно изрезбареној дасци представљена су дванаесторица апостола са Христом, Богородицом и

АРХАНЂЕЛ МИХАИЛО (сликао њой Сѣрахиња)

Најзанимљивије уметничко дело попа Страхиње у Морачи. Иконом доминира лик арханђела Михаила, који раширених крила истиче подједнако и мач и свитак. Он је окружен са дванаест сцена анђеоских јављања инспирисаних Старим Заветом.

ХРИСТОС СА АПОСТОЛИМА (сликао њой Сѣрахиња)

Апостоли су приказани у широком оквиру, повезани врежом. У средини горњег дела оквира сликан је Христос Старац данима, а доле пророк Илија.

Јованом Крститељем у средини. Дванаесторица апостола су јасно представљени на широким престолима.

ИКОНЕ ВАЊ ИКОНОСТАСА

СВЕТИ САВА И СВЕТИ СИМЕОН (сликао Козма) 1644/1645.

Десно од улаза у цркву више ћивота ктитора Стефана налази се ова икона уоквирена раскошним оквиром. Ликове Светитеља окружују слике из Савиног живота, рађене по Теодосијевом Житију Светог Саве. Централно је постављена сцена зидање Мораче, а до ње је представљен ктитор како разговара са мајстором. Икона има позлаћен и дуборезом украшен оквир. Резбарен је готово искључиво флоралним украсима. Овако велики и раскошни оквири за иконе, које се постављају на зидове са стране и изнад ћивота са моштима, су православна верзија оновремених бочних олтара који су постављани по барокним црквама Запада. Избором Светитеља Саве и Симеона да буду овде приказани, морачки монаси су хтели да покажу колико је култ Немањића био јак у Морачи, као и да придружујући своме ктитору стрица и деду јасно искажу и своју припадност обновљеној Пећкој патријаршији. На икони највише пажње привлачи повест о животу и чудима Светог Саве, поготово сцене у којима се блиски рођак ктиторов приказује као Светитељ.

СВЕТИ ЈОВАН КРСТИТЕЉ (непознати аутор) 1714.

Лево од улаза у цркву, насупрот места на коме се налази икона Свети Сава и Свети Симеон, постављена је у исто тако раскошном дуборезном оквиру икона Светог Јована Крститеља. Светитељ је приказан у средини, а око њега су сликане сцене из његовог живота. Највероватније је да су оба оквира, на овим двома иконама, настала у исто време, и рађена код истих мајстора, међутим ова икона је доста млађа и сматра се да је стављена на место пређашње која је због неког разлога пропала, а била је, исто тако, посвећена Светом Јовану Крститељу.

СВЕТИ ЂОРЂЕ (сликао Радул) 1670/1671. год.

Икона Светог Ђорђа окружена сценама његовог страдања мајстора Радула доста по оригиналности заостаје за његовом иконом Свети Лука.

МАЛЕ ИКОНЕ ПОПА СТРАХИЊЕ

Док је радио иконе на иконостасу, поп Страхинја је добио задатак да наслика и мале иконе, сликане са обе стране за хорос (Богородичино коло). Од тих икона су преостале само две. На једној је приказано Преображење, односно Гостољубље Аврамово, а на другој Рођење Богородице, односно њено Ваведење. Иконе су веома оштећене.

ДВОСТРАНА ИКОНА: УСПЕЊЕ ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ (са једне стране) И КИТОР СТЕФАН ВУКАНОВИЋ СА ФИЛОСОФОМ (сликао Козма)

ТРОЈНОМ СВЕТИТЕЉА - САВОМ И СИМЕОНОМ СРПСКИМ И КИРИЛОМ ФИЛОСОФОМ (сликао Козма)

Ликови највећих Српских Светитељ на великој икони потпуно одговарају ликовима на овој икони. Свестрано обдарен уметник с подједнаком сигурношћу слика четворицу Светитеља у свечаном и мирном ставу и многољудну слику Богородичине смрти.

СВЕТИ ЛУКА (сликао Радул) 1672/1673. године

Сматра се да је Радул најплоднији и најбољи српски сликар друге половине 17. века. У српској уметности је остварио обимно дело препознатљивог стила. Поред житијних икона из Мораче, насликао је иконостас Старе српске цркве у Сарајеву, иконе и фреске у Пећкој патријаршији, осликао цркве у Подврху код Бијелог Поља, Црклезу на Косову, цркву Светог Крста у Острогу. На средишњем делу ове иконе Свети Лука је приказан као сликар, који у свом атељеу завршава икону Пресвете Богородице. Он је веома усредсређен, левом руком придржава икону, док се око њега налази разноврстан сликарски материјал. Око ове представе ређају се слике Лукиног житија: Лука учи сиријски и јеврејски, Лука раздаје имање, Христос прима Луку за ученика, Пут у Емаус, Вечера у Емаусу, Лука и Павле проповедају по Грчкој, Лука пише Јеванђеље, Лука пише Посланице, Христос поставља Луку за епископа у Тиви, Лука поставља презвитере и ђаконе, Лука разара храмове идола, Лука гради храм, Смрт Лукина и Пренос моштију Светог Луке. „Најјачи хомогени елемент композиције јесте златно небеско светло које је снагом залило икону и потврдило сликареву високу духовну православност и јасно промишљање о надсвесној суштини и схватању богочовечанске иконе“ у вези са овим делом је написао Предраг Драговић.

Морачка ризница

У Морачи су се током њеној седмојовековној бурној живој сцици и губили предмете од непроцењиве уметничке вредности. Највероватније је да је њен књижевник, кнез Стефан Вуканов Немањин, по уреду на своје прилике ириком подизања своје задужбине ису бојито даривао црквеним сасудима, бојослужбеним предметима и књијама. Најстарији предмет из доба настанка ризнице, средином 13. в. нестали су без трага, ако не раније, оно свакако у првој половини 16. века, кад је Морача доживела велико разарање од стране Турака и иотину заустела. Када је током седме и осме деценије 16. века манастир поново почео да живи, и у време новој фрескописања, извесно је да су обновљену ризницу сачињавали златарски

ПЕХАРИ - ВОЛОВСКИ РОГОВИ ОКОВАНИ И УКРАШЕНИ ФИНГРАНОМ

Први испитивачи манастирске ризнице помињали су велики волоски рог, уметнички украшен сребрним оковом, за који је предање тврдило да је припадао кнезу Стефану. Из њега се пило на дан манастирске славе Успења Богородице, али је ишчекао крајем деветнаестог века. Иако није пре тога испитан, највероватније није био из 13. већ из 16. века.

Пишући (1964) рад о морачком игуману Димитрију Радојевићу, између осталог Ристо Ковијанић

каже: „Димитријево име везано је и за два пехара, које је ктитор, Стеван Вуканов, унук Немањин, оставио својој задужбини. Његошев секретар Медаковић овако пише о њима: „У манастиру Морачи чувају се до најновијег времена, до владике Рада, неки знаменити рогови, са којима су пили српски краљеви и цареви (овиема роговима имаше обичај пити вино морачки архимандрит Димитрије, али у ретко), а владика дознавши за те старине србске ... нареди да се ти рогови донесу на Цетиње. Од тие рогова, на којима се огледа вјештачка израда старијег нашег времена, дарује владика један србском

ПЕТОХЛЕБНИЦА

Међу малобројним златарским делима у манастиру се чува петохлебница, на којој је сарајевски златар Марко исковао натпис да је израђена од манастирског сребра 1723. године.

ОКОВИ НА КЊИГАМА

Сребрни окви на два рукописна морачка јеванђеља потичу с почетка 18. века и дела су Арсенија, сина кујунџије

предмети неопходни за бојослужење, црквена одећа, рукописне књиге. Исто тако, током 18. века манастир је бојито своју ризницу, јер се за то ириљезно, уз монашко брајство, стварала и побожна иаства из околних њемена. Међу њим, осийање манастирске ризнице се наставља иотиво све до наших дана. Познато је да су током Друој свейској рата, а и после њеја, домаћи комунистички показали изузетно нејативан став према црквеним добрима, што се можда и највише огразило на Морачу. Збој свеја тоја, ризница овој знамениој монашкој средишња данас има мали број уметничких предмета, што не оговара њејовом некадашњем уреду и бојитству. Чак и кад му се иридогају расиурене драјоцености које красе друје манастире и музје, још је то бледа слика некадашњеј ствања.

Цветка из Бијелог Поља. На предњој страни, у средини, представљено је у медаљону Распеће, а у угловима четири јеванђелиста. Осећање за декоративност и старински предлошци ублажавају мане кујунџије Арсенија-пренагашеност линије и поремећене пропорције. Вероватно је и оков са распетим Христом и симболима јеванђелиста на једном рукопису апостола у Морачи дело истог мајстора – Бјелополца Арсенија Цветковића.

ПАНАГИЈЕ

КРСТ У СРЕБРНОМ ОКОВУ

Дрвени крст, у геометријском оклопу од сребра, са сценама из живота Господа Исуса Христа и Пресвете Богородице, највероватније са почетка 17. века

Међу разнесеним делима примењене уметности из Мораче, у Музеју Православне Цркве у Београду нашла се и једна панагија. Њу је егзарх Силвестар поклатио морачком манастиру средином 17. века. Мала правоугаоног облика (6 x 4,5 цм), она је испуњена са петнаестак фигура, претежно апостола, и једном композицијом – Гостољубљем Аврамовим. Не зна се њен аутор, само се да закључити да је са бескрајним стрпљењем резабарио сасвим сићушне светитељске ликове. Још једна панагија из 18. века, која је припадала Стефану Морачанину а некада се налазила у манастиру Белија Пиперска, можда би се могла довести у везу са Морачом.

КРСТОВИ

Незнано куда из манастира је после 1894. године нестало напрестони дрвени крст у позлаћеном окову. Био је висок преко пола метра поред уобичајених сцена празника били су изрезбарени и ликови српских Светитеља: Светих Саве и Симеона, краљева Милутина и Стефана Дечанског, цара Уроша Петог, као и Светог краља Стефана. Овај последњи лик се вероватно односио на Стефана Вукановића, па се може помишљати да је крст био сачињен за манастир Морачу. Ако се има у виду који су српски светитељи приказани, с обзиром на њихов култ, дрвени крст је понајпре потицао из 18. столећа.

ДРВЕНИ НАМЕШТАЈ

Раније, на почетку 17. столећа, морачки монаси су поверили једном вештом мајстору да им украси храм предметима у техници интарзије - уметањем кошчаних плочица у дрвену основу. Од тих радова данас манастир Морача

НАЛОЊИ

Налоњи се расклапају, једноставно су украшени и местимично бојени тамно црвеном и жутом бојом.

ДВОКРИЛНА ВРАТА ИЗМЕЂУ НАОСА И ПРИПРАТЕ

Аутору налоња се приписују и монументална двокрилна врата између наоса и припрате (248 x 124 цм). По замашности посла, лепоти и занимљивости она се могу уврстити у највећа уметничка дела рађена у техници интарзије код нас. С огромним стрпљењем мајстор је од малих ромбова, троуглова и звезда градио различите ликове, које је у седам поља несиметрично распоредио на оба крила врата. Најчешће се јавља – три пута – мотив шестокраке звезде али свака од њих је различита. Поред тога израђен је и велики ромб и два мотива на једном пољу са троугловима. Најлепши су, ипак, поље са крстом на Голготи и један цветни струк. Док облици звезда, троуглова, ромбова имају декоративну намену, крст и, посебно, цвеће на морачким дверима исказују сложеније значење.

Флорални мотив на десном крилу врата вероватно представља прастаро стабло живота, које је симбол вечног трајања и бесмртности. Својим изгледом и обрадом овај цветни струк јасно упућује на исламску инспирацију. Код Турака је, уосталом, дрво живота имало исто симболично значење као и код хришћана.

Манастирска ризница

чува два литургијска налоња, један сточић и двокрилна врата на пролазу из приправе у наос.

БОГОРОДИЧНО КОЛО

Посебну занимљивост у унутрашњости морачке цркве чини велики хорос (полијелеј), познат као Богородичино коло.

Пречника око четири метра, обешен је испод куполе о дванаест гвоздених ланаца. На њему су висиле иконе и стајале свеће.

Овај хорос, као и онај у манастиру Пиви, био је више од украса у унутрашњости храма. Он се са упаљеним свећама покретао када се вршило бденије или када се неко под њим клео. Била је то најтежа клетва и онај ко би се под морачким Богородичиним колом заклео могао се сматрати невиним, а онај који је ту био проклет није могао, веровало се, избећи Божију казну.

ШЕСТОУГАОНИ СТОЧИЋ

На сталак за нафорницу, шестостране основе, уметнути су коштани уметци сложенијих облика, претежно са мотивима ромба и шестокраке звезде. Завидна техничка вештина и укукус при распоређивању украса показују да је аутор сталка био искусан мајстор. Због стилске и друге сличности са кивотом Стефана Првовенчаног из манастира Студенице, на коме је 1608. њен рукоделац оставио и своје име мисли се да је налоње и овај сталак радио мајстор Антоније почетком 17. века.

Богородичино коло (полијелеј)

„Знајћу улоју у живоју Доњоморачана имало је њзв. Богородичино коло у цркви манастира Мораче. То коло састављено је од двадесет четијороујласких дјелова у виду икона, њовезаних мейалним жицама. У средини кола виси оријинално нојево јаје. Ланац о коме њо јаје виси ујврћен је у ценјру кубејта. Раније о јајету висила је јусја свилена кијта. Предање вели да је Богородичино коло ѡрилој царице Милице, ѡе је надживјело и сеадмдесетјојодиније ојусјошење. Пречник му је четири мейра и 22 цм. И од најмањеј се додира ѡкреће. Покреће ја и најмање сјрујање ваздуха. Кад је ѡребало блајсловитији какав народни ѡкреј, завршии део молијве ѡројраћен је крејтањем кола од зајада ѡрема исјоку, најријед, наојослом. Ако је неко ѡреко Цркве ѡражио ѡмоћ за боље дане, за добро у дому и

ѡроду, коло Свејте Богородице ѡкрејано је наојослом. Блајсловена бденија за оне који оглазе у „бијели свијет“ завршавана су крејтањем кола наојослом. Када би неко дујо и ѡешко боловао, свешћеници би, ѡ ѡринесеним молијвама, са царских двери ѡзивали народ да се и он ѡмоли Боју за оздрављење болесника и, уз завршино „амин“, коло се окрејало наојослом. Ако је некоја за зла дјела ѡребало ѡроклейи, онда се коло окрејало наојоко: ѡкрејом од исјока ѡрема зајаду. То крејтање кола наојоко ѡлашило је ѡуде склоне убисјиву, краћи и друјим злочиним дјелима. Калућери су кајикад и ојасне свађе код манастира сјишавали ѡријетњом да ће окренуји коло наојоко, ако се не смире. Осумњичени за краће ѡризнавали су своје ѡрешке из сјраха од заклейве ѡод колом Свејте Богородице јдје, ѡо народном вјеровању, казна за злочин брже сјиже но на друјим мјесјима.“

Секула Добричанин

ОДЕЖДЕ

Однедавно је у манастирској ризници у посебној витрини смештена одежда патријарха Гаврила Дожића са његовим архијерејским штапом и панагијом који су били код њега када је ухапшен од стране Гестапоа 1941.

Одежде ѡпатријарха Гаврила Дожића

ЦРКВЕНИ ВЕЗ

У манастиру се налазе дивни примерци ручног уметничког веза.

Плашћаница

године у Острогу.

Тај штап и панагију је носио током читавог свог страдања и изгнанства у току и непосредно после Другог светског рата.

КИВОТ ЗА МОШТИ СВЕТОГ АРСЕНИЈА

Морача је чувала и један празан кивот који је био припремљен за мошти архиепископа Арсенија. Њих је из Довоље средином 19. века донео морачки калуђер Никодим Ђурђевић у свој манастир, али се ту нису дуго задржале, већ су њихови делови преко Ждребаоника доспели у хереговачке манастире Косијерево и Добрићево, па чак и у удаљени Крушедол.

Позлаћени ѡујир из друје ѡловине 19. века

СТАРЕ КЊИГЕ И РУКОПИСИ

Манастир Морача је, као велика и свим добрима снабдевена задужбина, некада морао имати огроман број старих књига, руком писаних на пергаменту и кожи, или шпалманских. О њим књигама остали су подаци у самом манастиру, у записима њихових намерника који су походили морачку њихову и њихови дрвени манастир, у њиховим разних културних радника и знаменитих људи који су у њим писанима помињали Морачу, у записима на књигама које су сљедећом историјских околности изношене из ове задужбине, а сада се налазе у другим манастирима или музејима. Томе у прилози иде чињеница да је Морачки манастир био културно и његово средина, као и да је њему вековима радила школа, која је највише била црквена, а у последње време државној (свештој) карактера.

ИЗ РАЗНИХ ПУТОПИСА И ПИСАМА О МОРАЧКИМ КЊИГАМА

Манастирске књиге су нестајале и паљене у похарама Турака, и других освајача, а велики број их је нестајао и услед небриге и незнања монашке братије о њиховој драгоцености. (О томе како је уништавано наше писано наслеђе најбоље говори пример из манастира Прасквице у Паштровићима – Црногорско приморје. Те далеке 1812. у време када је Наполеонова војска освојила приморје, новинари извештавају да се море великом површином забелело од папира, књига и рукописа које су освајачи бацили у воду.) Први шири запис о манастирском књижевном благу налазимо у путопису Руса Јегора Ковалевског „Црна Гора и словенске земље“ у коме он каже: «Калуђер ми је објашњавао све. Зачуђујуће је прецизно и подробно говорио о многим догађајима из српске историје. Знајући да ни једна

штампана књига овамо није стизала, изнио сам му своје дивљење о његовој учености. — Причао ми је покојни архимандрит — одговорио је он. — А откуда је архимандрит поцрпао ту мудрост? — упитао сам. — Откуда? Видиш, свуда се налазе писане књиге. Биће да их има добра три магарећа товара, и то само црквених. Свјетовних је било још више. — А гдје су оне? — упитао сам заинтересовано. — Архимандрит је рекао да свјетовне књиге не треба да се чувају у храму Господњем и пренио их је у своју кућу. — И? — Кућа је изгорела, а с њом и књиге. Авај... И како је равнодушно, како хладно причао он о том губитку, можда историјске ризнице. — Било је свакаких књига — казао је — и о царевима и о разним сиромасима, а највише од свега о Србији, о султану, о сјенима царева.

Погледао сам књигу

ДВЕ КЊИГЕ КОЈЕ СУ ПРЕЖИВЕЛЕ

КОМУНИСТИЧКУ ПОМАЧУ

Манастир Морача је оштећен током Другог светског рата, а 1952.г. су у порти манастира, тачно на прославу 700-те годишњице ове светиње, спаљене веома вредне рукописне и богослужбене књиге. Тада је познати комунистички вођа Пеко Дапчевић у своју торбицу, са те гомиле, узео Октоих Црнојевића који је после рата вратио манастиру. Тада је спасена још једна од вреднијих књига из те библиотеке – чувени Морачки поменик. Поменик је крајем 80-тих дошао до руку тадашњег епископа банатског, данашњег митрополита црногорско-приморског Амфилохија, који га је све до скоро чувао, да би га, када су се стекли услови, обнављањем библиотеке и отварањем ризнице пре неку годину, на чување предао архимандриту Рафаилу Калику, игуману манастира Мораче.

ПОМЕНИК

Морачки поменик је српска рукописна књига. Има 372 странице заједно са корицама. Укорићен је 1649, од стране попа Мардарија, „повеленијем игумана Исака јеромонаха и епископа Никона“, како је на њему записано. Корице су биле украшене оковом који данас више не постоји. Поменик има велику вредност јер се у њему помиње преко 5000 личних имена, и велики број топонима. У њему су записана имена разних владара, митрополита, епископа, игумана и монаха, које су калуђери помињали у својим молитвама, а на маргинама су записана и места на која су монаси одлазили да скупљају прилог за своје општежиће.

инвентара, гдје је све записано што се налази у цркви. Стварно, књиге су биле углавном духовне и црквене, неке су потицале из давних времена и писане су на кожи, друге на пергаменту. Само су двије књиге биле са свјетовним садржајима. Једна је садржала неуредно поређане одломке историјских догађаја о неким народима и великим људима из прошлости. Ту су биле стрпане такође без икаквог реда повијести „о славном Риму, о Александру Великом, о Нојевом потопу, о Периклу и Аристотелу» и др. Судећи по писму, једна је из новијег времена. Треба је везати за времена посљедњих српских краљева. Њен садржај је врло компликован: то је путовање неког Јефрема у Витлејем, испуњено доживљајима и фантазијама. Међу парчадима папира нашао сам доста добро очувану повељу о подизању храма, потписану руком самог Стефана... Много је

турских фермана и разних других писаних докумената остало да их нијесам могао протумачити. Судећи према неким на којима су биле написане напомене на српском језику, рекло би се да потврђују права

Руско Јеванђеље из 1796.

духовништва и цркве.

Недавно су новине са свим подробностима јавиле да је неки монах, родом Србин, нашао у Морачком манастиру, у отвореној гробници, мноштво историјских, необично интересантних свитака и књига који појашњавају стару историју словенских народа. Одмах иза тога новине су јавиле да је све то празна прича. Овдје је било мјесто да откријем истину о том догађају, и оцу игуману сам испричао све подробности које

Посни шриод из 18. века

ОКТОИХ

Октоих, I-IV гласа штампан је у Црнојевића штампарији на Ободу 1493. године. Књига је повезана, али предња корица се једва држи. Текст је непотпун – изгубљен је крај иза «Свјетилна» 11-ог, испред Стихире јеванђељске. На доњој корици је запис: «Овај Осмогласник био је изложен на Цетињу при 400-годишњој прослави Ободске штампарије 15. јулија 1893. године. Секретар Митрополије Филип Радичевић, Цетиње 17. маја 1894.»

су изнесене у новинама. Слушао ме је не скрећући поглед с мене, с пажњом и интересовањем човјека необавијештеност о европским догађајима. За игумана је било невјероватно да људи знају о

постојању Морачког манастира, посебно зато што га од времена српских краљева нико није посјећивао осим каквог путујућег неписменог калуђера и турског порезника, који се повремено појави да прикупи данак. Игуман је схватио моју причу и на крају ми објаснио о чему се ради. — Стварно, прије годину свратио је овдје један калуђер, подружио се с нама, јео је и пио, за гостопримство је платио причама о немогућему, које су се слушале с особитим интересовањем и пажњом. На крају, по истеку двије недеље, пошао је тајно из манастира, узевши из сандука бреме књига. С тим књигама појавио се у Србији. А отац игуман је био ослобођен дио сандука, у који је смјестио неке своје ствари. Он ме је увјеравао, и ја му у потпуности вјерујем, да су те књиге биле црквене — псалтири, јеванђеља и друго.“

Средином 19. века, Црногорски сарадници Вука Караџића, Вук Врчевић и Вук Поповић су за свог ментора, по јефтиној цени и разним погодбама, успели да из Црне Горе изнесу и отуђе велики број србуља којима се изгубио сваки траг, а о чему сведоче њихова писма. У једном од тих писама (у јануару 1854) Вук Врчевић каже: «Хоћам вам послати давно оне прве (србуље), да нијесам

ЈЕВАНЂЕЉЕ - пуни апракос

Рукопис из 1668. године, калиграфски полуустав српске редакције с траговима ресавског правописа, папир, 304 листа са 24 ретка на страници, искинуто из рукописа 9 листова. Јеванђеље писано у Светој Гори, у манастиру Светог Павла (скиту Свете Ане, ћелији Светог Георгија), о трошку духовника Саве Морачанина и инока Василија из Дробњака, који су га и приложили манастиру Морача. На другом листу овог Јеванђеља сачувана је једна минијатура јеванђелисте Јована, која је каснији додатак и грубе је израде. Од орнаментике сачуване су две лепе заставице „балканског“ геометријско-биљног стила на листовима 1 и 204 и више заставица – орнаментних трака на почетку сваке недеље у тексту и на почетку сваког месеца у месецослову. Тамо је и већи број укусно израђених иницијала „балканског стила“, плетених од трака разних боја (68) комада. Они се ређају с мањим црвеним (каткада плавим или жутим) додацима, карактеристичним по китњастим завојима (особито на л. 38, 246 и 299), долазе на почетку сваког јеванђељског одломка. Повез је сличан ономе на Четворојеванђељу из 16. века, даске су прекривене орнаментираном кожом, преко које је била пресвучена кадифа са сребрним позлаћеним медаљонима одоздо. Медаљони су врло слични онима на Четворојеванђељу с краја 16. века, само је у запису око Распећа уместо мајстора Михаила споменут мајстор Виктор Што се тиче садржаја, треба нагласити да је то пуни апракос са читањем за сваки дан у години – врло ретка врста апракоса, којој припадају најстарији текстови: Мирослављево и Вуканово јеванђеље, ка и дваруска јеванђеља 12. века. Од српских Светитеља у месецослову наведени су: Свети Сава, Свети Симеон, Свети Стефан и Свети кнез Лазар.

очекивао оне из Мораче ево по године ако не и више, а у исто вријеме и неке из Никшића, а неке из Добриловине (од 30 до 40 комада), које ми још не дођоше. Али сам шиљао човјека на обје стране крадом, и уздам се да ће ми оне доћи, него је предалеко и несретна ме ћирија прикла као за ове 21 из Мораче што сам осам фијорина из моје душе у цванцикама платио. Ево вам, дакле, у уложеном листу назначење за свих 27 комада.» Већ у августу исте године Врчевић

опет пише Караџићу да ће ускоро послати: «људе у Морачу, а из Мораче у Добриловину (близу српске границе) да донесу оне србуље. Има их два коњска товара; а то на срећу Божју, већ Бог зна хоћу ли извадити трошак, а нека погодити с морачким калуђерима.» Почетком наредне године Врчевић је Вуку Караџићу послао још пет старих рукописних књига.

Архимандрит Нићифор Дучић је 1861. године био у посети манастиру Морача и том приликом записао: «Од књижевнијех старина нашао сам, као вриједну, једну крмчију српске редакције, коју сам објавио у Српско-

далматинском магазину за годину 1866. Других књижевнијех старина, које би биле вриједне помена и науке нијесам нашао. Али нијесам имао ни времена да све угле прегледам, по којима се ваља по која србуља; те тако лако може бити, да је остала која неопажена...»

О МОРАЧКОЈ КРМЧИЈИ

Приликом боравка у манастиру Морачи, Нићифор Дучић је записао о овој књизи: «Ова је крмчија преписана у манастиру Морачи 1615. год. с крмчије Теофила будимљанскога владике од 1252. год. и својина је тога манастира. Писана је лијепо и читко на дебелој хартији in folio у 45 свежања по 8 л., само је у задњој 6 л.; повез кожан с дрвенијем корицама, сачувана без 1, 287 и 503 л. цијела — до краја. Њу сам мимогред објавио у „Српско-далматинском магазину“ за 1866. год., исписавши из ње, при тадашњој недоколици, само два записа, које сам штампао у поменутом магазину. Како се у наше доба почела свраћати живља пажња у словенском ученом свијету и на ту грану наше старе књижевности и црквенога права, у интересу је науке да се о реченој крмчији што више зна. Док се не приступи томе послу, исписао сам заглавке садржине морачке крмчије да би се тачно знало шта има у њој. И покрај она два записа у Српско-далматинском магазину — исписао сам оба Фотијева предговора и цио текст градскога закона...»

Морачка крмчија је крајем деветнаестог века нестала из Мораче и дуго се о њој ништа није знало. Међутим, после смрти уваженог професора Радослава Грујића, књига је пронађена у његовој заоставштини, коју је професор после своје смрти завештао Српској Православној Цркви. Тако се данас она налази у Музеју Српске патријаршије у Београду.

УВОДНО СЛОВО У КРМЧИЈУ

Изволенијем Оца и поспешенијем Сина и савршенијем Светаго Духа списа се сији и свети божаствени Законик (Крмчија) повеленијем и настојанинијем игуман кир Гаврила, јеромонаха, и всего братства јаже о Христје, при храму Успенија Пресвјетије владичице наше Богородице и Приснодјиви Марије, на ријечи зовом Морача, иже в области херцеговској в западних странах, в предјеле маћедонских, при всеосвештеному архиепископу пећскомому кир Пајсеју Јањевцу, при митрополиту хрцеговском кир Лонгину. И бише књизи сеј ктитори: Раич војвода, и Радоња, и кнез Вукоје с православними христијани Горње и Доње Плана, Бог да их прости. И аште кто дрзне отнимити сију књигу от вишереченаго храма без игумановога благоволенија и всего братства, такови да јест проклет от Господа Бога и Пречистије јего Матере и от светих седам васељенских сабора, укупно и всјех светих, амин, амин. И писа се сија књига при више реченому храму в љета 7123 (1615), круг слнцу 10, а луни 16.

МАНАСТИРСКЕ КЊИГЕ У МОНАШКИМ ЗАПИСИМА

Још 1443-1444. године морачки поп Никодим се жали у једном запису да је у манастиру остало мало књига, па он стога поклања Морачи два триода и један апостол.

Записи из две морачке рукописне књиге с почетка седме деценије осветљавају тадашњу историју манастира и сведоче и овај пут о оданости бивших морачких монаха

према месту где су пострижени. Један од постриженика из Мораче, Силвестер, постао је временом митрополит скопски па, желећи да обогати библиотеку свог некадашњег манастира шаље 15. априла 1663. из Марковог манастира код Скопља Зонарин летопис свом брату јеромонаху Никону. Други Морачанин, Сава, и инок Василије из дробњачког села Загула, боравећи на Светој Гори, такође не заборављају матицу: они 1668. плаћају да се у скиту Свете Ане који је припадао Лаври, препише једно јеванђеље и потом га прилажу манастиру Морачи. (Запис о томе је оставио јеромонах Макарије чије је духовник био Сава) У време игумана Михаила, родом из села Биоске не само да су сликане нове иконе, већ су обнављане и старе књиге: једно житије Андрије Јуродивог, сада у Тројици Пљеваљској, обновљено је крајем 1716 или до јесени 1717. године.

Из Варадинског Шанца (будући Нови Сад) игуман Јосиф доноси 1743. у манастир дванаест минеја, вероватно руских штампаних, поклон хаџи Стефана, који се некад постригао у Морачи. Један штампани литургијар игуман дарује 1749. године цркви у селу Доброселици.

Нешто касније 1752. манастир обдарује једним штампаним минејем Милош Вуловић, поклон је предао игуману Јосифу приликом виђења у Дмитровици на Сави.

После једне похаре Мораче група хришћана је откупила један штампани

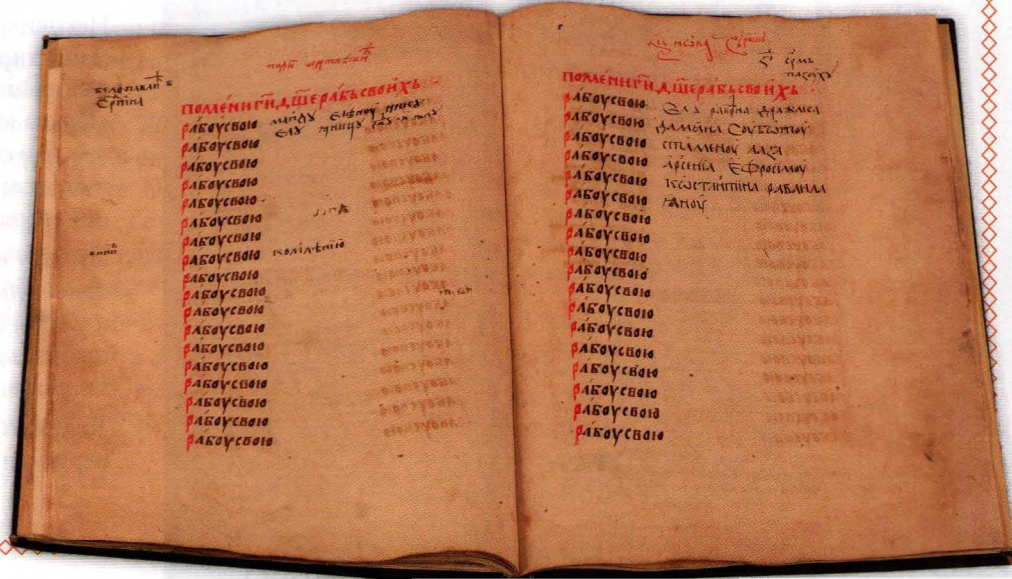
пентикостар из Мораче и поклонила га 1813. године некој цркви Светог Георгија, можда Добриловини.

Јеромонах Мисаило Хиландарац, који се нашао у Морачи 1830. године записао је да је те године 8. септембра завршен посао око понављања (вероватно коричења) двадесет црквених књига. Можда је тај посао управо он и обавио.

ЗАПИС НАУЧНИКА ВЛАДИМИРА МОШИНА

Вредни и истрајни истраживач старих српских рукописа др Владимир Мошин је 1960. године објавио истраживачки рад у коме каже да се у манастирској ризници у Морачи налази шест рукописа, два одломка из рукописних књига и две старе штампане књиге: Четворојеванђеље из друге половине 15. века, рукопис је доста оштећен, Четворојеванђеље из последње четвртине 16. века у окову са позлаћеним сребрним медаљонима, Јеванђеље из 1668. године писано на Светој Гори, Пракс – апостол писан на почетку друге половине 17. века, на чијој је предњој корици оков у средини медаљон са распећем, а у угловима: јагње, орао, анђео и лав као симболи јеванђелиста, Службеник који је некада припадао манастиру Ремети, два одломка из различитих Псалтира из 15. века, Поменик манастира Морача из последње трећине 16. века, Октоих из 1493. године из штампарије Црнојевића на Ободу и Острошка Библија штампана у Острогу у Русији 1581. године.

Морачки Поменик из 16. века

СУДБИНА ДАРОВНЕ ПОВЕЉЕ И ЗАПИС О ИМАЊИМА МАНАСТИРА МОРАЧЕ

Подизање задужбина био је веома раширен обичај међу српским владарима у средњем веку. У Немањићкој држави, почев од великог жупана Стефана Немање па све до последњег, цара Уроша, а затим у краљевини Мрњавчевића и у кнежевини Лазара Хребељановића, најзад, у деспотовини Стефана Лазаревића и Ђурђа Бранковића, сваки се владар старао да подигне бар једну велику цркву или манастир, а било их је који су подигли и на десетине храмова. У XII и XIII веку само су владари и њихови најближи рођаци били у могућности да изграде себи задужбине. Манастири се издржавају од имања која су им даровали ктитори. Мисао дародавца, често записана у даровним повељама и навођена у натписима, била је искупљење грехова: Светитељ коме је храм посвећен постајао је ктиторов заступник пред Христом на страшном суду.

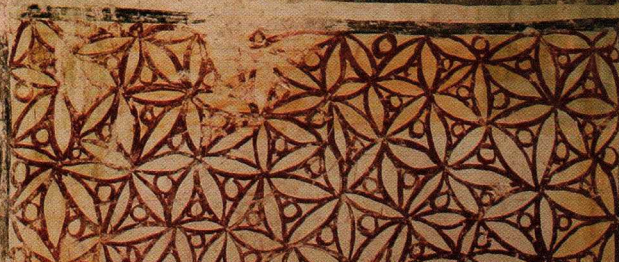
Руски путописац Јегор Коваљевски боравио је у манастиру Морача 1841. године, прегледао рукописне и друге књиге и у својим путним белешкама навео, као најинетресантније, то што је тамо видео оригиналну повељу Стефана Вукановића – Немањића о подизању манастира Морача, којој се доцније изгубио сваки траг. Он у свом делу «Црна Гора и словенске земље», које објављује 1872. године у Петербургу, каже: «Међу парчадима папира нашао сам доста добро очувану повељу о подизању храма, потписану руком самога Стефана: то је уски свитак дуг два аршина, сличан нашим старим свицима, који детаљно означава појединости о земљи, границе међу посједима, рибарска ловишта и разне привилегије одређене храму. Повеља на неки начин казује о ширини и величини посједа српских краљева за вријеме Стефана, као о значају Морачког манастира. То је један од доказа законитости садашњих посједа (не искључујући ни Грахово) Црне Горе...»

Неколико година касније 1876. године, у тексту о манастиру Морачи, архимандрит Нићифор Дучић говорећи о малој цркви Светог Николе бележи: «Црква је живописана, као и велика црква. Литурђија се у њој сада не служи, него је напуњена прахом и оловом за потребу ка ономе крају на граници црногорско – турској.

На зиду иза црквенијех врата унутра исписана је хрисовуља, коју је велики кнез Стефан дао Морачи, и у којој се између осталог набрајају: земље, ливаде, планине и рибњаци, које је приложио тој својој задужбини.

То је препис Стефанове ориџиналне хрисовуље са пергамена, коју је Ковалевски имао у рукама, кад је

† КЕ ВЛНМЕ ТВОЕ НИМЕ ЗНА ЦРКОВНА МЪДА С
МОГАУКИЕМЬ СЕЛН СЪКОЛО ЦРКВЕ ИЗОНО ГРЪМ
ИЗАГТАЦЬ НАПРАГЬ НАПРПОГНОУ ОУВГРЕГЬ ОУ
ЗЛЪСКОБГДО ОУВОДЪ НАДНО СКОБА ОУКРЬ ВЪШЕ
МАКАГІЕКАТЕ СТРАНОМЪ ПРАВО УПЛОУЪ НАВГРЪ
КУРИЦА ПРАВО ИЗАКІЕГЬ ОУВОДЪ НАДНО КИТОИ
КННЕ ОУПЛОУЪ НАВГЬ НИКОНОБИ ОУПРАВО УПРЪ
СЪШЕ НАВГРЪДУ ПУТЕ ИЗНАЦРЪНИНА ОУВОДЪ
НАДНО СЕЩА ПРАВО СТРАНО УПРАТУСКО БДО
ОУПЪКЪ ВЪШЕ ВОНУА ОУКРЬКОБЪ ВНОГТАЦЬ
КО ЗКОДИШИЦУ ОУМІЛАН ОУБАГРИНЬ СЛАЩЕ ОУ
ВНОГРАЦЬ ОУКЕБЪ КЕШЬ ОУГРАДИНУ ПОСРЬ
СЪРАШІА ОУВЪЛКЪ КРЬ НАДНО ИКАНОВІЕ КРЬ
ТАА ПРАВО ПРКО ГЛОДИ ОУВГРЪХЪ БАРЬ ПАКЪ
ПОТОКО ИЗАУВНАЦЬ ОУГРЕКУ ОУКУСЛИНЮ ПІ
ИЗЪКОДЪ ИИЗЪМОГАУЪ ОУГРЪДО МЪКА
ИПАКЪ ДАСЕ ЗНА ЦРКОВНА ЗЕМІА ОУГОНОИ
МОГАУИ СЪБ ПОІА ИДОНІЕ ИОГН ІЗАТАДНАИТЬ
БАТИЦА РІКІНА ИИВА ГРАНИЦЕ ДОБРДА ИИВАНИ
СЪВІЩЕ МТИЩА ИПАКЪ ДАСЕ ЗНА НАЛІЕШНЮ
ЦРКОВНА ЗЕМІА ПОЛЪ СЪК ІЗАПРЪВОГІЕ СЪ
ИПАКЪ ШОІЕ ИЗБАНИЕ ЗЕМІА ОУПОСЛЕНЕ БРЪ
ПРКУПЛЕПРОУМЕНЬ СТЕФАНЪ ПРИЛОЖИ ЗЕ
МІА ОУСЕРГОШІА АДРГІИ ЛЮДИИ КУПИСМО
ИЛЮТНЪЕ КУПИСМО УСВІЕХЪ РАВНАНА ТОИ
ПРАВЪШУ КУПАВСЕЮ ПАШАХЪ ПРЪСТОЛО ВІСС
СРЪСКОУЕ ЗЕМІА ИИИЗЪЛІТЪ ХЕРЦЕГОВСКОИ
КУ ДОГУНУ ИКЪ ПАВСЕЮ ИИЗЪЛІТЪ БЪНИА
НСКО ИСТГО МЪСТА СЕГО ПУМЕНУ КУАНОЮ
ІЕРМАНАХЪ СЪТЛЪНИШИЖЕ ПАШАХЪ СЪМІІ
ЛІТИ ИИГУМЕНО ИСЪБОРСЪ СТГО МАНАСТИРА
БЪЕН СЪБЪРНО ГЪШЕ АЩЕ КТО СЪГРЕШЕТЪ
ПУМЕНЬ ИЛИ ПРОГУМЪ ИЛИ ЛЮБО КТО
ДАТИ ИЛИ ПРЕМЕНИТИ ИЛИ СЪННИТИ
СЪСІА ВЪШЕ РЕШЕИ БАШІИИ ТАКОВИ
МА СЪДЪ СЕ СЪТКОТИ ИСЪПРЪСІИИ ЗА
ПРЪТУСІИИИ ПРНУЕТЪТІСЕ СЪВІШЕ РЕ
НИИ БАШІИИ ТАКО ИИДОСТЪЗІИИ РЕНО
БЪ ПОСІИЖЕ СЪВІШЕИИ СЪБЪРЪ ЗАВІШ
ТАКО БІТИ ВЪ СРЪИ АСЪГЪ ХЪА ХЛО

походио Морачу 1841. године, али је сада нема тамо.

По облику слова, каквијех има и по зиду изнад светаца, и по боји види се, да је тај препис савремен живопису цркве.

Како сам био у пратњи кнежевој, (књаза Николе) нијесам могао dospјети да га препишем и овдје приложим...»

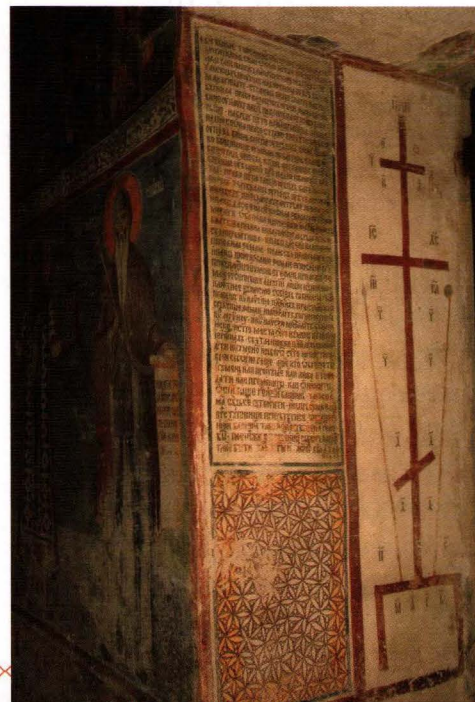
Међутим, историјски подаци говоре да је највероватније 1639. године у Морачи одржан «свештени сабор», на коме је учествовао и патријарх Пајсије, који је са митрополитима херцеговчким Лонгином и будимљанским Пајсијем, игуманом и манастирском братијом утврдио баштине и границе морачког поседа, што је у време фрескописања цркве уклесано на зиду иза улазних врата цркве Светог Николе.

ТЕКСТ ЗАПИСА СА ЗИДА У НИКОЉСКОЈ ЦРКВИ МОРАЧКОГ МАНАСТИРА

«Боже, во имје Твоје.

Нека се зна црковнаја међа с морачкијем сели около цркве: - из дно Грли у Заїрадац, - на Праї, - над Проїорице у бријеї, - уз Љесково брдо, - у воду на дно Скока, - у криш више Макаријеваче, - сїяном љраво у Плочу на врх Бурицаја - љраво низ бријеї у воду на дно Киїошевине, - у љлочу на врх Никоновца, - у љраво у Преслице на брду, - љуїем изнад Црнине до у воду на дно Сеоца и - љраво сїяном у Преїиском брду - у Пеј више Вочја, - у Крков винољрад, - у Јејев Криш, - у Градину љосред ораија, - у велики Криш на дно Ивановијех Врїла, - љраво љреко Глодија на врх Баре, - љаки љоїомак иза Чкиљца у ријеку у Вчелињу, љаки низ воду Морачу у Грло међа. И љаки да се зна црковнаја земља у Горњој Морачи: - оба љоља и Горње и Доње и Заїрадац и на рїи Блаїишиїа, - Риїина љива, љраницом до брда и равни све, и - Цренїишиїа. И љаки да се зна на Лијеишу црковнаја земља: - Поље све и Заїријеворје све. И љаки шїїо је извање земље у љоследње вријеме љрикуїљено: - Проїуман Сїефан љриложи земљу у Сјероїошїу, а (у) друїих људи куїисмо и Љубоїиїе, куїисмо у свијех Равњана.

Тоїда љревјешїу кир Пајсију љаїријарху љреосїялом све србскије земљи и мийроїолиїу херцеїовском кир Лонїину и кир Пајсију мийроїолиїу будимљанском и светиаїо мјестїа сеїо иїуману кир Анїионију јеромонаху. Свјеїлеїи же љаїријарх с мийроїолиїи и иїуменом и Сабором светиаїо, сви саборно ријеишии: ашче кїїо објешчей иїумен или љроїїумен или љубо кїїо љродайїи или љромїјениїи или оїминимийи оїї сїх више речених башчин, љакови имей суд себје сїворийи и с љравим закономресїуїици љричїаїи се. О вишеречених башчинах љако и љосїодосївуїуїчим речено бисїї. По сїх же сї свјеїчени сабор завјеиича љако бийи. В љеїїо 7148, а оїї рождесїїва Хрисїїова 1639, круї солнца 8. и луни 4.»

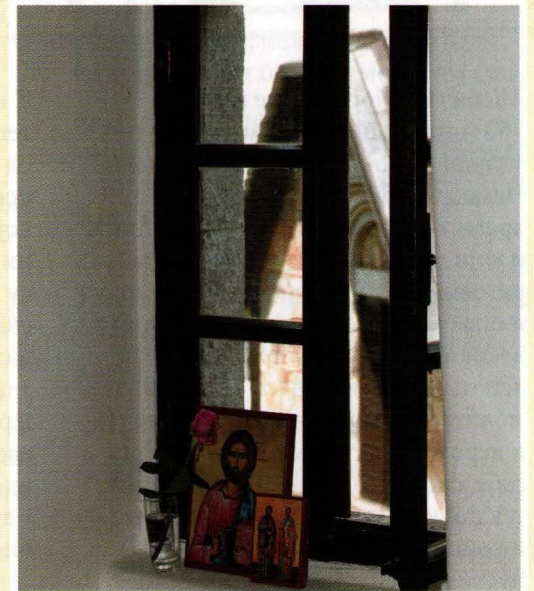
МОМИР ВОЈВОДИЋ ГРОБ У МАНАСТИРУ МОРАЧНИ

Овдје вјечни унук жупана Немање, Стефан, син Вуканов, владар ломног Хума И небеса Зете. Земаљско имање Гробом омеђаши. Мир морачких шума

Изабра за вјечник земаљског му праха, И подиже лавру Морачу крај врела Слапа Светигоре, загледан, без страха, Велмошки, у понор неба, срца врела.

Небо изнад модрог морачкога вира Не видје толико вина и путира, Седре и мајстора, никад прије тога,

Да кад бану, висок и жући но дуња, Биращ овог гроба: да на ушћу муња Зида вјечну кућу за себе и Бога.

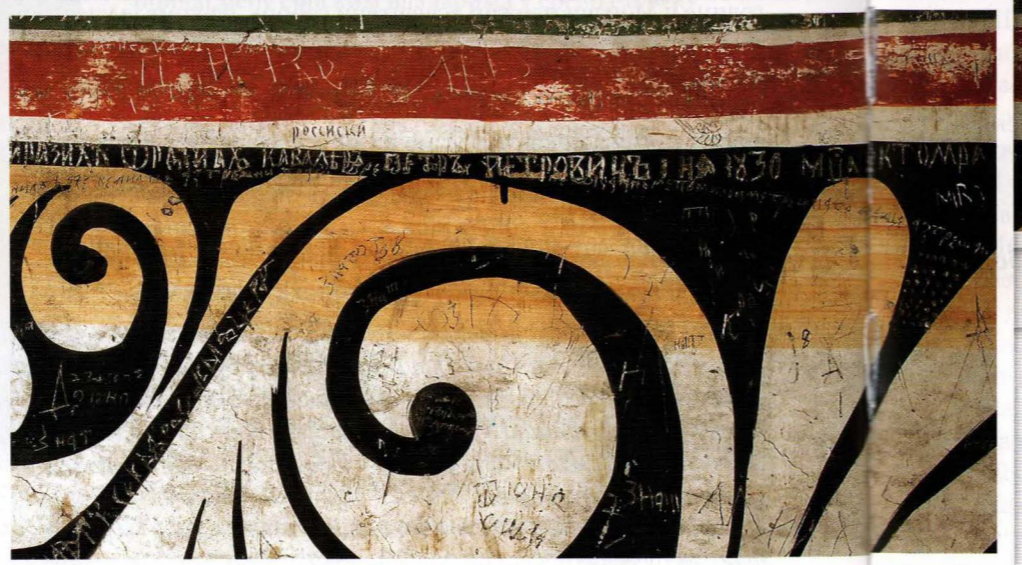
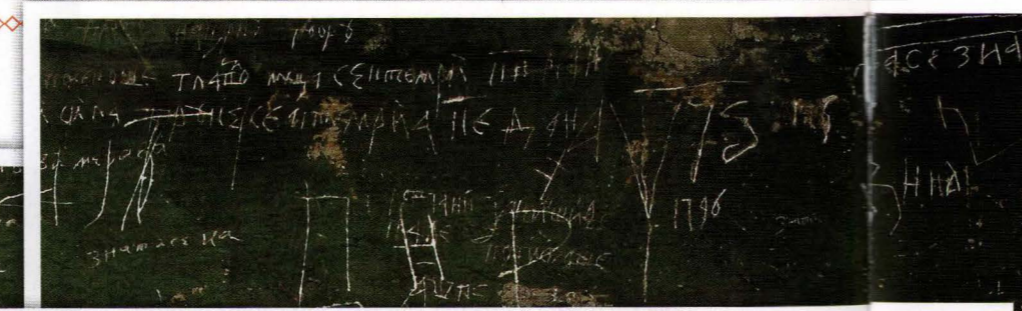
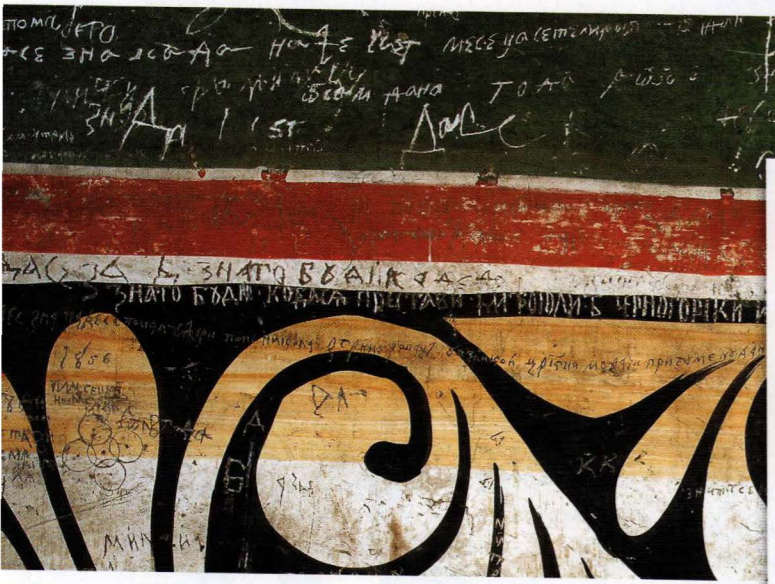
МИЋУН ПАВИЋЕВИЋ ВЕЧЕ У МОРАЧКОМ МАНАСТИРУ

Стародревна лавра ћути, И мимиком прича боље, Крши голи и расути, Страже око богомоље.

Испод лавре хучним б'јесом, К'о сто лава, к'о сто цина, Тутњи, јури с урнебесом Бистра р'јека са планина.

С горострасних брда вије Снијег... Вјетар торањ бије... С ореолом Светац слази

И у порту уђе, клече. То Немања свако вече Свој самостан сам полази!...

Манастир Морачу, пре готово 760 година, подиже и молитвом утврди велики кнез Стефан Вуканов Немањић. Под сводовима овог храма кога краси мера и постојаност и који победи време упркос свим ратовима, турском ропству, похарама и опсадама, болестима и сиромаштву, вековима су, у преобиљу природне лепоте, живели монаси зидајући молитвом и постом своје животе и вером хришћанском утврђујући себе, свој народ и покољења која ће тек доћи. Стопу по стопу, полако и хришћански смело у морачкој пустињи се пробијала, кроз векове, од човека до човека, од монаха до хришћанског борца и сељака тежака стаза према Путу, Истини и Животу као изворишту и ушћу сваког народа. И прича коју преноси Морача је опора, мушка и тврда, али истинита из камена проистекла у камену запамћена и записана, прича о духу и вечности као и о човеку који је од духа и вечности творен. То је прича чији се слојеви слажу један преко другог и коју причају покољења чији се путеви сустижу.

Чини се да је историја овде била неумитна и строга. Памћење то сведочи и језик којим је то памћење посведочено. Древна је мудрост да оно ште се не зна, што је заборављено, не постоји и никог не обавезује.

У времену тешком, од свашта оскудном, које је дробило сваки материјал који није био камен и пред варварима који су уништавали, палили или черечили сваку словесност, речи су се из књига и са трошних материјала повукле и у цркви као скровитом, од љубави и жртве сатканом гнезду проговориле својом сведеном једноставношћу, док их је невешта монашка рука урезивала у зидове храма са обавезном поруком или поуком будућем читаоцу: „да буде знано“ или „да се зна“. Невероватан је, у својој исконској потреби да се догађај запамти, да се порука пренесе, и да се, значење речи не занемари, овај камени морачки летопис.

При томе, треба имати у виду да је највећи број ових записа забележен у најсветијем месту у цркви, у олтару. Нису ли тим чином морачки монаси показали да ће са духовном светињом коју су спремни да бране до последње капи крви бранити и право на постојање, на језик којим је све записано, који памтећи све открива своје високо порекло, преносећи потомству најдубљу поруку да су олтар и језик језгро и отаџбина сваког зрелог човека и сваког озбиљног народа. Да би своју причу урезали

у камени зид, ови необични писари су, дубоко поштујући „материјал“ на коме раде, веома водили рачуна да се не огреше о лепоту на њему сликаних светитељских ликова, не наносећи им ни најмању огреботину, већ су своје поруке урезивали на празним местима на зиду.

Наравно те поруке су различито садржаја: од датума важних за историју када је био Косовски бој, кад је погинуо Смаил ага, кад се упокојио Свети Петар Цетињски, до датума појединачних монашења или долажења на игумански престо неког од манастирске братије, а забележена су имена и датуми када су неки важни гости походили манастир, као и године глади, немаштине и болести.

МОНАШКИ ЗАПИСИ НА УНУТРАШЊИМ ЦРКВЕНИМ ЗИДОВИМА

- ❖ Да се зна кад приде господин патријарх Василије Брчик у Морачу љето 7276. (1768. г.)
- ❖ Да се зна кад се постави суд у Морачу 1837. года.
- ❖ Бист Исаија клисар 2 љета, Јосиф 2 љета, Дуловић Михаило Ромовић 2

љета, најпотла бист клисар Јосиф Арсеније Кнежевић 2 љета

❖ Да се зна када приде патријарх пекски кир Мојсеј у манастир Морачу в љето 7222 (1714) при игуману кир Михаилу, сије писах аз грешни Василије

- ❖ Да се зна кад се одметнуше Брда владици одоше Скадру на Бојану, гладне године бјеше ока жита плету 1847. года мјесеца јануара 30.
- ❖ Знати се када бјеше велика мука од рати м. мр. 1844.
- ❖ Да се зна каде Турци поараше Дробњаке седам муселима и узеше триста кеса. Ускоке поробише роба двадесет истјераше игумана Макарија из Бијеле које гради узеше му 2 коња иљаду гроша 1830.
- ❖ Аукентиум архимандрит приде из Русије 1797. и си зјело печалан нађе велику жалост Радула кнеза убила од Турака 1794. и Јован прекрасни син Радулов осироти сву Морачу 1797. погибе на вјеру мјесеца јануарија 30. ден издаде га проклети Маројан Пешић да га је анатема. Викентије Морачанин родом Бијелјанин да се зна.
- ❖ У Морачу Петровић Михаило да се зна када дође о Србије 1830.
- ❖ Знати се када се закалуђери Ђорђије Сандић родом Морачанин в љето 1817.

- ❖ В љето 7223. (1715) бист рат велија между Турци и Латини.
- ❖ Понови се црква в љето 7221. (1716)
- ❖ Да се зна кад појдоше Турци на Немца и бист им погубел велија тогда и везир погибе сеже бист љето 7224. (1716)
- ❖ Знато буди, когда дођоше красте у Морачу 1835.
- ❖ Да се зна каде удари Махмут паша Бушатлија на Бјелопавлиће, супроћ њега Господин Владика Петар Петровић а тако повеленијем Божијем разби му сву војску у Мартиниће мјесеца јулија 11. дана. Опет удари другом на Црну Гору, а Господин Владика Петар Петровић дочека га с Црногорцима, е му војску разби и њега посјекоше главом мјесеца септемврија 20. ден. Тада се побише Морачани и Ровчани и Ускоци с војском на Лопате и ту би сила бруке септемврија 25. ден 1796.
- ❖ Ровчани у Никшиће каде погибоше 1786. в недјељу пјатидесјатници.
- ❖ Знато буди когда сја престави митрополит черногорски ордиах кавалер Петр Петрович на 1830. мјесеца октомвра 18.
- ❖ Знато буди ка се разури град Скадр на 1831, мјесеца ноемра 6.
- ❖ Знато буди када се покалуђери Симеон Дамјановић 1833. года

- глад и бјеше ока жита пара петнајест и ока соли тако и бјеше велико крвопролитије; језик на језик и друг на друга и гори бјеше немир него глад.
- ❖ На 1830. Мисаил јеромонах манастира Дуге у Морачу дође августа 6. того љето преставивсја егумен Теодосије јануарија 7.
- ❖ Да се зна каде се престави архимандрит Асентије 1826. года.
- ❖ 1826. преставивсја Архимандрит Авксентије мјесеца марта 4.
- ❖ Шћепан Мали 1767.
- ❖ 1796. погибија Бушатлије
- ❖ Битка на Косову 1389.
- ❖ Погибија Ровчана у Никшиће 1786. љето.
- ❖ Поара Кучка и Ровата 1749. љето.
- ❖ Да се зна када се огради мост ва љето 7231 (1723) при игуману ћир Данилу. Тада беше велика у земљи глад и невоља; не беше жита, не беше сена, не беше воћа, и никаква не беше берићета о чем људи живу.
- ❖ Да се зна када погибе Делибаша у Морачи са свом војском, септембра 17, 1820. љето.
- ❖ Знати се погибија Смаил-агина у Дробњацима и са њиме ерцеговачки ага, баша и бегова 75, мјесеца септемврија 23. дан, године 1840.
- ❖ Знати се каде паде снијег у порту од 8 педи 1841.

А КАД КЊИГА У МОРАЧУ ДОЂЕ – ИЗ НАРОДНЕ ПОЕЗИЈЕ

Херцеговачка илемена Ровчани, Дробњаџи, Морачани, Васојевићи и Ускоци водили су нејресџане борбе да би ове крајеве ослободили од њурских ујада и зулума. Још 1798. млади Мина Радовић, син кнеза Радула који су убили Турци, сачекао је и у близини манасџира Мораче убио Хасан-беја Мекића који је дошао да њокуји харач. Најад на Хасан-беја изведен је у дојовору са црнојорским владиком Пејџром Првим. Мина Радовић је добио њиџулу војводе 1799. на скујиџини народних ѡрвака Црне Горе и Брда, одржане на Цејиџу, именован је за члана Правииељсџива суда црнојорској и брдској који је у Црној Гори и Брдима вршио судску и ујравну власиј. Тиме се сџављало до знања да црнојорска држава смајра Морачу својим сасџавним делом.

“Цару нема звека (уживања) ни узурра (одмора), док Морача сједи у каура”. Тако је ѡрема народном ѡредају и ѡрема народној ѡесми ѡисало у ферману из Сџамбола босанском везиру ѡре ѡокреџања ѡурске војске на Морачу. У добро орјанизованом оџијору Морачана, Ровчана, Бјелојавлића и Кајџуњана, војска босанској везира била је у Морачи ѡџучена и разбијена. Зайлењена је велика количина рајној мајеријала. После бијке на Морачи 1820. ѡдине у којој ѡџибе Делибаша, ѡурски војсковођа, осџварено је уједињење Мораче и Роваца са Црном Гором. Свеџи Пејџар Цејиџски, на ѡлас да ће Турци да ударе на Морачу, лично је ѡослао сердара Мркоја Мијушковића на челу црнојорске војске да у ѡме боју ѡмојну Морачанима.

БОЈ НА МОРАЧУ

Султан Махмут од Стамбола б’јела,
Он пошиље на Босну везира,
По имену пашу Целадина;
Јер у Босну не има везира,
Но се Босна земља похасила,
И цару су даве додијале;
Зато шиље првога везира,
Да по Босни ћера јарамазе,
И умири све крајине редом
По свој Босни и Херцеговини.
И кад везир Босни земљи дође,
Сретоше га паше и кадије
И остале баше и бегови,
Пред везиром сви чине давије,
Јер је њима зулум додијао
Од Мораче и Горње и Доње
Од ускоках, горскијех хајдуках:
„Скоро су се од нас одметнули,
Не дају нам царева харача.
Ни остале царева верђије,
Нити турску прифатају руку,
Они иду ломној Гори Црној
На Цетиње, тер владику моле,
И његову прифатају руку,
И још њему приносе дарове,
Владика их добро дочекује,
Поклања им злаћене медаље
Великога цара Московскога,
Поставља им по жељи главаре
И сердаре и војводе младе;
Ђегод бјеше влаха ваљатнога
У сву Босну и Херцеговину,
Све побјеже у Морачу Горњу,
Робе, пале, а сијеку Турке,
Разбијају по друму трговце,
Одјавише из планине овце,
Одагнаше коње и волове,

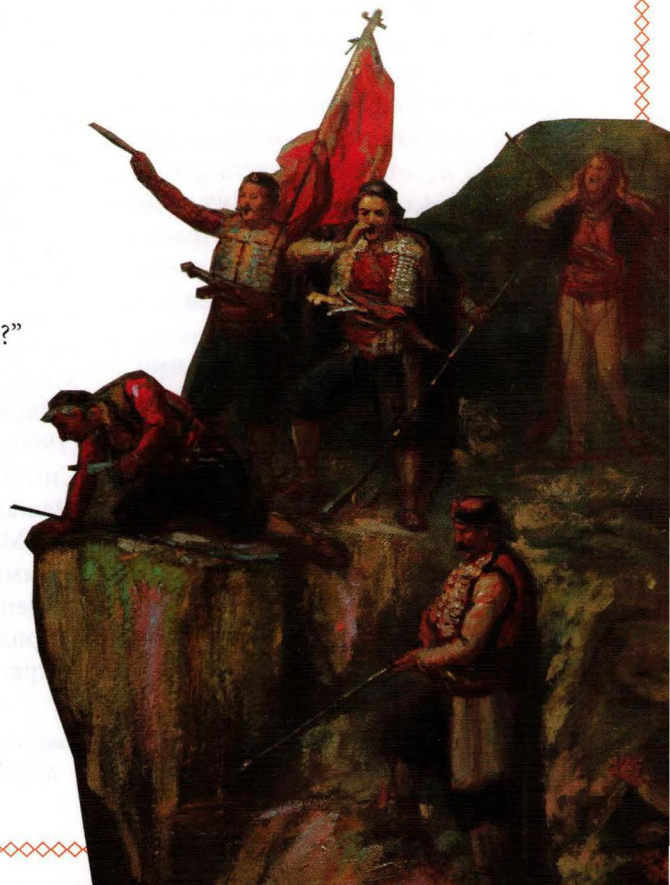
Похараше господске дворове,
Раскопаше куле и чардаке,
Поведоше буле кадуцике,
Узимљу их за вјерне љубовце;
Аман везир, за цареву здравље!
Ти освети Турке на власима;
Ако ли их осветити нећеш,
Носићемо кључе од градовах
И оставит’ наше пашалуке,
Чинићемо у цара давију,
Твоју ћемо одријети главу.”
А кад везир у Травнику дође,
Сву господу на диван скупио,
И овако њима говорио:
„Није л’ мајка родила јунака,
Да му дадем силовиту војску,
Да отиде у Брда камена,
Да Морачу Горњу похарају,
Све пороби и под мач окрене,
Све ускоке и горске хајдуке,
Свеколико мало и велико,
Да потурчи у Морачу цркву,
Да начини мечет и мунаре,
За пашу бих њега учинио.“
Муче Турци, ништа не говоре,
Но гледају на ћилиме шаре,
Но не мучи делибаша Ибро,
Но везиру Ибро бесјеђаше:
„О везиру, сунце огријано!
Дај ми војске петнаест хиљадах
И сокола Али-барјактара
И делију Мусу Рагована,
Ја ћу поћи на Морачу Горњу;
Еда би ме не родила мајка,
Већ кобила, која коње ждреби,
Те ја Турке осветити нећу
И све влахе под мач окренути
И бијелу цркву потурчити
И начинит’ мечат и мунаре.“

То везиру врло мило било,
Даде њему петнаест хиљадах
По избору силнијех војниках
Од све Босне и Херцеговине,
Пет хиљада царевих делија.
Од’гле пође делибаша Ибро
Преко Босне и Херцеговине,
Код Мораче на границу дође
У Тушину, пољу маленоме,
Код бијеле куле Церовића.
Ту је Ибро табор учинио,
По Тушини рају пофатао,
Двадест и пет глава окинуо,
Толико је роба заробио;
Из табора ситну књигу пише,
Тер је шаље у Морачу Горњу,
Баш мишљаше, да ће преварити,
Тер овако њима говораше:
„Морачани, моја права рајо!
Од зулума што сте побјегнули,
То је вама за невољу било,
Јер је Босна самовољна била,
А сад ево на Босну везира,
Тер по Босни ћера јарамазе,
А намјешта по Босни кадије,
Да му раји по ћитапу суде,
Мисли рахат учинити рају,
Но пуштите мене у Морачу,
Ја ви дајем Божју вјеру тврду,
Тврда јемца Мухамеда свеца,
Да ви хиле учинити нећу,
Тек четири ноћи преноћити
И покупит’ порез и хараче,
Па ви раја како што сте били.
Немојте се, рајо, преварити,
Но слушајте цара честитога,
Оштра сабља Бога великога,
Посјећи ће све вас до једнога,
Све пофатат’, у ропство одвести.”

А кад књига у Морачу дође
Војеводи Мини Радулову,
Он покупи браћу и главаре
Од ускоках и од Морачанах,
И даде им књигу од Тураках;
А кад они књигу разумјеше,
Омах Ибру другу оправеше:
„Што се кунеш, турска арамијо?
Знаш ли, што си јучер учинио
Баш од своје у Тушини раје,
Која тебе ништа крива није?
Двадест и пет посјече им главах,
И толико пороби робовах!
Сам ти кажеш, да ти јавно лажеш;
Ми смо тебе харач приправили:
Из пушаках праха и олова,
У десници оштријех сабаљах,
Хајде к нама, кад је теби драго.”
Па су другу књигу оправили
На Цетиње насред Горе Црне,
Да владици учине на знање:
„Господару Петровић-владико!
На нас иде сила превелика,
Турске војске двадесет хиљадах
А пред војском делибаша Ибро;
Ми немамо праха ни олова
Ни спрам њега од боја јунаках,
Јер је много силе у Тураках;
Но за Бога, драги Господару!
Пошљи нама војске и џебане,
Немој пуштит' ти своје душмане,
Да погубе твоју сиротињу,
И изгоре у Морачу цркву.
Задужбину српскијех краљева,
Па је од њих тебе останула.“
Кад владици ситна књига дође,
Он им шаље праха и олова,
Па је ситне књиге оправиио:
Прву шаље у племе Пјешивце
На јунака Мркоја сердара:
„О Мркоје, моја вјерна слуго!
Ти покупи Пјешивце јунаке,
Хајде с њима у Морачу Горњу,
Те ћеш тамо Турке дочекати.“
Па је другу књигу оправиио
Под Острогом игумну Ђорђију:
„Сиди, слуго, у Бјелопавлиће
Код војводе Радовић-Вуксана.
Тер окуп'те њеколико војске,
Хајте брже у Морачу Горњу,
Те ви тамо Турке причекајте.“
Кад Мркоју књига допанула,
Он покупи браћу све Пјешивце,
Три стотине бираних јунаках,
Брже иде у Морачу Горњу.
И игумну кад књига допаде,
Једнак брже на коња усједе,

Тер отиде војводи Вуксану.
Три стотине другах окупише.
У Морачу Горњу отидоше,
Ту нађоше здраво Морачане.
Једном бјеху Турци ударили
На стражаре на равно Јаворје.
Ал' нијесу ништа учинили,
Него тридест глава оставили,
Па се натраг грдни повратили,
Ту се они мало одморише.
И џебану војсци раздјелише.
Стало вр'јеме за неђељу данах,
Када осмо јутро освануло,
Ал' изиде делибаша Ибро
На Јаворје високу планину,
И извуче од боја топове,
Пушта силну на Морачу војску
А пред војском Омер-барјактара
И силнога Мусу Ратована.
Кад Брђани војску угледаше,
Многа бјеше сила у Тураках,
Силне војске двадесет хиљадах,
А Брђана хиљаду и двјеста,
Па пред Турке изићи не смију,
Но по гори разд'јелише војску,
Низ Морачу ударише Турци,
Сву Морачу огњем изгорјеше
До на Ратњу воду камениту
И до двора Мијата сердара,
Не да сердар изгорјети куле,
Собом има тридесет момаках.
Дочека их огњем из пушаках;
Тад' скочише два добра јунака,
Од Мораче Мина војевода,
Од ускоках Петар Кршикапа,
Повикаше грлом бијелијем:
„Сад Брђани, соколови сиви!
Сад је вр'јеме, да им ударимо.”
Тад' искочи један јунак добар
Из дружине из горе зелене,
По имену Бајо Кнежевићу,
И дозивље Омер-барјактара:
„Стан, Турчине, куд си похитао?”
Па од ока пали џевердара,
Те погоди Омер-барјактара,
Турчин паде, барјак му остаде,
У Тураках сва јакост нестаде.
Тад Брђани на Турке уд'рише,
И живијем огњем навалише,
С једне стране Мина војевода,
С друге стране Јакша Гачанине,
Који знаде све Турске крајине,
Јер је много одсјекао главах;
С треће стране Мркоје сердару,
А с четврте Вуксан војевода,
С пете стране Ратко харамбаша.
Кад Брђане Турци угледаше,

Плећи даше, а бјежати сташе.
Ал' Брђани бјежати не дају,
Но пламене ноже повацише,
И у Турке јуриш учинише.
Боже мили чуда великога!
Ту се просу крвца од јунаках
Како бурна киша из облака.
Из планине гледа делибаша,
Пали Ибро убојне топове,
Да препадне брдске соколове,
Ал' се они више раздражише.
И на Турке боље ударише:
Кад то виђе делибаша Ибро,
Плећи даде, а бјежати стаде,
Ту Турцима мало Бог поможе.
Јер их брзо тамна ноћца стиже,
А Брђани уморили руке,
Сијекући поглавите Турке.
Ту погибе Муса Ратоване
И са њиме хиљаду Тураках;
Од Брђана три добра јунака:
Од Пјешивца Мркоје сердара,
Од Ускоках Крушевац Никола,
Једно момче од Бјелопавлићах;
Седам другах ранах допадоше,
А остали остадоше здраво
Од Турака шићар задобише
Дв'је хиљаде коњах седленијех,
Л'јепо турско рухо и оружје
А и много небројено благо.
Слава Богу и Богородици,
На Цетиње светоме владици.

ПОЗНАТИ МОРАЧКИ КАЛУЂЕРИ И СВЕШТЕНИЦИ

Манастир Морача је стотинама година био јако духовно средиште у коме је живео велики број калуђера. Према народном предању било је година (1648) када се број монаха кретао и преко сто. Поред, првенствено, духовног, манастир је имао и велики политички значај за Србе, нарочито у 16. и 17. веку. Одавде је иницирано више устанака за ослобођење од Турака (у Банату, у Клису, око Пећи и у Црној Гори). Одржано је и неколико значајних сабора. Монаси су се овде молили Богу, писали и преписивали књиге, сликали фреске и иконе, али били спремни и да се, са оружјем у рукама, супротставе непријатељу, у данима када је манастир више личио на војно утврђење него на место молитве и побожног тиховања. Запамтила је, у свом дугом трајању, морачка светиња и сељачке опанке, крваве босе табане и војничке цокуле у којима је кроз време народ дубио и глачао њен праг. У Морачи човек најбоље види да прошлост није мртва, у њој може да сагледа и осети лепоту напора подвижника, који предосећајући будуће токове живота, сведоче о свом времену, али и о сложеној стварности људске историје.

Прохујала столећа наталожена и сублимисана своја искуства плету око великог броја Божијих људи морачких житеља, чија су имена данас само Богу знана. Овде наводимо нека од имена, из те простране и величанствене заједнице, која је и људско памћење сачувало од заборава.

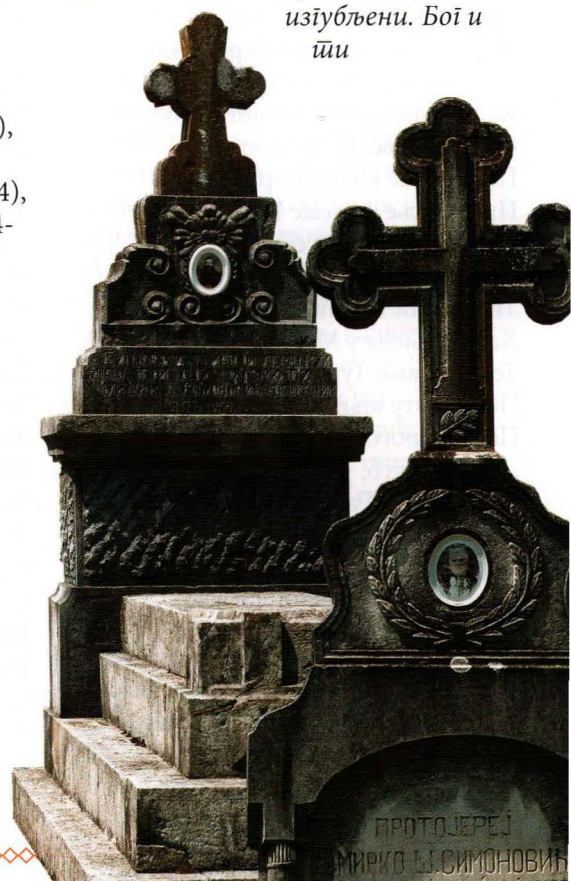
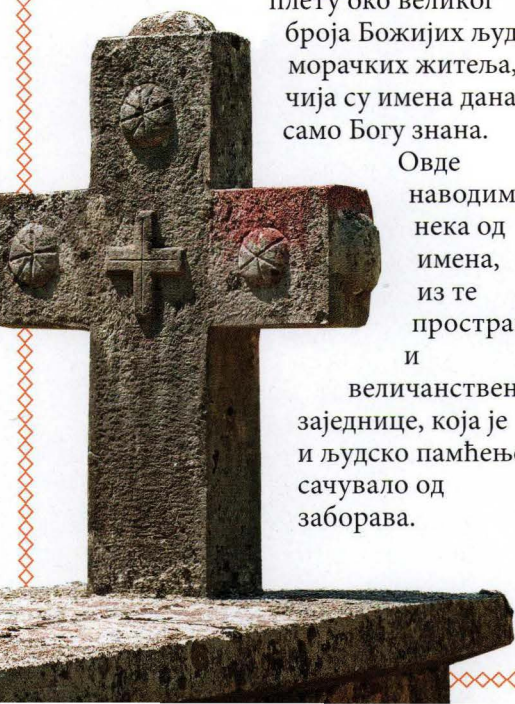
НА ПУТУ НЕПРОЛАЗНОСТИ

„Седам и по столећа. Мером бескраја минуше као трен. Хук времена, као што хучи Морача кроз кањон вечности, допире све до наших дана, уздиже се над столећима и људима, опире пролазности. На том путу непролазности нека остану заувек упамћена имена оних који су верно испуњавали своје дужности у манастиру Морача, тој светињи и гордом симболу вере, доброте и љубави: поп Никодим (1444), игуман Тома (1574), игуман Мојсије (1578), игуман Макарије (1617), јеромонаси Лука и Герасим (1617), игуман Антоније (1639), игуман Лука Равњанин (1645), проигуман Атанасије (1665), игуман Неофит (1673), духовник Авесалом (1673), јеромонах Исаије (1673-1713), јеромонах Теодосије (1673-1713), игуман Михаило (1712-1713), духовник Јефтимије (1713), игуман Данило (1723), игуман Јосиф (1742), архимандрит Аксентије Шундић (1790-1826), игуман Никодим Дуловић (1795), игуман Ананије (Раде) Симоновић (1798), игуман Теодосије Јовановић-Кокотовић (1815-1831), архимандрит Димитрије Радојевић (1831-1864), јеромонах Никодим Ђурђић (1834), поп Митар Головић (1840-1850), јеромонах Висарион Љубиша (1864), архимандрит Митрофан Бан (1864-1880), поп Андрија Симоновић (1864-1872), јеромонах Никодим Ђуровић (1871), поп Петар Симоновић (1892), архимандрит Михаило Дожић (1891), игуман Никифор (Новак) Симоновић (1900-1903), поп Никола-Нико Симоновић (до 1930), поп Машан Симоновић (до 1934), поп Марко Кусовац (до 1936), архимандрит Мирон (Милун) Меденица (до 1940), игуман Гаврило Дабић (до 1941), прота Мирко Симоновић (1941-1957).

Надгробни споменици свештеника Мирка и Машана Симоновића у манастирској цркви

игуман Иларион Милатовић (1941-1942), поп Милован Кујовић (до 1945), јеромонах Петар (Радосав) Обреновић (до 1947), јеромонах Кирило (Крсто) Раичевић (1957-1965), јеромонах Стефан (1965-1972), протосинђел Максимилијан Бикицки (1972-1981), игуман Рафаило Калик (од 1981, и данас) са братијом јеромонахом Стефаном Каликом и јерођаконом Игњатијем Шћепановићем, а у манастиру борави, учествујући у богослужењима, и јереј Владан Пантелић“ (Петар Дамјанова „Морача у вековима 1252-2002.“)

Никодим Драговић, (браћу јунака Томаша Драговића који је Њеиош ојевао у њесми „Клоринда српска“ у „Опедгалу српском“) игуман морачки је 15. августу 1789. године написао јубернајшору Јовану Радоњићу, „у име војвода, кнезова, барјакшиара и све сиротиње од нахија ровачке, морачке, дробњачке и њивске као и све сиротиње херцеговачке и Брда“ њисмо следеће садржине: „Знаш, Господару, како нас уведе лани јосиодину Филију јод барјак великој ћесара, а с Турцима нас зарати, знаш како јосиодин Филип између вас јође, а ми остасмо изубљени. Бој и ши

досад си нас одржао, ње смо се с њвојом њомоћу с Турцима сјекли и Турке њљењивали и робили, и досад се с њима ћерасмо, али се већ Господару, држајши сили њурској не можемо, но ње кумимо Бојом, који ње саздао, али хајде њи у нашеја великоја ћесара, или шљи која њи знаш, да нам да које избављење, или да нас ѡреведеш у земљу нашеј ћесара, зашћио си нас њи узео на њвоју душу њи нас чувај, јер заистја, Господару, више живљејши не можемо, но је дошло и дошћужило, да се све истјурчи и да идемо ѡрошћиву војске нашеја ѡресвијејћлој ћесара. Но ње и ојетћ кумимо Бојом или хајде, или која шљи, а не варај нас књћтама, као си досле. А знамо да имаш мисала досћа, а ма смо ми Божји и њвоји, о њвојој се души вјешамо.

Имамо 300 бркова и ѡлава ѡурских, ако зајовиједиш да њи их донесемо. Но о Боју сва сиротћиња и о ѡвоме врајћу, и ми ојетћ Божији и ѡвоји, немој да смо врајћу на радосћ. И ѡдржао ње Бој у здрављу и ѡсћодсћиву.

Архимандрит Димитрије

Радојевић је духовник који се под именом „пастир добри“ појављује у спеву „Смрт Смаил-аге Ченгића да благослови чету завереника који су се спремили да убију Смаил-агу. Рођен је око 1790. године у Јасеновој, селу изнад самог манастира, у братству које је давало храбре борце за слободу и честите људе. Димитрије је у раној младости остао без оба родитеља. Као дечак се нашао код калуђера у манастиру, где је радио као најамник. Поред калуђера се научио писању и читању и припремио се за монашки живот. По неким изворима, манастирску управу је преузео 1831. године, а звање архимандрита 1835. године. Ристо Ковијанић пишући о Димитрију каже да „ниједан настојатељ пре њега (за којег се зна) ни после њега није толико учинио за манастир и за народ колико он за тридесет и пет година настојатељства. Подигао је неколико

манастирских зграда (конак) и школу, оградио манастир високим зидом, снабдео га прахом и оловом за одбрану од турског упада; у племену је подигао једну цркву и два велика камена моста; знатно је унапредио манастирско имање, закупио планинске пашњаке, јер је држао велико стадо оваца, лети на Јаворју, зими, у пролеће и јесен у близини манастира.

Димитрије је не само био угледан духовник него и прави народни трибун „глава двије Мораче“ који је предводио Морачане, заједно са племенским првацима, у многим бојевима. Значајну је улогу имао у организовању убиства Смаил-аге Ченгића на Мљетичку 1840. године, што је овековечио Мажуранић у познатом спеву „Смрт Смаил-аге Ченгића“ речима: „Добар пастир, јер што каже ином, и сам својим потврђује чином“.

Висарион Љубиша

је рођен је 1823. године на Светом Стефану у Паштровићима. Завршио је основну школу у Рисну, а затим Српску православну свештеничку школу у Шибенику,

која је у 1841. уздигнута на ранг богословије. Након што је завршио школу 1844. одлази у манастир Праскавицу, где се замонашио и постао јеромонах. Једно време радио је као учитељ у манастирским школама у Праскавици, Подластви, Подмаинама, Режевићима и Савини. Године 1858. постављен је за свештеника и учитеља у Перасту. 1867. изабран је за игумана манастира Мораче, а две године касније за игумана Цетињског манастира и професора на новоотвореној Цетињској богословији.

Од 1872. до 1875. је био ректор Цетињске богословије. У црно-

горско-турском рату 1876 – 1878. именован је за штабног свештеника. 1876. изабран је за првог председника новооснованог Црвеног крста у Црној Гори. Од 1878. до 1882., био је епископ Захумско-рашке епископије, основане на ослобођеним територијама Црне Горе. Седиште епархије је било у манастиру Острогу. После смрти митрополита Илариона Рогановића, Љубиша постаје митрополит црногорско-приморски. Отприлике у исто време, формира се Министарство просвете Црне Горе и Љубиша, као искусни педагог и организатор, постаје његов први министар. Умро је од туберкулозе 1884. године. Сахрањен је у порти Влашке цркве на Цетињу.

Митрофан Бан је десет година био игуман Мораче.

Основну школу учио је у селу Врановићима и у Котору, српску и италијанску. Замонашио се у манастиру

Савини 1865. године. Епископ Стефан Кнежевић га је рукоположио у чин ђакона 27. јуна 1865, а у чин презвитера 2. октобра 1866. године. Именован је за настојатеља манастира Подластве 1867, а 1869. за настојатеља манастира Мораче. Постао је игуман манастира Мораче 7. септембра 1870, а архимандрит 7. септембра 1877. године. У то време веома се истакао у борби са Турцима. Као архимандрит је био администратор Црногорске митрополије, а такође Епархије захумско-рашке. За митрополита Црне Горе, Брда и Приморја изабран је 1884, а хиротонисан 18. априла 1885. године у Санкт Петербургу. Био је посланик у скупштини Књажевине и Краљевине Црне Горе. Упокојио се 30. септембра 1920. на Цетињу и сахрањен је у порти Цетињског манастира.

ЗАР ЈЕ МАЛО НАШИХ ЦРКВА ОСТАЛО ПОД ВОДОМ?

Над Морачом мач њојоја виси већ више од сто година. Тачније, још 1906. године је инжењер Анџе Драшковић са Брача најравио пројекат о превођењу дела воде из њојоје шока реке Таре у Морачу и изградњи две хидроцентрале – једне испод села Дубравице, недалеко од манастира Морача и друго, знајно мање снаје, у Доњој Горици ниже Подгорице. Чак је Краљевина Црна Гора 1911. године са инжењером Драшковићем склопила и уговор о изградњи тих хидроцентрала и дала му концесије на осамдесет, односно седамдесет њој година. Прво Балкански, а њосле њоја Први светски рат и пројаси Краљевине Црне Горе, учинили су да овај пројекат пројадне. Испу судбину је доживео и пројекат инжењера Миладина Пећинара уочи Другој светској рати.

У послерајном периоду, односно у пројеклих њола века, прича о превођењу Таре у Морачу и изградњи система хидроцентрала на овим рекама, њошво неурекидно је дежурна тема. У другој њлан су је привремено њошискивали неки други електроенерџски објекти који су грађени у Црној

Гори (ХЕ „Перућница, ХЕ „Пива“, ТЕ „Пљевља“, али се свака нова власит, ња и ова данашња, враћала овом пројекту, ситално доказујући да Црној Гори нема сјаса и среће у снабдевању ситрујом, ња дакле ни најрејка, без овој система.

МОРАЧУ СТАВНИ ПОД ЗАШТИТУ УНЕСКА

„Бројни аргументовани разлози говоре у прилог значаја електричне енергије у савременој цивилизацији, али су још бројнији разлози који подстичу на озбиљност и одговорност у приступу производњи енергије које би изградњом хидроелектрана угрозиле и трајно девастирале природно, духовно и културно богатство једног народа и модерне државе. Кањон Мораче, од Златице до Јаворја, са својим мало испитаним праисторијским археолошким наслеђем, са Манастиром Морачом, Манастиром Дугом и другим угроженим храмовима, мостовима, гробљима и кањоном Мртвице, са биљним и животињским свијетом, ријетким у Европи, и јединственим пејзажом прије би заслуживао (а о томе је већ било предлога) да буде предложен да као свјетска културна баштина буде стављен под заштиту УНЕСКА, о чему треба најозбиљније размислити док не буде касно.“

(Из Саопштења Митрополије Црногорско – приморске)

БУДИМИР ДУБАК БРАЊОЦИ МАНАСТИРА МОРАЧЕ

Љубезни витези и мили преци
земаљски ратници Архангела
Михаила
одбранили сте од Агарјана
пророка Илију
и његовог хранитеља гаврана

Пантократора и Његову Мати
што се код Сина вознијела
одбранили сте

Лозу Светородну Немањића
која је овдје клицу заметнула
а на небу плодом починула
од огњене крње луне
одбранили сте

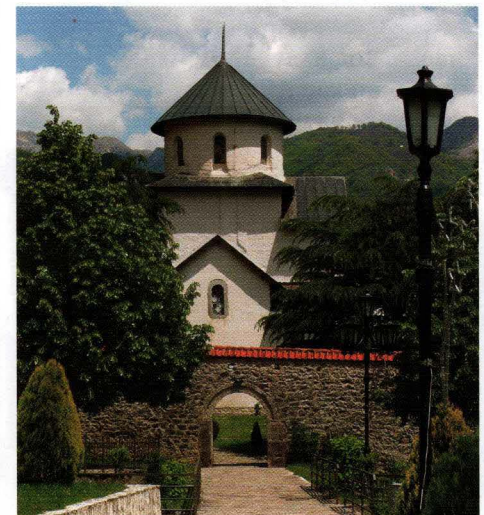
Своје земно вријеме
као златну нит
у разбој безвремене
удјенули сте

Да не проспу путир
ишчупају језик звону
одсјеку шаку којом се крсти
прережу грло
из ког се молитва извија
пјеваче дова сте ућуткали

Надјачан је алак
и жубором Светигоре
тог извора живоносног
тог звучног бранитеља свете
мелодије
и хранитеља Свете лозе

Но љубезни витези
који нас гледате озго
из небесног табора Архангелова
притеците нам у помоћ
да Светињу од самих себе
одбранимо

На Госпођиндан, 2007.

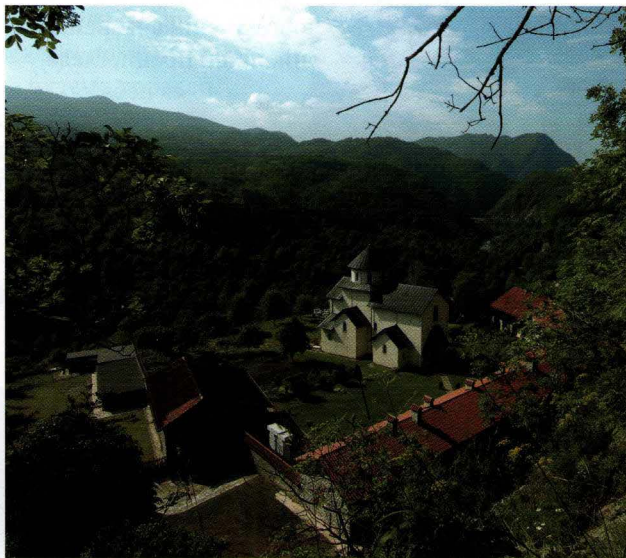

НАША НЕФРЕТИТИ

„Манастир Морача је једини сакрални средњовјековни споменик (у Црној Гори) који је дочекао наше вријеме без доградњи и деградација. Чак и пружање порте са капијама понавља првобитни просторни склад цркве и непосредног окружења. Дакле, Морача стоји пред нама онаква какву ју је прије 758. година, 1252. подигао Стефан Вукановић Немањић у славу Успења Богородице. Била је осамдесет година без крова када су је Турци похарали. У том периоду страдао је и морачки првобитни живопис. Манастир је вјековима служио као стециште народног окупљања у борби за слободу. У њој је опстала духовност, његовала се писменост, стварала врхунска умјетничка дјела. Њеној љепоти и непоновљивости доприноси спајање двају естетика хришћанства, истока и запада, које су у Морачи нашле своју јединствену хармонију.

Свијет око нас води битку да врати драгоцјености у земље поријекла. Грци траже фриз са Партенона, Египћани главу Нефретити и камен из Розете. Манастир Морача је наш Партенон, наша Нефретити, друге немамо. Зар њу заложити ради велике непознанице коју извјесно носи подизање брана на чудесној ријеци која је манастиру подарила име.”

Таијана Пејовић и Александар Чиликов

ЛАВРА НЕМАЊИЋА - БИСЕР ЦРНЕ ГОРЕ

„Морача има стрме обале тако да се на њима нијесу могла засновати насеља, прије но што сиђе у Зетску равницу. Све и да Морача није моја постојбина, чини ми се да бих је бранио будући да би њеним потапањем нестала велика природна и културна добра: нестало би чисте, распјеване, плаховите Мораче чији би пој заувјек замро у дну вјештачких језера; нестало би њен чудесни кањон као и онај притоке јој Мртвице чија се старост, и једног и другог, процјењује на тридесет до педесет милиона година те се тако у њима чита прошлост планете; нестала би археолошка налазишта откривена у неких седамдесет пећина у кањону Мораче гдје су живјели преисторијски људи прије 120 хиљада година; нестало би исконско такозвано ендемско биље које расте једино на планети на обалама Мораче и њених притока; нестало би земље у којој је поникла *Женидба Максима Црнојевића*, једна од највећих поема свјетске књижевности, по оцјени самог Гетеа и Мицкијевича, али и великог слависте Герхарда Геземана; смртно би била угрожена лавра Немањића из 1252. године, бисер Црне Горе, како је цркву Успења Богородице на Морачи назвао њемачки географ Бернхард Шварц, а под чијим се сводовима налази једно од најзнаменитијих дјела

цијеле хришћанске умјетности, фреска *Гавран храни Пророка Илију*. Најзад обезљудили би Ровца и Морача, пошто би потапањем пута кањоном Мораче са осамнаест тунела и шест мостова, ови крајеви били тотално одсјечени од Подгорице, дакле изгубили везу са свијетом. Над самом пак Подгорицом и цијелом Зетом наднио би се Дамоклов мач од пола милијарде

кубних метара воде у вјештачким језерима узводно од Подгорице са висинском разликом од 300 до 400 метара. Та огромна водена маса би, у случају провале бране, услед земљотреса или ратних дејстава, збрисала са лица земље Подгорицу и 200 хиљада становника који у њој и у њеној околини живе. Довољно разлога, зар не, да се не повампирује авет потопа над Морачом.“

Комнен Бећировић

НЕПРОЦЕЊИВО КУЛТУРНО БЛАГО

«Изградња хидроцентрали имала би огромне негативне посљедице по манастир Морачу, у којем се налазе бројне вриједне фреске и иконе које би несумњиво угрозила влага. У питању је непроцењиво културно благо. Манастир Морача спада у ред изузетних споменика и његово угрожавање је недопустиво.»

Аника Скворан

ЧИЈА СЕ ЗЕМЉА ПОТАПА?

„Потапају се нигдине и пустиње. Па и потапања пустиња донела су свету, поред енергије коју није имао, поремећаје и несреће за које није знао. Колико ми је знано, ни један досадашњи подухват није успео, али се од нових не одустаје. После смака Авале, сумрака Ловћена, трагедије Пиве, потопа Лепенског вира, на реду су Студеница, Морача, Пећ...

Колико вреди један гроб, кућни праг и огњиште? Каква је то политика која је људе довела догле да им је једина нада вода, а излаз и перспектива Потоп? Њихова имања имају некакву вредност, једино ако постану дно језера. Зар је мало гробова и цркава остало под водом?

И на крају једно питање које би могло бити једино и најважније: „Ко има право да потапа земљу једног народа? Чија је земља? Наша или смо ми њени? Ко има овлашћење да је потапа? Има ли веће издаје и горе злоупотребе власти? Хоћемо ли будућим нараштајима оставити земљу или воду?“

Маишија Бећковић

ЖИВОТ У МАНАСТИРУ МОРАЧА ДАНАС

Манастир Морача је општежитељни мушки манастир. У њему данас живи монашко братство: архимандрит Рафаило Калик, који је настојатељ манастира од 1982. године, јеромонах Стефан Калик, дугогодишњи настојатељ манастира Пиве и јерођакон Игњатије Шћепановић. С обзиром на то да се манастир налази на веома коришћеном транзитном путу од Београда према Јадранском приморју и обратно, познат је као место које, због изузетне природе у којој је смештен и великог историјског значаја који има, туристи радо обилазе, па, поготово у летњим месецима, монаси имају пуне руке посла око њиховог примања и опслуживања. У последњих

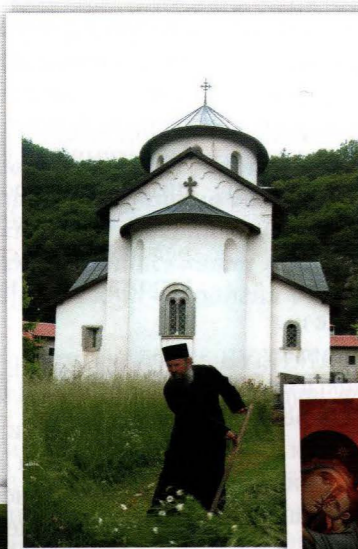
године, покренут је велики посао око манастирских конака и у потпуности су завршени радови на једном њиховом делу.

1993. године почела је обнова на кући Головића.

1994. године су урађене, постављене и освећене иконе на древном и знаменитом полијелеју - колу Пресвете Богородице у цркви Успенија Пресвете Богородице а које су биле покрадене после Другог светског рата.

1994. године је реновирана и освећена манастирска чесма која се налази у порти манастира. У порти су урађене и нове стазе.

1995. године санирано је манастирско

гробље, оправљени поломљени гробови и крстови на гробовима.

У периоду 1999-2000. године у целости је завршена манастирска трпезарија и украшена са двама фрескама и иконама Српских Светитеља, потпуно је опремљена потребним намештајем и освећена 2. јануара 2000. године.

СА ПРОСЛАВЕ СЕДАМСТОПЕДЕСЕТЕ ГОДИШЊИЦЕ МАНАСТИРА

2002. године завршена је обнова куће Головића у коју је смештена манастирска ризница, која је освећена 26. маја 2002. године, а поводом

прославе 750 година постајања манастира. Освећење је извршио блаженопочивши патријарх српски Павле са архијерејима наше Цркве. Том приликом патријарх Павле је рекао: «Ево нас заједно, уједињени у прослави 750 година, кад су преци наши подигли овај свети храм и кроз векове преци га наши одржавали. У њему се Богу молили, у њему изливали своје тешкоће и муке пред Богом свевидећим и Његовим Светима и молили за помоћ да се одржимо, не само биолошки, него да се одржимо као народ Божији, због чега је Бог и створио људе и чему су нас, кроз векове, учили наши преци. По речи апостола Павла: Црква Божија то је један живи организам. Као и наше тело ако су му сви органи здрави сви се радују, али ако је један орган у муци и болести, сви од тога трпе.

Тако је и са свима нама. А у овим временима, оволиких тешкоћа и мука не заборавимо да нас је Господ послао баш у ово време, као што је наше претке слао у њихова времена, у њихове прилике и неприлике, тешкоће, ропство и борбе за слободу. Покажимо да ми нисмо пред Њим, пред нашим светилним Господом заборавили на јединство са нашим светим прецима од Светога Саве па до Светог Василија и Светог Петра Цетињског, па редом све до Светих мученика и новомученика из нашег доба. Данас они, наши преци, гледају са неба са Њиховим и нашим

Господом, и очекују да ми, заиста, будемо достојни потомци њихови, потомци

оних који су се знали одржати на путу Божијем не бојећи се никада и ничега, сем Бога и греха, онога што нас од Њега одваја. То је она снага јединствена и у јединству, која постоји и која ће и нас одржати у светој вери православној и у свести овога светог народа. Не бојати се никад, и ако морамо да страдамо, да страдамо на путу Божијем, за истину и правду Његову, да се онда усправни нађемо пред нашим прецима и пред Господом. То је порука свих наших предака кроз векове, то је порука и мени и вама у данашње време.

Госпде Боже и свети преци наши и сви православни кроз векове, помозите нам да будемо дорасли своје времену и да издржимо на путу светом и честитом и

миломе Богу приступачном, без обзира какве нас још тешкоће и невоље чекају.»

2005. године санирани су и покривени зидови око манастирског комплекса.

2005. године реновирана је у потпуности стаза дужине 180 метара која води од мотела до улаза у манастирску порту, урађен је и сам прилаз у манастир, урађено гувно и мост на потоку званом Врело, обновљен рибњак и подзидан поток Врело. Исте године направљене су и кућице на Врелу ради одмора људи који посећују манастир.

Набављен је и намештај и дуборез за цркву: (певнице, налоњи, налоњи за целивајуће иконе, епископски и игумански трон и дарохранилица).

2006. године у децембру реновиран манастирски звоник и на истом постављена три нова звона набављена из Русије.

2007. године на Божић освећени звоник и звона.

2008. године направљени су

економски објекти за потребе манастира.

2009. године реновирана манастирска воденица која је по предању старија од манастира и направљена мини хидроелектрана снаге 12 киловата са којом је манастир добио своју струју. Исте су пуштене у рад и освећене на Госпођиндан 28. августа 2009. године.

Сада се у манастиру обнавља један дио манастирских конака где се изграђују келије и манастирска библиотека. У манастиру је у току извођење радова на базену за воду, која ће у потпуности снабдевати манастирске конаке и двориште водом.

Манастир из својих скромних средстава није био у могућности да изведе све ове радове, али захваљујући људима добре воље широм света, као и великом напору и труду управе манастира, успело се да манастир буде скоро у потпуности обновљен.

ПРИЈАТЕЉИ ЕДИЦИЈЕ НЕМАЊИЋКИ МОНАСТИРИ
РЕПУБЛИЧКИ ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ, БЕОГРАД
КОМПАНИЈА НОВОСТИ

Из садржаја:

2.
МОНАСТИР МОНАЧА - СВЕТА ТРПЕЗА НА КОЈОЈ СЕ НЕПРЕКИДНО И КРОЗ ВЈЕКОВЕ СЛУЖИ БОГУ
6.
МОНАСТИР МОНАЧА - СВЕТИЛИШТЕ КРОЗ КОЈЕ ВАСЕЉЕНА ГОВОРИ
13.
ЗЕТА У 13. ВЕКУ
19.
ЖЕЗЛО И ВЕНАЦ СТЕФАНА НЕМАЊИЋА
22.
МОНАСТИРСКО НАСЕЉЕ
24.
АРХИТЕКТУРА МОНАСТИРСКИХ ЦРКАВА
28.
КАМЕНИ УКРАСИ И СКУЛПТУРА
30.
ЖИВОПИС
40.
ИКОНОПИС – ИКОНОСТАС И ИКОНЕ
44.
МОНАЧА РИЗНИЦА
48.
СТАРЕ КЊИГЕ И РУКОПИСИ
52.
СУДБИНА ДАРОВНЕ ПОВЕЉЕ И ЗАПИС О ИМАЊИМА МОНАСТИРА МОНАЧЕ
54.
ПАМЋЕЊЕ У КАМЕНУ
56.
А КАД КЊИГА У МОНАЧУ ДОЂЕ – из народне поезије
58.
ПОЗНАТИ МОНАЧКИ КАЛУЂЕРИ И СВЕШТЕНИЦИ
60.
ЗАР ЈЕ МАЛО НАШИХ ЦРКАВА ОСТАЛО ПОД ВОДОМ?
62.
ЖИВОТ У МОНАСТИРУ МОНАЧА ДАНАС

**СР - Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње**

**ISBN 978-86-7660-141-7
COBISS.CG-ID 18248720**

Уколико сте пропустили примерке “Манастир Дечани”, “Манастир Бањска”, “Манастир Грачаница” или “Манастир Светих Арханђела” позовите на бројеве 011 369 07 57; 011 369 07 49; 011 369 08 20; 064 2456-300 или e-mail svgorabg@yahoo.com у Србији, или на 041 234 222 и 067 611 196 у Црној Гори и на e-mail svetigoract@yahoo.com.

СВЕТИГОРА ИИУ Митрполије Црногорско – приморске,
Косте Главинића 1а, 11000 Београд и Његошева 73, 81250 Цетиње